

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διπλωματική Εργασία

Μιλώντας για τραύματα, ας μιλήσουμε για τη Σμύρνη: Η
πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τις ταινίες
«1922» και «Σμύρνη μου αγαπημένη»

Γεώργιος Βουλγαράκης

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαριλένα Παπαδάκη

Πάτρα, Ιούνιος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Μιλώντας για τραύματα, ας μιλήσουμε για τη Σμύρνη: Η
πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τις ταινίες
«1922» και «Σμύρνη μου αγαπημένη»

Γεώργιος Βουλγαράκης

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μαριλένα Παπαδάκη

Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Δέσποινα Ζώτου-Παπαδημητρίου

Πάντειον Πανεπιστήμιο

Συν-Εξεταστής Καθηγητής:

Χρήστος Χρηστίδης

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Πάτρα, Ιούνιος 2023

Γεώργιος Βουλγαράκης, Μιλώντας για τραύματα, ας μιλήσουμε για τη Σμύρνη: Η πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τις ταινίες «1922» και «Σμύρνη μου αγαπημένη»

*Στους γονείς μου,
Δημήτρη και Γαλήνη*

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία, θα μελετήσουμε την πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής (ελληνοτουρκικού πολέμου 1919-1922) μέσα από δύο ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου, οι οποίες ανασύρουν και ανασυνθέτουν την τραυματικά αυτή για την ελληνική κοινωνία βιωμένη ιστορική περίοδο και την παρουσιάζουν στο ευρύ κοινό με διαφορά σαράντα χρόνων. Οι ταινίες αυτές είναι: το «1922» (1978) του Νίκου Κούνδουρου και η «Σμύρνη μου αγαπημένη» (2021) του Γρηγόρη Καραντινάκη. Οι συγκεκριμένες ταινίες, σε αντίθεση με τις άλλες που έχουν ως θέμα τους την υπό εξέταση περίοδο, αναφέρονται στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Μικρά Ασία, με έμφαση σε όσα συνέβησαν στην πόλη της Σμύρνης.

Καθώς μεγάλο μέρος του κοινού, παρακολουθώντας ταινίες, βρίσκει απαντήσεις σε ερωτήματα που το απασχολούν και σχηματίζει άποψη για τα ιστορικά γεγονότα, οι ταινίες καθίστανται βασικός φορέας διαμόρφωσης προσθετικής και πολιτισμικής μνήμης της κοινωνίας. Μέσα από τις υπό εξέταση ταινίες θα δούμε την εξέλιξη των προβαλλόμενων εικόνων στον κινηματογράφο μέσα στον χρόνο. Το «1922» δημιουργήθηκε σχεδόν πενήντα χρόνια από το έτος της καταστροφής της Σμύρνης, ενώ η «Σμύρνη μου αγαπημένη» σχεδόν μετά από εκατό χρόνια. Παράλληλα θα εξετάσουμε τις διπλωματικές σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία, την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής την εποχή που παρήχθησαν οι ταινίες, τους στόχους που επιδίωκαν να πετύχουν οι δημιουργοί των ταινιών μέσω αυτών, την απήχηση που είχαν στο κοινό και τη συνεισφορά τους στην επούλωση/διαίωνιση του τραύματος της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Λέξεις – Κλειδιά

Μικρασιατική Καταστροφή, Σμύρνη, Κινηματογράφος, Προσθετική Μνήμη, Πολιτισμική μνήμη, Τραύμα

Speaking of trauma, let's talk about Smyrna: The perception of the Asia Minor Catastrophe through the films "1922" and "Smyrna My Beloved"

George Voulgarakis

Abstract

In this paper, we will study the perception of the Asia Minor Catastrophe (Greek-Turkish war 1919-1922) through two films of Greek cinema, which retrieve and reconstruct this traumatic historical period experienced by Greek society and present it to the general public forty years apart. These films are: Nikos Koundouros' "1922" (1978) and Grigoris Karantinakis' "Smirni mou agapimeni" (Smyrna My Beloved) (2021). These films, unlike the others that deal with the period in question, refer to events that took place in Asia Minor, with an emphasis on what happened in the city of Smyrna.

A large part of the public, by watching films, finds an answer to questions that concern them and forms an opinion on historical events. Therefore, the films become a key vehicle for shaping the additive and cultural memory of society. Through the films under consideration, we will study the evolution of projected images in cinema through time. "1922" was made almost fifty years after the year of the destruction of Smyrna, while "Smyrna My Beloved" was made almost one hundred years later. At the same time, we will examine Greece's diplomatic relations with Turkey, Europe and the United States of America at the time the films were produced, the goals that the filmmakers sought to achieve through them, their impact on the public and their contribution to the healing/perpetuation of the trauma of the Asia Minor Catastrophe.

Keywords

Asia Minor Catastrophe, Smyrna, Cinema, Additive Memory, Cultural Memory, Trauma

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	viii
Εισαγωγή.....	1
1. Μεθοδολογία.....	4
2. Κινηματογράφος και Ιστορία.....	7
2.1 Εξέλιξη ερευνητικού πεδίου	7
2.2 Σπουδές μνήμης και κινηματογράφος.....	8
3. Αφηγηματική πλοκή.....	12
3.1 «1922» Α. Κούνδουρου	12
3.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη.....	13
4. Στόχοι των δημιουργών.....	16
4.1 «1922» Ν. Κούνδουρου	16
4.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη.....	17
5. Οι ταινίες και το διεθνές περιβάλλον	19
5.1 «1922» Α. Κούνδουρου	19
5.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη.....	20
6. Απήχηση των ταινιών	23
6.1 «1922» Α. Κούνδουρου	23
6.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη.....	24
7. Οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.....	27
8. Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918).....	31
9. Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών	35
10. Ο ελληνoturκικός πόλεμος (1919-1922).....	39
11. Οι εκλογές του 1920 και η πτώση του μετώπου	42
12. Η καταστροφή της Σμύρνης.....	46
Συμπεράσματα	52
Βιβλιογραφία.....	58
Παράρτημα Α: Φιλμογραφία	82
Παράρτημα Β: Ερωτηματολόγιο.....	84

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, θα εξετάσουμε την πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής (ελληνοτουρκικού πολέμου 1919-1922) μέσα από τις ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου «1922» (1982) και «Σμύρνη μου αγαπημένη» (2021). Επιλέξαμε τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, επειδή αποτελεί μια ιδιαίτερα κρίσιμη εποχή για τη νεότερη ελληνική ιστορία, κατά την οποία επηρεάστηκε καθοριστικά η φυσιογνωμία και η εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας έως τις μέρες μας (Κουμάντος, 2021, 6). Παρότι έχουν περάσει πάνω από εκατό χρόνια από τότε που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα και οι αυτόπτες μάρτυρες της εποχής έχουν σχεδόν στην πλειοψηφία τους φύγει από τη ζωή, υπάρχουν ακόμη και σήμερα αναπάντητα ερωτήματα και έντονη διαμάχη για την ερμηνεία των γεγονότων. Μάλιστα, με αφορμή την πρόσφατη συμπλήρωση των εκατό χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή, αναθερμάνθηκε το ενδιαφέρον τόσο της ακαδημαϊκής κοινότητας, όσο και του ευρύτερου κοινού για τα ζητήματα αυτά. Το ενδιαφέρον είναι απολύτως δικαιολογημένο αν αναλογιστεί κανείς την καταλυτική επίδραση που άσκησε η συγκεκριμένη περίοδος στην πολιτική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της Ελλάδας. Η κατανόηση σημαντικών πτυχών της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας προϋποθέτει τη βαθιά γνώση αυτής της ταραγμένης περιόδου (Μαυρογορδάτος, 1992, 12).

Οι λόγοι που επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες ταινίες είναι τρεις. Αρχικά, διότι μόνο αυτές αναφέρονται στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στη Μικρά Ασία την περίοδο που μελετούμε. Οι υπόλοιπες σχετικές ταινίες κυρίως συνδέονται με τις περιπέτειες των προσφύγων όταν έφτασαν στο ελληνικό κράτος, με ελάχιστες ή σχεδόν καθόλου αναφορές στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Μ. Ασία. Ο δεύτερος λόγος είναι γιατί, με τη συγκριτική τους μελέτη, μας επιτρέπεται να δούμε την προβολή του συμβάντος στο κινηματογραφικό πανί σε βάθος χρόνου από την ημερομηνία που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα. Το «1922» δημιουργήθηκε το 1978 υπό τη σκηνοθεσία του Νίκου Κούνδουρου. Έχει, δηλαδή, μια χρονική απόσταση 56 χρόνων, περίπου μισού αιώνα, από το έτος που συνέβησαν τα γεγονότα. Από την άλλη, η «Σμύρνη μου αγαπημένη» έχει μια απόσταση σχεδόν ενός αιώνα, αφού δημιουργήθηκε το 2021 υπό τη σκηνοθεσία του Γρηγόρη Καραντινάκη. Ο τρίτος και τελευταίος λόγος είναι η ευρεία

απήχηση που είχαν στο κοινό και άρα ο διαμορφωτικός χαρακτήρας σε θέματα μνήμης που αυτές πιθανώς διαδραμάτισαν ως προς τα συγκεκριμένα τραυματικά συμβάντα.

Κάτι που μας έκανε εντύπωση είναι ότι η κινηματογραφική παραγωγή με θέμα τη Μικρασιατική Καταστροφή είναι αρκετά μικρή σε σύγκριση, για παράδειγμα, με τις ταινίες που αναφέρονται στην Κατοχή-Αντίσταση (1941-1944) ή στην Ελληνική Επανάσταση (1821-1830) (Ανδρίτσος, 2022). Είναι δηλαδή αισθητά μικρότερη σε σύγκριση με την κινηματογραφική απεικόνιση δύο άλλων κορυφαίων περιόδων της ελληνικής ιστορίας. Στην έρευνά μας εντοπίσαμε δέκα ταινίες που παρήχθησαν από το 1929 έως το 2022 με θέμα τη Μικρασιατική Καταστροφή. Αυτές είναι: «Η μπόρα» (1929), «Η προσφυγοπούλα» (1938), «Διωγμός» (1964), «Ξεριζωμένη Γενιά» (1968), «Η Οδύσσεια Ενός Ξεριζωμένου» (1969), «Η Σμυρνιά» (1969), «1922» (1978), «Η Ρόζα της Σμύρνης» (2016), «Οι αναμνήσεις μιας κούκλας» (2020) και «Σμύρνη μου αγαπημένη» (2021).

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις για αυτήν την ταραγμένη περίοδο έχουν επίδραση στη διαμόρφωση των απόψεων της κοινωνίας για μια σειρά από καίρια ζητήματα, όπως ο ρόλος που έπαιξε το Κόμμα των Φιλελευθέρων, το Παλάτι και οι πολιτικοί του υποστηρικτές, η αναζήτηση των αιτιών και των ενόχων για τα γεγονότα που οδήγησαν στην Καταστροφή, ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι ξένες δυνάμεις, η πολεμική ικανότητα του ελληνικού στρατού, η παρουσία των Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι βιαιότητες που πραγματοποίησε ο τουρκικός και ο ελληνικός στρατός (Γαζή, 2022). Οποιαδήποτε νέα ανάγνωση της περιόδου εντάσσεται αυτόματα στο πλαίσιο της σύγκρουσης ιδεών και στάσεων, οι οποίες είναι ριζωμένες στην ελληνική κοινωνία. Πολλές φορές, οι νέες αναγνώσεις προκαλούν έντονους διαξιφισμούς. Αυτό συμβαίνει καθώς πρόκειται για ένα παρελθόν που βρίσκεται τόσο κοντά μας και ταυτόχρονα τόσο μακριά μας και, σχετίζεται άμεσα με τις αντικρουόμενες αντιλήψεις που επικρατούν στην κοινωνία γι' αυτό (Λιάκος, 2007, 122).

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας είναι να μελετήσει την ιστορική αφήγηση γύρω από το ζήτημα της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τον φιλικό λόγο και τις εικόνες των ταινιών που εξετάζουμε. Θα προσπαθήσουμε να εντάξουμε τις ταινίες στο πολιτικοκοινωνικό περιβάλλον που δημιουργήθηκαν και θα αποπειραθούμε να εντοπίσουμε τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της πολιτισμικής και προσθετικής μνήμης. Θα μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι ταινίες προβάλουν την περίοδο που

μελετούμε και θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε ομοιότητες και διαφορές στον τρόπο αναπαράστασης των γεγονότων στο πέρασμα των χρόνων.

Τα βασικά ερωτήματα που θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στη μελέτη μας είναι τα εξής: Ποια ήταν η απήχηση των ταινιών στο κοινό; Ποιούς στόχους ήθελαν να πετύχουν οι συντελεστές τους; Ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στη διεθνή πολιτική σκηνή όταν δημιουργήθηκαν οι ταινίες; Πώς παρουσιάζεται η περίοδος της Μικρασιατικής Καταστροφής; Ποιες όψεις του ζητήματος φωτίζονται, αποσιωπώνται ή αποκρύπτονται; Στο πέρασμα των χρόνων παρατηρούνται σημεία διαφοροποίησης στον τρόπο απεικόνισης των γεγονότων ή συναντούμε στις ταινίες που μελετούμε επαναλαμβανόμενα μοτίβα/στερεότυπα; Ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις όταν παρήχθησαν οι ταινίες; Η κινηματογραφική τους αφήγηση κινείται μέσα στο υπάρχον ιστοριογραφικό πλαίσιο ή δημιουργεί ρωγμές στην επίσημη αντίληψη για την εποχή που εξετάζουμε; Τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής παρουσιάζονται απομονωμένα από το ευρύτερο ιστορικό τους περιβάλλον ή συνδέονται με την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις Μεγάλες Δυνάμεις; Τέλος, υπάρχουν αναφορές στα επακόλουθα της Καταστροφής;

Εξάλλου η εργασία θα απαντήσει και σε κάποια ακόμη επιμέρους ερωτήματα. Γίνονται αναφορές στην καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων ή το κέντρο βάρους επικεντρώνεται στα σημαντικά πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα; Παρουσιάζονται άλλες πόλεις και χωριά στη Μικρά Ασία πέραν της Σμύρνης με ελληνική παρουσία; Υπάρχουν αναφορές στους Έλληνες της Ανατολικής Θράκης, της Ίμβρου, της Τενέδου και του Πόντου; Έχουμε αναφορές στον ελληνικό αλυτρωτισμό και στην τουρκική εθνική αφύπνιση; Ποια ήταν η στάση που κράτησαν οι Ρωμιοί και οι Τούρκοι απέναντι στον ελληνοτουρκικό πόλεμο (1919-1922); Γίνονται αναφορές στις βιαιότητες του πολέμου από την τουρκική και την ελληνική πλευρά και σε ποιο βαθμό; Από ποιες ομάδες πληθυσμού προέρχονταν τα θύματα του πολέμου; Ποια ήταν η ανάμειξη και οι ευθύνες των Μεγάλων Δυνάμεων αναφορικά με την Καταστροφή; Επικεντρώνεται η παρουσίαση σε κάποια/ες από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις; Ποια ήταν η αιτία που προβάλλεται στις ταινίες για τη φωτιά που ξέσπασε και κατέκαψε σχεδόν ολόκληρη τη Σμύρνη;

1. Μεθοδολογία

Όταν αποφασίσαμε να εξετάσουμε στην εργασία μας την πρόσληψη της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τη ματιά του ελληνικού κινηματογράφου, συλλέξαμε εγχειρίδια τα οποία συμβουλευτήκαμε, ώστε να αποκτήσουμε μια καλή εικόνα για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τότε. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά κάποια βιβλία που μας βοήθησαν σε αυτό, όπως του Μ. Llewellyn-Smith «Το όραμα της Ιωνίας» (Llewellyn-Smith, 2009), του Η. Richter «Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922. Από το όνειρο της "Μεγάλης Ιδέας" στη Μικρασιατική Καταστροφή» (Richter, 2013), του Β. Τζανακάρη «Εάλω η Σμύρνη. Δακρυσμένη Μικρασία 1919-1922» (Τζανακάρης, 2022), των Αγγ. Συρίγου & Ευ. Χατζηβασιλείου «Μικρασιατική Καταστροφή. 50 ερωτήσεις και απαντήσεις» (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022) και του Γ. Δαφνή «Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940» (Δαφνής, 1997). Σε δεύτερη φάση προσεγγίσαμε βιβλιογραφικά τη θεωρία σχετικά με το ιστορικό τραύμα και την ιστορική αφήγηση μέσα από τον κινηματογράφο. Εδώ θα αναφέρουμε ενδεικτικά τα βιβλία των Γ. Κόκκινου, Ε. Λεμονίδου & Βλ. Αγτζίδη «Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη» (Κόκκινος, Λεμονίδου & Αγτζίδης, 2010), του Μ. Φερρό «Κινηματογράφος και ιστορία» (Φερρό, 2002), του Ζακ Λε Γκοφ «Ιστορία και μνήμη» (Λε Γκοφ, 1998) και του R. Rosenstone «Η Ιστορία στον Κινηματογράφο. Ο Κινηματογράφος στην Ιστορία» (Rosenstone, 2023).

Στη συνέχεια αναζητήσαμε ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου που είχαν ως θέμα τους τη Μικρασιατική Καταστροφή. Καταφέραμε να βρούμε δέκα ταινίες και αφού τις παρακολουθήσαμε επιλέξαμε να ασχοληθούμε με τις ταινίες «1922» του Νίκου Κούνδουρου που δημιουργήθηκε το 1978 και «Σμύρνη μου αγαπημένη» του Γρηγόρη Καραντινάκη που προβλήθηκε στις κινηματογραφικές αίθουσες το 2021. Ο λόγος που έγινε η παραπάνω επιλογή ήταν επειδή μόνο οι συγκεκριμένες ταινίες μιλούσαν για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη Σμύρνη και γενικότερα στη Μικρά Ασία από το 1919 έως το 1922. Συμπληρωματικοί λόγοι αποτέλεσαν η επιθυμία μας να εξετάσουμε την προβολή της περιόδου σε βάθος χρόνου από το έτος της καταστροφής της Σμύρνης, αλλά και της μεγάλης απήχησης που είχαν στο κοινό όταν προβλήθηκαν.

Θα θέλαμε να διευκρινίσουμε ότι η επιλογή των παραπάνω ταινιών δεν έγινε με κριτήριο την καλλιτεχνική ποιότητα που τις απέδωσαν οι κριτικοί του κινηματογράφου.

Συμφωνούμε με την άποψη του κ. Ανδρίτσου ότι οι ιστορικοί πρέπει να προσεγγίζουν κάθε είδους ταινίες ως πηγές για τις μελέτες τους, ακόμη και αυτές που θεωρούνται «χαμηλής ποιότητας», γιατί όλες τους έχουν κάτι να μας πουν πάνω στο θέμα που πραγματεύονται (Ανδρίτσος, 2008, 59). Άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογούνται οι ταινίες ως προς την καλλιτεχνική τους αξία μεταβάλλονται μέσα στον χρόνο. Γι' αυτόν τον λόγο παρατηρούμε ταινίες που έλαβαν εξαιρετικές κριτικές την εποχή που προβλήθηκαν να θεωρούνται πια ξεπερασμένες, ενώ άλλες που έλαβαν αρνητικά σχόλια να θεωρούνται μετέπειτα αξιοσημείωτα έργα στην ιστορία του κινηματογράφου (Eagleton, 1989, 35).

Στη συνέχεια προχωρήσαμε στην ανάλυση των ταινιών. Σε αυτό το σημείο οφείλαμε να είμαστε πολύ προσεκτικοί, γιατί η ταινία είναι μια πηγή που διαφέρει από άλλες, για παράδειγμα ένα έγγραφο που το μοναδικό του συστατικό είναι ο λόγος. Η ταινία αποτελείται από λόγο, κινούμενη εικόνα και μουσική. Ο ιστορικός οφείλει να δώσει έμφαση και στα τρία αυτά στοιχεία, ώστε να πετύχει την όσο το δυνατόν καλύτερη ανίχνευση των πληροφοριών που δίνονται μέσα από την ταινία στο κοινό (Ferro, 1998, 36-37). Αρχικά παρακολουθήσαμε την κάθε ταινία ως θεατές για να αποκτήσουμε μια γενική εικόνα. Έπειτα προχωρήσαμε στην ανάλυσή τους σκηνή-σκηνή. Την κάθε σκηνή χρειάστηκε να την παρακολουθήσουμε περισσότερες από μία φορές για να είμαστε βέβαιοι ότι έχουμε καταγράψει κάθε πληροφορία που προσφέρεται, από τους διαλόγους των πρωταγωνιστών ή το τοπίο στο οποίο βρίσκονται μέχρι τη μουσική υπόκρουση που συνοδεύει τη σκηνή.

Αφού πράξαμε τα παραπάνω, συνεχίσαμε να συλλέγουμε βιβλιογραφία σχετική με τις πληροφορίες που δίνονται στις ταινίες για να δούμε αν και σε ποιο βαθμό το οπτικοακουστικό υλικό ακολουθεί ή όχι την ελληνική ιστοριογραφία. Αυτό γιατί συνήθως οι ταινίες διαστρεβλώνουν ή αποσιωπούν τα γεγονότα, παρότι μεγάλο μέρος του κοινού θεωρεί εσφαλμένα ότι προβάλλουν την πραγματικότητα (Λιάκος, 2007, 156).

Το επόμενο βήμα ήταν να συγκεντρώσουμε υλικό γύρω από την πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα την εποχή που γυρίστηκαν οι ταινίες. Αυτό γιατί η κάθε ταινία είναι στενά συνδεδεμένη με την εποχή στην οποία δημιουργήθηκε. Οι πληροφορίες που παρέχονται μέσω αυτής αντανακλούν αντιλήψεις που επικρατούσαν τότε στην κοινωνία. Εξάλλου και τα ερωτήματα που απαντά είναι εκείνα που απασχολούσαν τους ανθρώπους της εποχής της (Rosenstone, 1995, 173). Επίσης, ανατρέξαμε στον ηλεκτρονικό Τύπο και σε συνεντεύξεις των δημιουργών για να

καταγράψουμε τους σκοπούς που επιδίωκαν να πετύχουν οι συντελεστές των ταινιών μέσα από αυτές.

Τέλος, μελετήσαμε την απήχηση που είχαν οι ταινίες στο κοινό μέσα από τον αριθμό των εισιτηρίων που έκοψαν στους κινηματογράφους, τον δημόσιο διάλογο που προκάλεσαν, τη διεθνή τους ακτινοβολία, τις κριτικές που έλαβαν και λαμβάνουν ως τις μέρες μας. Για το τελευταίο χρησιμοποιήσαμε ως δείκτη την κριτική που έλαβαν από κριτικούς και κοινό σε δύο δημοφιλείς ιστοσελίδες με οδηγούς για το σινεμά, στο «Αθηνόραμα» και στο «IMDb». Επιπρόσθετα, δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο (Παράρτημα Β) για να ανιχνεύσουμε την πρόσληψη του περιεχομένου των ταινιών από το κοινό σήμερα, ωστόσο επειδή στάθηκε αδύνατο να βρούμε ικανοποιητικό δείγμα λόγω της φύσης της έρευνας που προϋπέθετε να έχει δει το κοινό τις ταινίες, δεν προχωρήσαμε στην παράθεση των στοιχείων και στην ανάλυσή τους.

2. Κινηματογράφος και Ιστορία

2.1 Εξέλιξη ερευνητικού πεδίου

Ο 20^{ός} αιώνας συνοδεύτηκε από μια ραγδαία ανάπτυξη των κινηματογραφικών ταινιών, αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.), στην Ευρώπη και συνακόλουθα σε πολλά άλλα κράτη του κόσμου. Σταδιακά οι ταινίες έγιναν από τα δημοφιλέστερα μέσα ψυχαγωγίας, αλλά και μια από τις πηγές πληροφόρησης του λαού. Ως τότε, ο Τύπος υπήρξε ο κύριος παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, ωστόσο οι ταινίες σταδιακά άρχισαν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον τομέα αυτόν. Αναμφίβολα, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (1939-1945) η κοινή γνώμη διαμορφώνονταν σε μεγάλο βαθμό και από την τηλεόραση που με την πάροδο των χρόνων μπήκε σχεδόν σε κάθε οικία (Tudor, 1998, 190). Ο συνδυασμός κινούμενης εικόνας, λόγου και μουσικής, στοιχεία που συνδέονται τόσο με την τηλεόραση, όσο και με τις ταινίες, είχε ως βασική συνέπεια να καταστούν τα παραπάνω μέσα εξαιρετικά προσιτά και δημοφιλή στο κοινό (Καλαμπάκας & Κυριακουλάκος, 2015, 10-11).

Ειδικά για ιστορικά θέματα, σύμφωνα με τον Fletcher, η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού επιλέγει να πληροφορείται με οπτικοακουστικά μέσα, όπως το ντοκιμαντέρ και οι ταινίες (Fletcher, 2002, 173). Συνακόλουθα, η εκπαίδευση φαίνεται να έχει παραδώσει τα ηνία για τη διαμόρφωση ιστορικής άποψης στις ταινίες, στις τηλεοπτικές σειρές μυθοπλασίας και στα ντοκιμαντέρ (Shapiro, 1997, 85). Συνεπώς, η ερμηνεία της ιστορικής πραγματικότητας, όπως αυτή παρουσιάζεται από τα παραπάνω οπτικοακουστικά δημιουργήματα, αποτελεί για ένα σημαντικό μέρος του κοινού τη μια και μοναδική αλήθεια αναφορικά με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο παρελθόν (Φερρό, 2002, 73).

Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, οι ιστορικοί δεν θεωρούσαν τις κινηματογραφικές ταινίες, όπως και εν γένει τα οπτικά μέσα, ως αξιόλογες πηγές αναπαράστασης και κατανόησης του παρελθόντος (Rosenstone, 2001, 259). Αυτό άρχισε να μεταβάλλεται κατά τη δεκαετία του 1970, όταν οι ταινίες ξεκίνησαν σταδιακά να αντιμετωπίζονται ως εν δυνάμει ιστορική πηγή. Στη μεταστροφή αυτή, καταλυτική υπήρξε η συμβολή του Marc Ferro με τη δημοσίευση το 1977 του βιβλίου «Ιστορία και Κινηματογράφος». Σε

αυτό, ο Ferro υποστήριξε ότι ο κινηματογράφος μπορεί να μας αποκαλύψει πολλά για την ιστορία, την ιδεολογία και την πολιτική (Φερρό, 2002, 23-27).

Από το 1980 και έπειτα, όλο και περισσότεροι ιστορικοί άρχισαν να χρησιμοποιούν τις ταινίες ως ιστορική πηγή της έρευνάς τους. Η συνεισφορά των Pierre Sorlin, Robert Rosenstone, Zemon Davis, D. J. Wenden, Robert Burgoune και Edgan Morin υπήρξε σημαντική για την περαιτέρω ανάπτυξη του νεοσύστατου ερευνητικού αντικειμένου (Καλούδη, 2001, 13), που μελετά τη σχέση μεταξύ ιστορίας και οπτικοακουστικών μέσων (Βόγλη, 2015, 58). Μάλιστα, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, αρκετά πανεπιστήμια εμπλούτισαν τα προγράμματα σπουδών τους με μαθήματα για την ιστορία και τον κινηματογράφο ενώ διοργανώθηκαν διεθνή συνέδρια πάνω στο θέμα σε πολλές χώρες (Rosenstone, 2002, 135-138).

Στην Ελλάδα, το ενδιαφέρον των ιστορικών για τις κινηματογραφικές ταινίες ως αντικείμενο ιστορικής μελέτης εκδηλώθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια, στα οποία δημοσιεύτηκαν ολόένα και περισσότερες επιστημονικές μονογραφίες, διδακτορικές διατριβές και διπλωματικές εργασίες με ζητήματα που άπτονται του αντικειμένου (Ανδρίτσος, 2008, 52). Αξιόλογη είναι η προσφορά στην έρευνα του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Δημόσια Ιστορία» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, καθώς από το 2017, έτος σύστασής του, πλήθος μεταπτυχιακών διπλωματικών εργασιών έχουν εκπονηθεί, στις οποίες ταινίες έχουν αξιοποιηθεί ως ιστορική πηγή (Αποθετήριοα). Εξίσου ενδιαφέρον παρουσιάζει και το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής πολιτικής» του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Αποθετήριοb). Τέλος, στο Τμήμα Κινηματογράφου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, οι φοιτητές διδάσκονται σε προπτυχιακό επίπεδο τα μαθήματα «Η Ιστορία στον Κινηματογράφο» και «Εργαστήριο Ιστορικού Ντοκιμαντέρ» που σχετίζονται με την προβολή ιστορικών γεγονότων στον κινηματογράφο και στην τηλεόραση.

2.2 Σπουδές μνήμης και κινηματογράφος

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο ερευνητικό πεδίο που άπτεται των σπουδών μνήμης, καθώς μελετάει τη διαμόρφωση της μνήμης της κοινωνίας για τη Μικρασιατική Καταστροφή αξιοποιώντας, ως πηγές, ταινίες μυθοπλασίας. Επίσης, εγγράφεται στο πεδίο έρευνας της δημόσιας ιστορίας και του ιστορικού τραύματος, καθώς μέσω των ταινιών

τραυματικές περιόδους της ιστορίας διαχέονται στη δημόσια σφαίρα γνωρίζοντας νέες αναγνώσεις και ερμηνείες.

Αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχουν ιστορικοί, οι οποίοι, ενώ στέκονται επιφυλακτικοί ή και αρνητικοί απέναντι στις ταινίες μυθοπλασίας, δέχονται το ντοκιμαντέρ ως ιστορική πηγή, καθώς θεωρούν ότι πληροί τις προϋποθέσεις που το καταστούν αυθεντική πηγή του παρελθόντος (Sorlin, 1980, 10). Ωστόσο, το ντοκιμαντέρ, όπως και οι ταινίες μυθοπλασίας, δεν αποτελούν οπτικοποίηση της πραγματικότητας. Τα ντοκιμαντέρ ειδικότερα, αποτελούν στιγμές ή καλύτερα εικόνες της υπό εξέταση περιόδου που έχουν επιλεγεί από τους δημιουργούς να προβληθούν στο κοινό (Goffman, 2006, 90-95).

Ήδη από τις αρχές του 20^{ού} αιώνα στις Η.Π.Α., οι ταινίες μυθοπλασίας, και μετά το 1950 τα τηλεοπτικά προγράμματα, έχουν γίνει τα κυριότερα μέσα από τα οποία οι Αμερικάνοι, ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου, έρχονται σε επαφή με την ιστορία τους και διαμορφώνουν άποψη γι' αυτή (Fletcher, 2002, 173-174). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η επίδραση που άσκησε στη διαμορφωθείσα αντίληψη της αμερικανικής κοινωνίας αναφορικά με τον πόλεμο του Βιετνάμ, δηλαδή για ένα τραυματικό γεγονός της σύγχρονης αμερικανικής ιστορίας, η ταινία του Oliver Stone «Platoon» (1986) (Connor, 1988, 1204-1205). Το φαινόμενο της πληροφόρησης από κινηματογραφικές ταινίες για ιστορικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα η Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, ο Πρώτος και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, κ.ά. από μεγάλο μέρος του πληθυσμού παρατηρείται και στον υπόλοιπο κόσμο (Hoskins, 2001, 334-335).

Η μεγάλη μάζα του κοινού επηρεάζεται από τις ταινίες γιατί θεωρεί ότι οι εικόνες που προβάλλονται στο κινηματογραφικό πανί είναι πιστή αποτύπωση της πραγματικότητας (Sturken, 1997, 71). Την ώρα της προβολής, ο θεατής είναι πιθανό να αισθάνεται ως αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων που διαδραματίζονται μπροστά του. Με το πέρασμα του χρόνου είναι εξίσου πιθανό η φανταστική αναπαράσταση που είδε να επικαλύψει σημαντικό μέρος των πληροφοριών που έχει λάβει σχετικά με το πραγματικό γεγονός (Herlihy, 1988, 1186-1190). Με τον τρόπο αυτό, οι ταινίες καθίσταται βασικός φορέας διαμόρφωσης πολιτισμικής και προσθετικής μνήμης της κοινωνίας (Δερμεντζόπουλος & Καλούδη, 2022, 10).

Ως πολιτισμική μνήμη νοούμε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα τα οποία μια κοινωνία φέρνει στη μνήμη της μέσω ιδιαίτερων πολιτισμικών σχημάτων και θεσμικών επικοινωνιακών μέσων, όπως, μεταξύ άλλων, ταινίες, μνημεία, τελετές και κείμενα. Μέσω των παραπάνω διαύλων, τα άτομα της κοινωνίας θυμούνται, επικαλούνται και

σηματοδοτούν το παρελθόν τους (Δερμεντζόπουλος, 2015, 53-54). Ως προσθετική μνήμη, ορίζονται τα γεγονότα της αφηγηματικής πλοκής μίας ταινίας τα οποία «εμφυτεύονται» στο μνημονικό των θεατών όταν την παρακολουθούν, επηρεάζοντας την ταυτότητα και την κουλτούρα τους. Η προσθετική μνήμη δεν προέρχεται από τη βιωμένη εμπειρία των συμβάντων (Landsberg, 1995, 176-181).

Καθώς οι κινηματογραφικές ταινίες είναι ένας από τους τρόπους που το παρελθόν ανασυγκροτείται, διαχέεται και αποτυπώνεται στη δημόσια σφαίρα, συνδέεται στενά με τον επιστημονικό κλάδο της δημόσιας ιστορίας που μελετάει τα παραπάνω (Mitchell, 2007, 7). Τέλος, ως ιστορικό τραύμα μπορούμε να νοήσουμε την τραγική βίωση μιας παρελθοντικής περιόδου από τους ανθρώπους. Σε αρκετές περιπτώσεις, όταν η ενθύμηση της βίωσης αυτής μετασχηματίζεται σε μνήμη, η οδύνη μετακυλά από την επικράτεια του ατομικού σε εκείνη του συλλογικού και με τον τρόπο αυτό ανάγεται σε τμήμα της ιστορικής κουλτούρας της ομάδας ή ολόκληρης της κοινωνίας (Παληκίδης, χ.χ., 13). Οι τρόποι που μπορεί ένα τραύμα να μεταφερθεί στις επόμενες γενιές από τους βιώσαντες είναι ποικίλοι, με πιο ενδεικτικό την προφορική αφήγηση (Παχατουρίδης, 2020, 9-10). Οι ταινίες μυθοπλασίας, που εξετάζουμε στην εργασία μας, είναι ένα από αυτά τα μέσα που «ζωντανεύουν» στα μάτια των θεατών μια έντονα συναισθηματικά φορτισμένη ιστορική περίοδο, διαφορετικά μια τραυματική περίοδο, χωρίς απαραίτητα εκείνοι να την έχουν ζήσει (Hirsch, 2008, 107).

Με τον τρόπο αυτό η μετασχηματισμένη σε μνήμη τραυματική βίωση κάποιων γεγονότων ανασύρεται, μεταφέρεται με συγκεκριμένο τρόπο στο ευρύ κοινό και παίρνει νέες μορφές στις συνειδήσεις με βάση τα βιώματα της κοινωνίας στην οποία απευθύνεται (Traverso, 2016, 302). Η τραυματική εμπειρία διαιώνίζεται ή δημιουργείται εκ του μηδενός, για παράδειγμα μπορεί ένας άνθρωπος να μην έχει αρνητική άποψη ή να μην έχει καθόλου γνώση για ένα θέμα άλλα να αποκτήσει αρνητικά συναισθήματα μετά την εμπειρία της μεταφοράς των γεγονότων με έναν συγκεκριμένο τρόπο (Παπανδρέου, 2018, 140). Η αντίστροφη λειτουργία μπορεί να επουλώσει ένα τραύμα ή να συντελέσει σε μια ορθολογικότερη κατανόηση του παρελθόντος, στην τοποθέτησή του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο και εν τέλει σε μια πιο νηφάλια προσέγγιση του τραύματος με τελικό αποτέλεσμα την επούλωσή του (Τατά-Αρσέλ, 2014, 58).

Οι κινηματογραφικές ταινίες είναι εξαιρετικά προσιτές στο ευρύ κοινό, το οποίο εύκολα μπορεί να επηρεαστεί από τα μηνύματα και τις εικόνες που προβάλλουν. Για τον λόγο αυτό επιχειρήθηκε στο παρελθόν και επιχειρείται ακόμη σε κάποιες χώρες του

κόσμου να λογοκριθούν μέσα από συγκεκριμένους θεσμούς (Σταύρακας, 1975-1976, 16-18). Συνηθέστερα τα απολυταρχικά και σπανιότερα τα δημοκρατικά πολιτικά καθεστώτα επινόησαν προληπτικούς και κατασταλτικούς λογοκριτικούς μηχανισμούς προκειμένου να παραλλάξουν το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα των ταινιών ή ακόμη και να απαγορεύσουν την κυκλοφορία τους (Landy, 1996, 245). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ταινία του Νίκου Κούνδουρου «1922», που αποτελεί επίκεντρο της παρούσας μελέτης και η οποία, παρότι τελεσφόρησε το 1978, πήρε άδεια κυκλοφορίας από την ελληνική κυβέρνηση μόλις το 1982 (Χάλκου, 2018, 531, 533).

Η ταινία είναι ένα καλλιτεχνικό προϊόν που χρειάζεται μεγάλα οικονομικά κεφάλαια για να παραχθεί, με το κράτος αρκετές φορές να απέχει ή να μη στηρίζει επαρκώς τους φιλόδοξους καλλιτέχνες (Μπαρμπαγιάννη, 2022, 59). Από την άλλη πλευρά, οι κεφαλαιούχοι που επενδύουν τα χρήματά τους για την υλοποίηση μιας κινηματογραφικής παραγωγής προσδοκούν να έχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο οικονομικό κέρδος από αυτήν. Γι' αυτόν τον λόγο απαιτούν να παρεμβαίνουν στη σκηνοθεσία με διορθώσεις που πιστεύουν ότι θα καταστήσουν την ταινία πιο προσιτή και ελκυστική στο κοινό, ώστε να εξασφαλίσουν μεγάλη προσέλευση θεατών στις κινηματογραφικές αίθουσες. Επομένως, πολλές φορές το αποτέλεσμα που βλέπουν οι θεατές δεν είναι αποκλειστικά διαμορφωμένο από τους άμεσα καταρτισμένους συντελεστές αναφορικά με το εικαστικό αποτέλεσμα ή την ιστορική πραγματικότητα, εφόσον μιλάμε για ιστορική ταινία (Ανδρίτσος, 2008, 56). Παράδειγμα τέτοιου είδους παρέμβασης αποτελεί η ταινία «Το Ποτάμι» του Νίκου Κούνδουρου, στην οποία τελικά ο σκηνοθέτης υπέκυψε στις πιέσεις των παραγωγών σχετικά με το μοντάζ (Κομνηνού, 2020).

3. Αφηγηματική πλοκή

3.1 «1922» Α. Κούνδουρου

Τα κεντρικά πρόσωπα που πρωταγωνιστούν στην ταινία είναι τρία. Ο νεαρός Ηλίας, γιός ευκατάστατης ελληνικής οικογένειας της Σμύρνης, η Λουκία σύζυγος πλούσιου Έλληνα εμπόρου και η Αντιγόνη, που παραδίδει μαθήματα γαλλικής γλώσσας στον Ηλία. Η αφήγηση ξεκινάει στις 15 Αυγούστου του 1922 στη Σμύρνη, με μια θεατρική παράσταση που ουσιαστικά δείχνει τη συνέχεια του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα έως τις μέρες τους. Το κλίμα που επικρατεί στους Έλληνες είναι ανάμεικτο. Από τη μια εφησυχασμός και από την άλλη φόβος για τις εξελίξεις στο ελληνοτουρκικό μέτωπο.

Γίνεται ένα χρονικό άλμα λίγων ημερών και μεταφερόμαστε στις 24 Αυγούστου. Το πολεμικό μέτωπο έχει σπάσει και τμήματα του ελληνικού στρατού καταφτάνουν άτακτα και σε συνθήκες εξαθλίωσης στη Σμύρνη. Οι Έλληνες της Σμύρνης πανικοβάλλονται και προσπαθούν να προμηθευτούν εισιτήρια από τα ταξιδιωτικά πρακτορεία, προκειμένου να φύγουν στην Ελλάδα. Φοβούνται τις βιαιότητες που θα υφίσταντο από τους Τούρκους, μόλις καταλάμβανε ο τουρκικός στρατός την πόλη. Όμως, μόνο όσοι διέθεταν τα κατάλληλα πιστοποιητικά επιτρέπονταν να αγοράσουν εισιτήριο. Από την άλλη κάποιοι προτιμούσαν να παραμείνουν, ελπίζοντας ότι δεν θα ξεσπούσαν ταραχές.

Στις 26 Αυγούστου, η ελληνική διοίκηση αποχωρεί βιαστικά από την πόλη. Λίγο αργότερα, εισέρχονται άτακτοι Τούρκοι ένοπλοι στη Σμύρνη. Κατευθύνονται προς την αρμένικη συνοικία και εκτελούν εν ψυχρώ πολλούς από τους κατοίκους, μεταξύ των οποίων γυναίκες και μικρά παιδιά. Οι βιαιοπραγίες επεκτείνονται και σε κάποιους Έλληνες. Οι εκπρόσωποι των συμμαχικών δυνάμεων της Ελλάδας παραμένουν άπραγοι μπροστά στα γεγονότα. Ο τρόμος και ο πανικός κυριαρχούσαν πια σε όλους τους Έλληνες, οι οποίοι προσπαθούν να κρυφτούν εντός των οικιών τους. Ο τουρκικός στρατός συλλαμβάνει Έλληνες Σμυρνιούς και τους φυλακίζει σε φρουρούμενο μέρος εντός της πόλεως.

Λίγες μέρες αργότερα, επιλέγουν εκατό από αυτούς Έλληνες και τους οδηγούν πεζούς στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Ανάμεσά τους βρίσκεται ο Ηλίας, η Λουκία με τον σύζυγό της και η Αντιγόνη με τον άνδρα και τη μητέρα της. Κάποιοι από αυτούς που βρίσκονται στην πορεία εκφράζουν τις σκέψεις τους. Οι περισσότεροι σκέφτονται τί θα

απογίνουν. Η πορεία προς την μικρασιατική έρημο είναι εφιαλτική. Πολύωρη πεζοπορία κάτω από τον καυτό ήλιο, δίχως νερό, με ελάχιστο ψωμί για διατροφή. Οι γυναίκες βιάζονται από τον τουρκικό στρατό που συνοδεύει την πομπή και οι άνδρες εξευτελίζονται και σκοτώνονται δια τυφεκισμού ή με μαχαιρώματα.

Ο άνδρας της Λουκίας δολοφονείται, το ίδιο και η Αντιγόνη, επειδή επιτέθηκε σε έναν Τούρκο αξιωματικό. Την ίδια τύχη έχει και η μητέρα της. Ήδη πριν βγουν από την πόλη, Τούρκοι άτακτοι είχαν κόψει το κεφάλι του άνδρα της, επειδή είχε πολεμήσει με τον ελληνικό στρατό κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο. Οι μοναδικοί που γλυτώνουν τον θάνατο είναι ο Ηλίας και η Λουκία, η οποία όμως έχει χάσει πια τα λογικά της. Η πομπή των αιχμαλώτων καταλήγει σε κάποιες σκηνές που έχει στήσει στην έρημο ο τουρκικός στρατός. Εκεί έχουν οργανώσει ένα παραδοσιακό τούρκικο γλέντι με ανατολίτικες μελωδίες προς ευχαρίστηση Τούρκων επισήμων και στρατιωτικών αντιπροσώπων των ξένων δυνάμεων. Δεν γίνεται μνεία για την τελική τύχη των δύο πρωταγωνιστών και το κοινό μένει μετέωρο ως προς το ζήτημα αυτό.

3.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη

Η ταινία ξεκινά το 2015 σε μια παραλία της νήσου Λέσβου όπου καταφτάνουν συνεχώς Σύριοι πρόσφυγες στοιβαγμένοι σε πλαστικές βάρκες. Εκεί βρίσκεται μια ηλικιωμένη κυρία, η Φιλιώ Μπαλτατζή, που ήρθε από τη Νέα Υόρκη, μαζί με την εγγονή της, για να ενισχύσουν οικονομικά τους εθελοντές που ασχολούνται με την περίθαλψη των προσφύγων. Προβαίνει σε αυτήν την κίνηση γιατί και η ίδια είχε γεννηθεί στη Μυτιλήνη από Σμυρνιούς πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στο νησί. Το βράδυ η Φιλιώ παραδίδει στην εγγονή της ένα σκληρόδετο τετράδιο που απ' έξω γράφει «Συνταγές», ενώ στην πραγματικότητα είναι το ημερολόγιο της συνονόματης γιαγιάς της, στην εγγονή της, ώστε, να μάθει την ιστορία της οικογένειάς της και να μην ξεχάσει αυτά που πέρασαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας.

Τη στιγμή που αρχίζει η ανάγνωση του ημερολογίου, η σκηνή μεταφέρεται στη Σμύρνη στις 26 Οκτωβρίου του 1916. Πρωταγωνίστρια της πλοκής είναι η προ-προ γιαγιά της κοπέλας, η Φιλιώ, η οποία είναι παντρεμένη με έναν πλούσιο έμπορο και βιομήχανο, τον Δημήτρη Μπαλτατζή. Αυτός ανήκει στο φιλοβενιζελικό στρατόπεδο, όπως και άλλοι επιφανείς Έλληνες της Σμύρνης, ανάμεσά τους και ο μητροπολίτης Χρυσόστομος. Αντίθετα ο αδερφός του υποστηρίζει τους φιλοβασιλικούς. Η προσπάθεια του Δημήτρη να

υποστηρίζει οικονομικά τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τον βάζει στο στόχαστρο των Νεότουρκων, οι οποίοι προσπαθούν να τον δολοφονήσουν. Τον διασώζει ο σοφέρ του, Χαλίλ, ο οποίος έχει και αυτός προσχωρήσει στο νεοτουρκικό κίνημα, όμως είναι κρυφά ερωτευμένος με τη γυναίκα του Δημήτρη.

Μέσα από τους διαλόγους των ηρώων, πληροφορούμαστε ότι, το καλοκαίρι του 1917, οι Σύμμαχοι έδωξαν τον βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ από την Ελλάδα και πως ανέλαβε την πρωθυπουργία ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το φθινόπωρο του 1918, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος τελειώνει. Οι Έλληνες της Σμύρνης, στο άκουσμα του γεγονότος, χαίρονται, καθώς περιμένουν ότι η περιοχή τους θα προσαρτηθεί από την Ελλάδα, η οποία βρίσκονταν στο στρατόπεδο των νικητών. Από την άλλη οι Τούρκοι δυσανεστώνται έντονα, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρίσκεται στη μεριά των ηττημένων. Τον Μάιο του 1919, παρακολουθούμε την υποδοχή του ελληνικού στρατού στην προκυμαία της Σμύρνης από τους Έλληνες Σμυρνιούς, η οποία όμως κηλιδώνεται από τα αιματηρά επεισόδια που ξεσπούν ανάμεσα στον ελληνικό στρατό και σε Τούρκους ενόπλους.

Η Συνθήκη των Σεβρών υπογράφεται και ελληνική διοίκηση υπό τον Ύπατο Αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη εγκαθίστανται στη Σμύρνη. Ο γιός της οικογένειας Μπαλτατζής, Βασιλάκης, κατατάσσεται εθελοντικά και κρυφά από τους γονείς του στον ελληνικό στρατό, ο οποίος προσπαθεί να υποτάξει της στρατιωτικές δυνάμεις τους Μουσταφά Κεμάλ στη Μικρά Ασία. Τον Νοέμβριο του 1920 το Βενιζέλος χάνει τις εκλογές στην Ελλάδα, η φιλοβασιλική πολιτική παράταση αναλαμβάνει την εξουσία και επαναφέρει τον βασιλιά στον θρόνο του. Λίγο αργότερα αποφασίζεται η προώθηση του ελληνικού στρατού προς την Άγκυρα.

Το ελληνικό μέτωπο καταρρέει και ο ελληνικός στρατός υποχωρεί άτακτα προς τη Σμύρνη με τελικό προορισμό την Ελλάδα. Οι Έλληνες της Σμύρνης, υπό τον φόβο των τουρκικών αγριοτήτων που θα ξεσπούσαν μόλις οι Τούρκοι κατελάμβαναν την πόλη, προσπαθούν να βρουν κάθε μέσο για να διαφύγουν στην Ελλάδα. Όμως απαγορεύεται με βάση μια πρόσφατη νομοθεσία να περάσουν στο ελληνικό κράτος όσοι διαθέτουν οθωμανικά διαβατήρια. Η ελληνική διοίκηση αποχωρεί από την πόλη. Ο μητροπολίτης Χρυσόστομος αρνείται την πρόταση του Αρμοστή να φυγαδευτεί για την Ελλάδα, γιατί θεωρεί σωστό να παραμείνει με το ποίμνιό του. Λίγο αργότερα, τσέτες εισέρχονται στην πόλη και διαπράττουν βιαιοπραγίες, αρχίζοντας από την αρμένικη συνοικία, από την οποία ξεσπά και η φωτιά που αργότερα θα κατακάψει το μεγαλύτερο μέρος της πόλης.

Οι βιαιοπραγίες επεκτείνονται και στους Έλληνες της Σμύρνης. Οι τσέτες αρπάζουν τον μητροπολίτη την ώρα της θείας λειτουργίας από την εκκλησία της Αγίας Φωτεινής και τον κατακρεουργούν. Οι εκπρόσωποι των συμμαχικών δυνάμεων παραμένουν άπραγοι, γιατί έχουν εντολή από τις χώρες τους να μην παρέμβουν υπέρ κάποιας πλευράς. Ελάχιστοι είναι οι ευρωπαίοι πολίτες που προσπαθούν να βοηθήσουν τους Έλληνες. Δολοφονίες, ληστείες, βιασμοί, απαγωγές και λεηλασίες επικρατούν παντού στην πόλη. Ο κόσμος συνωστίζεται στην προκυμαία απεγνωσμένος προσπαθώντας να βρει τρόπο σωτηρίας.

Λίγοι από τους πρωταγωνιστές καταφέρνουν να επιβιώσουν. Ο Δημήτρης δολοφονείται από τσέτες, ο αδερφός του μαζί με τη γυναίκα του πνίγονται την ώρα που προσπαθούν να επιβιβαστούν σε μια βάρκα για να διαφύγουν και η κόρη της οικογένειας, η Λευκοθέα, βιάζεται στην προκυμαία και έπειτα αυτοκτονεί. Ο Βασιλάκης συλλαμβάνεται από Τούρκους στρατιώτες που τον βάζουν σε μια σειρά με άλλους άνδρες και τους απομακρύνουν από την πόλη. Τη Φιλιώ βοηθάει να επιβιβαστεί σε μια βάρκα ο Χαλίλ, ο οποίος έχει γίνει αξιωματικός του τουρκικού στρατού, αφού προηγουμένως έχει πολεμήσει με τις δυνάμεις του Κεμάλ στον ελληνοτουρκικό πόλεμο. Η ταινία τελειώνει στη Μυτιλήνη, όπου η Φιλιώ μαζί με την υπηρέτρια του σπιτιού της, τη Ζαχαρούλα (που είναι έγκυος στο παιδί του γιού της), και άλλους πρόσφυγες διαμένουν σε προσφυγικό καταυλισμό.

4. Στόχοι των δημιουργών

4.1 «1922» Ν. Κούνδουρου

Ο σκηνοθέτης Νίκος Κούνδουρος είναι μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του ελληνικού κινηματογράφου και της διανοήσης. Είναι ο άνθρωπος που εισήγαγε τον νεορεαλισμό στην Ελλάδα. Η θεματική και καλλιτεχνική πρωτοπορία και καινοτομία χαρακτηρίζει όλες του τις ταινίες (Μαύρου, 2017). Το 1978, θα δημιουργήσει το «1922», την έκτη σε σειρά ταινία στην πορεία της καριέρας του (Χ.ό., 2022c). Η ταινία αναφέρεται στην εξόντωση των Ελλήνων της Σμύρνης από τους Τούρκους και την αδιαφορία των Συμμάχων απέναντι σε αυτή (Κελεπούρη, 2022).

Η έμπνευση για τη δημιουργία της ταινίας γεννήθηκε από δύο προσφυγοπούλες που φιλοξενούσε η μητέρα του στο σπίτι τους, από τις οποίες ήρθε σε επαφή με τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής, συνομιλώντας μαζί τους. Καθώς του διηγούνταν στιγμές από τη ζωή τους, φούντωσε μέσα του ένα ενδιαφέρον για το δράμα του μικρασιατικού ελληνισμού. Αυτό, όμως, που τον παρακίνησε να δημιουργήσει το «1922» ήταν ο θυμός που ένιωθε εναντίον της εξουσίας, που αρνούνταν να αναδείξει την εποχή και τις συνθήκες κάτω υπό τις οποίες χιλιάδες Έλληνες εξοντώθηκαν στη Μικρά Ασία το 1922. Μάλιστα, η αναζήτησή του στα ελληνομικρασιατικά αρχεία, τον οδήγησε σε δύο ογκώδη βιβλία, με πολλές καταγραμμένες μαρτυρίες προσφύγων, των οποίων τη δημοσίευση είχε απαγορεύσει το ελληνικό κράτος. Μέσω της ταινίας, ο Κούνδουρος προσπάθησε να αντισταθεί στη σιωπή που είχαν επιβάλλει οι ελληνικές κυβερνήσεις για διπλωματικούς λόγους για την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ο σκηνοθέτης σύμφωνα με τις πληροφορίες που μπορεί κανείς να αντλήσει από τους τίτλους τέλους δεν συμβουλευτηκε (τουλάχιστον επίσημα) ιστορικό σύμβουλο για να αποκτήσει πλήρη εικόνα των γεγονότων (Κούνδουρος, 2017).

Η ταινία επίσης, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι χρηματοδοτήθηκε, γιατί οι παραγωγοί περίμεναν ότι θα τους επέφερε έσοδα από τις εισπράξεις των εισιτηρίων στους κινηματογράφους. Εξάλλου, τα βιβλία του Ηλία Βενέζη «Το Νούμερο 31328», στη διήγηση του οποίου βασίστηκε η ταινία, είναι μέχρι τις μέρες μας από τα πιο πολυδιαβασμένα νεοελληνικά μυθιστορήματα (από το 1961 έως το 2011 είχε κυκλοφορήσει σε 162.920 αντίτυπα), ενώ μέχρι το 1978 που δημιουργήθηκε η ταινία, είχε

μεταφραστεί σε τέσσερις γλώσσες (γαλλικά, ιταλικά, πορτογαλικά και γερμανικά). Επομένως οι χρηματοδότες πιθανώς περίμεναν ότι το κοινό θα «αγκάλιαζε» με την ίδια θέρμη και την ταινία (Καρανίκα, 2014, 17).

4.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη

Το 2012 η Μιμή Ντενίση, ύστερα από ένα σοβαρό τραυματισμό της στην Κύπρο, αναγκάστηκε να μείνει κλινήρης στο κρεβάτι του σπιτιού της για αρκετούς μήνες. Το γεγονός αυτό βρήκε ως αφορμή για να μελετήσει την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής, κάτι που επιθυμούσε να κάνει αρκετά χρόνια πριν, όμως δεν αισθάνονταν έτοιμη να αγγίξει καλλιτεχνικά τη συγκεκριμένη τραυματική περίοδο για την Ελλάδα. Από τη μελέτη της διαπίστωσε πως δεν υπήρχε κανένα θεατρικό έργο με αυτό το θέμα. Έτσι αποφάσισε να γράψει ένα θεατρικό έργο για την Καταστροφή, το οποίο και ανέβασε με τον θίασό της τον αμέσως επόμενο χρόνο (Ντενίση, 2021c). Σαφώς, στην απόφασή της αυτή συνέβαλε και το προσωπικό της ενδιαφέρον να ενσαρκώνει ιστορικά πρόσωπα. Στο παρελθόν είχε υποδυθεί στο θέατρο την Άννα Καρένινα στο ομώνυμο θεατρικό έργο (1995) (Χ.ό., χ.χ.α), τη Βυζαντινή αυτοκράτειρα, Θεοδώρα, στο θεατρικό έργο «Θεοδώρα, η αγία των φτωχών» (1996) (Χ.ό., χ.χ.δ) και τη Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα στο θεατρικό έργο «Εγώ η Λασκαρίνα» (2001) (Χ.ό., χ.χ.ε).

Η «Σμύρνη μου αγαπημένη», όπως ονόμασε το θεατρικό της έργο, παίχτηκε για τρία συναπτά έτη. Το 2016 παρακολούθησαν την παράσταση ο πρόεδρος Τζόζεφ Σαμάν και ο παραγωγός Διονύσης Σαμιώτης της διεθνούς κινηματογραφικής και τηλεοπτικής διανομής εταιρείας, Tanweer. Οι δύο άνδρες έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον, ώστε το θεατρικό έργο να μεταφερθεί στη μεγάλη οθόνη. Μάλιστα, ο πρόεδρος της εταιρείας επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, μιας και ο ίδιος ζούσε μακριά από την πατρίδα του, όπως και οι τότε Έλληνες πρόσφυγες. Ο Σαμάν είχε γεννηθεί στη Συρία και μεγαλώσει στο Λίβανο, όμως τα τελευταία τριάντα χρόνια της ζωής τους διαβιούσε στην Ελλάδα (Ντενίση, 2021b). Σαφώς ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι το έργο ήταν μια τεράστια θεατρική επιτυχία που είχε κόψει περισσότερα από ένα εκατομμύριο εισιτήρια. Επομένως οι παραγωγοί εύλογα θα υπέθεταν ότι θα γινόταν και εισπρακτική επιτυχία στους κινηματογράφους (Χ.ό., 2021).

Η Μιμή Ντενίση, πριν γράψει το σενάριο της ταινίας μαζί με τον Μάρτιν Σέρμαν, διάβασε πολλά ιστορικά βιβλία και έδωσε μεγάλη προσοχή στα γεγονότα γύρω από την καταστροφή της Σμύρνης, συμβουλευόμενη πέρα από Έλληνες και πολλούς Άγγλους,

Αμερικάνους και Τούρκους συγγραφείς. Σύμφωνα με την ίδια, στο βιβλίο της επιθυμούσε να προσεγγίσει τα γεγονότα με αντικειμενικό τρόπο, καθώς πίστευε ότι θα μπορούσε να γίνει μια διεθνής παραγωγή (όπως και έγινε) και να προβληθεί σε πολλά κράτη του κόσμου (Ντενίση, 2023c). Εξάλλου, ήθελε μέσα από την ταινία να δείξει τα λάθη που διέπραξε η Ελλάδα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, τις βιαιότητες που ξέσπασαν από την τουρκική πλευρά εις βάρος των Ελλήνων και την αδιαφορία που επέδειξαν οι τότε Μεγάλες Δυνάμεις απέναντι σε αυτά. Και στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχει στους θεατές η ταινία στους τίτλους τέλους, δεν υπήρχε στους συντελεστές ιστορικός σύμβουλος. Η ταινία θα είχε αφιερωματικό/επετειακό χαρακτήρα, καθώς θα προβάλλονταν σχεδόν εκατό χρόνια μετά τα γεγονότα (Ντενίση, 2021a). Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται η τάση να γράφονται βιβλία και να γυρίζονται ταινίες με αφορμή ιστορικές επετείους. Ενδεικτικό παραδείγματα αποτελούν τα βιβλία που γράφτηκαν με αφορμή το πέρας των διακοσίων χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης (Χ.ό., χ.χ.β). Ταινίες είχαν γυριστεί προηγουμένως για τα εκατόν πενήντα χρόνια από το ίδιο γεγονός (Ευθυμίου, 2019). Τέλος, στόχος της Ντενίση ήταν, μέσω της ταινίας να παρακινήσει τα κράτη του κόσμου να μη μένουν αμέτοχα, αλλά να παρεμβαίνουν, ώστε να αποκλιμακώνονται εμπόλεμες καταστάσεις που οδηγούν τους ανθρώπους στον δρόμο της προσφυγιάς (Ντενίση, 2021b).

5. Οι ταινίες και το διεθνές περιβάλλον

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε το διεθνές περιβάλλον την περίοδο που δημιουργήθηκαν οι ταινίες που εξετάζουμε στην εργασία μας. Ειδικότερα θα μας απασχολήσουν οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία, τις χώρες της Ευρώπης και τις Η.Π.Α., καθώς είναι τα κύρια εμπλεκόμενα μέρη στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922. Η γνώση του διεθνούς κλίματος θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις διάφορες οπτικές που υιοθετούν οι ταινίες, καθώς οι τελευταίες αποτελούν γεννήματα της κοινωνίας τους και αντανακλούν απόψεις, προβληματισμούς και ερωτήματα που επικρατούσαν στους ανθρώπους της εποχής (Καλούδη, 2001, 13).

5.1 «1922» Α. Κούνδουρου

Η ταινία «1922» δημιουργήθηκε σε μια εποχή που ήταν πολύ νωπά τα τραύματα που προκλήθηκαν στην ελληνική κοινωνία ύστερα από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974, απότοκο της εξωτερικής πολιτικής και των χειρισμών του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα.

Στις 15 Ιουλίου 1974, το δικτατορικό καθεστώς των Αθηνών υπό τον ταξίαρχο Δημήτριο Ιωαννίδη (Ριζάς, 2004, 164) ανέτρεψε με στρατιωτικό πραξικόπημα τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχιεπίσκοπο Μακάριο και επέβαλε στο νησί την Κυβέρνηση Νικολάου Σαμψών που τελούσε υπό τον πλήρη έλεγχο του (Λάμπρου, 2008, 448). Στις 20 Ιουλίου, η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο (Αττίλας Ι) επικαλούμενη τη Συνθήκη Εγγυήσεως που είχε υπογραφεί μεταξύ Άγκυρας, Αθήνας και Λονδίνου το 1959 (Kassimeris, 2008, 258). Στις 14 Αυγούστου, η Άγκυρα εξαπέλυσε νέα επίθεση (Αττίλας ΙΙ) παραβιάζοντας κάθε έννοια διεθνούς δικαίου, καθώς μαίνονταν οι διαπραγματεύσεις στη Γενεύη για την επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος (Χατζηβασιλείου, 2020). Επίσης, τα δικτατορικά καθεστώτα είχαν εκπέσει σε Αθήνα (Judt, 2012, 509) και Λευκωσία (Ηρακλείδης, 2006, 108).

Το αποτέλεσμα των εισβολών ήταν περίπου το 1/3 (36%) της Κύπρου να παραμένει ως τις μέρες μας κατεχόμενο από την Τουρκία και Έλληνες στρατιώτες που στάλθηκαν να πολεμήσουν στο νησί να σκοτωθούν στις μάχες. Την ίδια τύχη είχαν και πολλοί Ελληνοκύπριοι (ανάμεσά τους αρκετοί άμαχοι). Επιπρόσθετα, Ελληνοκύπριοι αγνοούνται

ή ως πρόσφυγες εγκατέλειψαν τις εστίες τους στη βόρεια Κύπρο και αναζήτησαν καταφύγιο στο νότιο μέρος του νησιού και στην Ελλάδα (Δρουσιώτης, 2006, 534, 539). Η ελληνική κοινή γνώμη συγκλονίστηκε από τα αιματηρά επεισόδια που διαδραματίστηκαν στην Κύπρο, αλλά και από τη στάση που κράτησαν οι σύμμαχες χώρες της Ελλάδας. Η μη αποτελεσματική παρέμβαση των Η.Π.Α. ώστε να αποτρέψουν την τουρκική εισβολή, αλλά και η υποστήριξη που παρείχαν στη Δικτατορία των Συνταγματαρχών (π.χ. με την άρση του εμπάργκο χορήγησης βαρέως οπλισμού το 1970 από την Κυβέρνηση Ρίτσαρντ Νίξον) (Στεφανίδης, 2021, 18-19) ενίσχυσαν τα αντιαμερικανικά και αντινατοϊκά αισθήματα του ελληνικού λαού (Λιάκος, 2020, 400).

Η δυσaréσκεια των Ελλήνων επεκτάθηκε, πέραν των Η.Π.Α., και για τα άλλα κράτη-μέρη της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (Ν.Α.Τ.Ο.). Τούτο οφειλόταν στο γεγονός ότι η εισβολή στην Κύπρο έγινε από ένα κράτος-μέλος της Συμμαχίας, την Τουρκία, ενώ τα υπόλοιπα κράτη-μέλη δεν έπραξαν τα ανάλογα ώστε να προασπίσουν τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας, δηλαδή να αποτρέψουν την τουρκική εισβολή στο νησί (Τσαρδανίδης, 2010, 363). Ιδιαίτερα αρνητικό ήταν το κλίμα που επικρατούσε στην ελληνική κοινωνία απέναντι στη Βρετανία η οποία, όταν ήταν κυρίαρχος του νησιού, δεν δέχθηκε τα αιτήματα των ελληνοκυπρίων για Ένωση του νησιού τους με την Ελλάδα (Σακκάς, χ.χ., 52). Επιπρόσθετα, δεν χρησιμοποίησε τις στρατιωτικές δυνάμεις που διατηρούσε στην Κύπρο εναντίον της Τουρκίας κατά τις δύο εισβολές (Δρουσιώτης, 2006, 542). Γι' αυτόν τον λόγο η απόφαση της εξόδου της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του Ν.Α.Τ.Ο. λίγο μετά τη δεύτερη τουρκική εισβολή, χαιρετήθηκε από όλες τις εγχώριες πολιτικές δυνάμεις και έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από τον ελληνικό λαό (Αρχιμανδρίτου-Οικονόμου, 2013, 105).

5.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη

Το 2021, όταν δημιουργήθηκε η ταινία «Σμύρνη μου αγαπημένη», το 1/3 της Κυπριακής Δημοκρατίας συνέχιζε -και συνεχίζει- να παραμένει υπό τουρκική κατοχή. Ωστόσο η χρονική απόσταση από τα γεγονότα βοήθησε στη μείωση των υψηλών τόνων που επικρατούσαν τότε στην ελληνική κοινωνία. Από τότε οι ελληνοτουρκικές σχέσεις γνώρισαν περιόδους συμφιλίωσης και αντιπαλότητας. Από το 1990 η Τουρκία αμφισβητούσε την ελληνική κυριαρχία πάνω σε συγκεκριμένες νησίδες και βράχους του

Αιγαίου Πελάγους και σε κάποια μεγάλα νησιά (Σαμοθράκη, Λέσβο, Λήμνο, Ικαρία, Σάμο, Χίο και Δωδεκάνησα) (Τσιριγώτης, 2013, 750).

Η Άγκυρα υποστήριζε ότι, στις νησίδες και στους βράχους που διεκδικεί, δεν καθορίζεται το κυριαρχικό καθεστώς από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Αναφορικά με τα μεγάλα νησιά διατείνεται ότι η Ελλάδα τα έχει στρατιωτικοποιήσει παραβιάζοντας τους όρους των συνθηκών που έχουν υπογραφεί (Συνθήκη της Λωζάννης και Συνθήκη των Παρισίων) και συνεπώς θα έπρεπε να «επιστραφούν» στην Τουρκία. Μάλιστα το 2021, ο Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, κοινοποίησε στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) επιστολή που υποστήριζε τα παραπάνω στη διεθνή κοινότητα (Συρίγος & Κλάψης, 2023, 108-109). Επίσης η Τουρκία απειλούσε με *casus belli* (αφορμή πολέμου) την Ελλάδα σε περίπτωση που εκείνη ασκούσε το νόμιμο δικαίωμά της και επέκτεινε τα χωρικά της ύδατα από τα 6 στα 12 ναυτικά μίλια στο Αιγαίο (Νέδος, 2022).

Πέραν από τις σχεδόν καθημερινές τουρκικές παραβιάσεις του ελληνικού εναέριου χώρου, υπήρχαν και άλλα σημεία προστριβής μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας (Χασαπόπουλος, 2020). Στη 1 Μαρτίου 2018, δύο Έλληνες στρατιωτικοί, ο Ανθυπολοχαγός Άγγελος Μητρετώδης και ο Λοχίας Δημήτρης Κούκλατζης, εξαιτίας του επιπέδου του υψηλού χιονιού στο Έβρο, αποπροσανατολίστηκαν και πέρασαν άθελά τους στην τουρκική πλευρά των συνόρων, όπου συνελήφθησαν από τον τουρκικό στρατό και στη συνέχεια τους απαγγέθηκαν κατηγορίες για κατασκοπία. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους, το τουρκικό δικαστήριο τους έκρινε αθώους και τους επέτρεψε να επιστρέψουν στην Ελλάδα έπειτα από 164 ημέρες κράτησης στις φυλακές της Αδριανούπολης (Κανέλλης, 2018).

Τον Νοέμβριο του 2019, η Τουρκία και η Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας της Λιβύης, υπέγραψαν ένα μνημόνιο σχετικά με την οριοθέτηση των θαλάσσιων περιοχών δικαιοδοσίας τους στη Μεσόγειο Θάλασσα. Η συμφωνία ήταν παράνομη καθώς παραβίαζε τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας, της Κύπρου και της Αιγύπτου (Νέδος, 2019). Τελικά το τουρκολυβικό μνημόνιο ακυρώθηκε από το Εφετείο Al-Bayda της Λιβύης τον Ιανουάριο του 2021 (Κράνιας, 2023). Η αμφισβήτηση εκ μέρους της Τουρκίας των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στη θάλασσα δεν σταμάτησε εκεί, αφού το 2020 το τουρκικό ερευνητικό σκάφος Oruc Reis πραγματοποίησε έρευνες για υδρογονάνθρακες εντός της ελληνικής υφαλοκρηπίδας (Χαραλαμπίδης, 2020).

Οι σχέσεις της Αθήνας με την Ουάσινγκτον σταδιακά εξομαλύνθηκαν ιδιαίτερα από τότε που η Ελλάδα επανήλθε στο στρατιωτικό σκέλος του Ν.Α.Τ.Ο. (19 Οκτωβρίου 1980). Η κυβέρνηση Καραμανλή προχώρησε σε αυτήν την ενέργεια επειδή αντιλήφθηκε ότι μειωνόταν η στρατηγική σημασία της χώρας στην Ανατολική Μεσόγειο για τη Συμμαχία προς όφελος της Τουρκίας (Βαληνάκης, 2003, 222, 228-229). Με την Ευρώπη η Ελλάδα διεύρυνε τις σχέσεις της ιδιαίτερα μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) στις 1 Ιανουαρίου 1981 (Ροζάκης, 2000, 382). Η υιοθέτηση της πολιτικής των ίσων αποστάσεων εκ μέρους του Ν.Α.Τ.Ο. στις ελληνοτουρκικές διαφορές συνέχισε και στον 21^ο αιώνα να αποτελεί σημείο τριβής μεταξύ Ελλάδας και της Συμμαχίας (Ελλης, 2014). Επίσης απέναντι στην Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργήθηκε ισχυρό κλίμα απογοήτευσης εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας, καθώς θεώρησαν τη δεύτερη υπεύθυνη για τα σκληρά οικονομικά μέτρα που πήραν οι ελληνικές κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια της ελληνικής οικονομικής κρίσης (2009-2018) (Δερτιλής, 2019, 807).

6. Απήχηση των ταινιών

6.1 «1922» Α. Κούνδουρου

Η ταινία «1922» του Νίκου Κούνδουρου παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 1978 στο Διεθνές Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, όπου απέσπασε εννέα βραβεία (Χ.ό., 2017). Ωστόσο η τότε κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας (Ν.Δ.) δεν της χορήγησε άδεια προβολής, επικαλούμενη διπλωματικούς λόγους. Καθώς η ταινία έθιγε το θέμα των εγκλημάτων πολέμου που διέπραξε η Τουρκία την εποχή του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1919-1922 και της ουδέτερης στάσης που κράτησαν οι Ευρωπαίοι και Αμερικάνοι σύμμαχοι της Ελλάδας σε αυτόν, η κυβέρνηση ανησυχούσε μήπως διαταράσσονταν οι σχέσεις της χώρας με τους παραπάνω εμπλεκόμενους. Η ανησυχία της αυτή ενισχύονταν από το γεγονός ότι η ταινία έλαβε κρατική επιχορήγηση προκειμένου να εκπονηθεί και ότι συμμετείχαν ως κομπάρσοι στρατιώτες του ελληνικού στρατού (Χάλκου, 2017, 532).

Συμπληρωματικός παράγοντας που συνέβαλε στην παραπάνω απόφαση αποτέλεσε η δυσaráσκεια που εκφράστηκε από μέλη του στρατεύματος. Η δυσaráσκεια αυτή έγκειτο στο γεγονός ότι στην ταινία γίνεται σαφής αναφορά στην υποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Μικρά Ασία, αφήνοντας πίσω του απροστάτευτους τους εκεί Έλληνες στο έλεος των Τούρκων. Επίσης, οι πιέσεις της τουρκικής πρεσβείας στην Αθήνα προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, ύστερα από αντιδράσεις του τουρκικού Τύπου, λειτούργησαν προς αυτήν την κατεύθυνση (Χάλκου, 2017, 532). Συγκεκριμένα η τουρκική εφημερίδα «Hürriyet» κατηγόρησε την ταινία ότι υπονόμει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις (Αγτζίδης, 2017). Τελικά, το 1982, η κυβέρνηση του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) έδωσε την άδεια προβολής, εξαιρώντας όμως την περιοχή της Θράκης, λόγω της παρουσίας της μουσουλμανικής μειονότητας στην περιοχή (Κούνδουρος, 2017).

Η κριτική που δέχθηκε η ταινία ήταν δριμύτατη. Παρότι απέσπασε τα περισσότερα βραβεία στο 19^ο Κινηματογραφικό Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, (Χ.ό., 1978b) οι κριτικοί του κινηματογράφου την κατηγόρησαν για «σοβινισμό ή έξαλλο εθνικισμό με στόχο να αναμοχλεύσει μίσση και πάθη και πνεύμα αντιτουρκικό» (Χ.ό., 1978a). Επίσης, καταλόγισαν στην ταινία ότι περιείχε χαρακτηριστικά «μανιχαϊστικής σχηματοποίησης» και «αδικαιολόγητης βίας». Υποστηρίχτηκε ότι παρουσιάζει τους Έλληνες ως

πολιτισμένους και εξευρωπαϊσμένους, ως τα μόνα αθώα θύματα των βάρβαρων σφαγέων και βιαστών Τούρκων. Ακόμα και άτομα προερχόμενα από τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς υιοθέτησαν αυτήν την κριτική, παρότι μέχρι τότε διατηρούσαν αγαστές σχέσεις με τον ομοϊδεάτη τους, Νίκο Κούνδουρο (Κούνδουρος, 2017). Παρά τις κριτικές, η ταινία έκοψε κοντά στα 200.000 εισιτήρια. Ο αριθμός θεωρείται αρκετά υψηλός καθώς προβλήθηκε σε μια εποχή παρακμής για τον ελληνικό κινηματογράφο (Ανδρίτσος, 2022). Σήμερα η ταινία έχει αξιολογηθεί στην ιστοσελίδα «Αθηνόραμα», την εξαιρετικά δημοφιλή ιστοσελίδα με οδηγούς για το σινεμά, με 2/5 αστέρια (Χ.ό., χ.χ.γ). Στην επίσης γνωστή ιστοσελίδα «IMDb» με 6.5/10 αστέρια (Χ.ό., χ.χ.η).

Βέβαια, η ταινία θα απασχολήσει ξανά την ελληνική κοινωνία. Το 2007 η εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» θα διανείμει δωρεάν ως ένθετο το DVD της ταινίας (Χάλκου, 2017, 534). Ακόμη το 2019 η ταινία θα προβληθεί στο Ομήρειο Πνευματικό Κέντρο της Χίου, στο πλαίσιο της έκθεσης που διοργανώθηκε εκεί με θέμα: «ΣΜΥΡΝΗ: 100 χρόνια μετά τον έπος και την τραγωδία (1919-1922)» ως καλλιτεχνικό προϊόν ιστορικής και εθνικής συνείδησης (Χ.ό., 2019).

6.2 «Σμύρνη μου αγαπημένη» Γρ. Καραντινάκη

Η «Σμύρνη μου αγαπημένη» προβλήθηκε το 2021 και έκοψε περίπου 250.000 εισιτήρια σε μια περίοδο που επικρατούσαν μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης του πληθυσμού, όπως περιορισμός των θέσεων στους κινηματογράφους και στα θέατρα, για την αντιμετώπιση της πανδημίας Covid-19. Την ίδια περίοδο επικρατούσε ένα γενικότερο κλίμα φόβου και περιορισμού των συνωστισμών στην ελληνική κοινωνία (Εκσιέλ, 2022). Παρόλα αυτά, στις είκοσι μία εβδομάδες που προβλήθηκε στους κινηματογράφους, άγγιξε αρκετές φορές την πρώτη θέση σε αριθμό κομμένων εισιτηρίων, ξεπερνώντας τη δημοφιλή ξένη παραγωγή, «Spider-Man: no way home». Μάλιστα οι παραγωγοί της ταινίας τη διένειμαν ξανά στους κινηματογράφους τη θερινή περίοδο. Στο μοντάζ είχαν αφαιρεθεί είκοσι λεπτά, ώστε να εξυπηρετηθεί καλύτερα ο προγραμματισμός των σινεμά για δύο προβολές (Φραγκούλης, 2022).

Η ταινία έλαβε μέτριες κριτικές από τους κριτικούς του κινηματογράφου. Κυρίως επέκριναν τη σκηνοθεσία, σχετικά με τα πλάνα και την αισθητή απουσία δραματικών τόνων και σκηνών που να προκαλούν μεγαλύτερη συγκίνηση στους θεατές (Κουτσογιαννόπουλος, 2021). Επίσης, ανέφεραν ότι έχει χαρακτηριστικά εύπεπτης

λαϊκότητας που θυμίζουν τον παλαιό ελληνικό κινηματογράφο με τις σεκάνς που υπακούουν στους κανόνες της τηλεοπτικής λογικής παράστασης (Μήτσης, 2021). Ωστόσο, όλοι οι κριτικοί επαίνεσαν την ποιότητα της παραγωγής (Φραγκούλης, 2021). Η συμμετοχή της Tanweer, που είναι μια διεθνής εταιρεία παραγωγής και διανομής, βοήθησε ώστε να χαρακτηριστεί η ταινία υπερπαραγωγή για τα ελληνικά δεδομένα (Ντενίση, 2021a). Ελάχιστες αναφορές γίνονται στο κομμάτι της αποτύπωσης της ιστορικής αλήθειας. Υπάρχει η άποψη ότι υιοθετεί σε μεγάλο βαθμό την τουρκική οπτική των πραγμάτων εις βάρος της ιστορικής αλήθειας, (Τριανταφυλλίδης, 2021) ότι δεν θίγει τις βιαιότητες του ελληνικού στρατού εις βάρος των Τούρκων (Λεμοντζής, 2021) και ότι διατηρεί ψυχραιμη πολιτική θέση (Καϊμάκης, 2021).

Σήμερα η ταινία στο «Αθηνόραμα» έχει αξιολογηθεί με 2/5 αστέρια (Χ.ό., χ.χ.ε) και στο «IMDb» με 6.8/10 αστέρια (Χ.ό., χ.χ.φ). Επίσης η ταινία απέσπασε πέντε βραβεία «Ιρις» της Ελληνικής Ακαδημίας Κινηματογράφου και το Βραβείο Κοινού στο San Francisco Greek Film Festival (Ζαλίγκας, 2022). Ωστόσο, η «Σμύρνη» δεν προτάθηκε ως υποψήφια στα Όσκαρ ξενόγλωσσης ταινίας εκ μέρους της Ελλάδας (Ντενίση, 2023c).

Παρά τις μέτριες κριτικές, η ταινία προβλήθηκε από τον τηλεοπτικό σταθμό πανελλαδικής εμβέλειας του «ANT1», χωρισμένη σε τέσσερα επεισόδια, αγγίζοντας μέτρια ποσοστά τηλεθέασης στο γενικό σύνολο. Στο πρώτο επεισόδιο (22/9/2022) άγγιξε το 14,8% (Μιχαλοπούλου, 2022c), στο δεύτερο (29/9/2022) το 9,5% (Μιχαλοπούλου, 2022d), στο τρίτο (6/10/2022) το 7,6% (Μιχαλοπούλου, 2022a) και στο τέταρτο (13/10/2022) το 7,5% (Μιχαλοπούλου, 2022b). Ο σταθμός από τις 24 Μαΐου του ίδιου έτους φιλοξενεί την ταινία στη νέα του συνδρομητική πλατφόρμα «ANT1+», η οποία άνοιξε για το κοινό στις 12 Απριλίου 2022 (Athinorama team, 2022). Μάλιστα, ο σταθμός προώθησε την πλατφόρμα, καλώντας το τηλεοπτικό κοινό να εγγραφεί σε αυτή για να παρακολουθήσει τη «Σμύρνη μου αγαπημένη». Προς τον σκοπό αυτό προέβαλε ειδικό trailer που έδειχνε αποκλειστικά πλάνα της ταινίας με το λογότυπο της πλατφόρμας (ANT1+, 2022).

Πέραν της μεγάλης απήχησης που είχε στο ελληνικό κοινό, η ταινία έτυχε θερμής υποδοχής και σε ξένα κράτη. Στις 29 Νοεμβρίου 2022, η ταινία προβλήθηκε στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης, επειδή σχετίζεται με το προσφυγικό ζήτημα που απασχολεί τη διεθνή κοινότητα ως τις μέρες μας. Λίγο αργότερα, προβλήθηκε για ένα μήνα σε επτακόσιες κινηματογραφικές αίθουσες, σε πενήντα Πολιτείες των Η.Π.Α. Ακόμα ειδικές προβολές έγιναν και στο Πανεπιστήμιο του Harvard και του

Georgetown. Επίσης φιλοξενήθηκε από κινηματογράφους της Αυστραλίας, της Γερμανίας, της Ρωσίας και της Κίνας (Ντενίση, 2023b). Τέλος, η εξαιρετικά δημοφιλής σε Ελλάδα και εξωτερικό συνδρομητική πλατφόρμα τηλεοπτικών υπηρεσιών με την επωνυμία «Netflix» περιέλαβε την ταινία στις λίστες της (Χ.ό., 2023), καθιστώντας την τη δεύτερη ελληνική παραγωγή που συμπεριλαμβάνει στην πλατφόρμα της μετά την τηλεοπτική σειρά του Χριστόφορου Παπακαλιάτη, «Maestro» (Χ.ό., 2022a).

Η «Σμύρνη» προκάλεσε την αντίδραση μερίδας του τουρκικού Τύπου. Χαρακτηριστικά η εφημερίδα «Hürriyet», σε πρωτοσέλιδό της στις 22 Νοεμβρίου 2022, κατηγόρησε τους Έλληνες πως προσπαθούσαν, μέσω της ταινίας, να αλλοιώσουν την ιστορική πραγματικότητα και να προπαγανδίσουν στις Η.Π.Α. και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (όπου επίσης προβλήθηκε η ταινία) πως οι Τούρκοι προχώρησαν σε μια γενοκτονία εναντίον του μικρασιατικού ελληνισμού (Κωστίδης, 2022).

7. Οι Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913), στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν απομείνει τα εδάφη της Ανατολικής Θράκης, της Μικράς Ασίας, τα νησιά της Ίμβρου και της Τενέδου, όπως και οι αραβικές επαρχίες. Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα σε αρκετές από αυτές τις περιοχές εντοπίζεται ελληνική παρουσία (Jelavich, 2006, 162-164). Έντονο είναι το ελληνικό στοιχείο στις περιοχές της Ανατολικής Θράκης, κυρίως στην Αδριανούπολη, στη Ραιδεστό, στις Σαράντα Εκκλησιές, στην Αγχίαλο, στην Τσατάλτζα και στην Καλλίπολη (Καρζής, 2002b, 12). Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη, όπου οι Έλληνες αποτελούσαν τη δεύτερη πιο πολυπληθή κοινότητα της πόλης (αριθμούσε περίπου 330.000-350.000) μετά την μουσουλμανική (αριθμούσε περίπου 500.000) (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022, 32).

Η Ίμβρος και η Τένεδος κατοικούνταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία από ελληνικό πληθυσμό (Φίντζος, 2021, 36), ενώ στη Μικρά Ασία, η παρουσία των Ελλήνων εντοπίζεται κυρίως στο παραλιακό μέτωπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Σμύρνη, της οποίας ο μισός πληθυσμός ήταν ελληνικός. Γι' αυτό οι Τούρκοι την αποκαλούσαν «γκιαούρ Ισμίρ», που στα τουρκικά σημαίνει «άπιστη Σμύρνη» (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022, 32). Βέβαια υπήρχαν και άλλες πόλεις με ακμάζουσα παρουσία Ελλήνων, όπως είναι το Αϊβαλί (Κυδωνίες), το Αϊδίνι, η Παλαιά Φώκαια, η Προύσα, τα Μουδανιά, η Πέργαμος, η Μαγνησία και η Αλικαρνασσός. Στην Κεντρική και Ανατολική Μικρά Ασία, τα ποσοστά ελληνικής παρουσίας είναι σαφώς μικρότερα. Οι Έλληνες ήταν κυρίως συγκεντρωμένοι σε κάποιες πόλεις, όπως η Καισάρεια, το Ικόνιο και η Νίγδη, και σε μερικά χωριά (Μαντάκα, 2019, 22-23).

Στην περιοχή του Πόντου συναντούμε σημαντική ελληνική παρουσία τόσο σε πόλεις όσο και σε χωριά (υπολογίζεται μεταξύ 336.000-454.000 άτομα). Η Σαμψούντα, η Κερασούντα, η Τραπεζούντα, η Σινώπη και η Αμισός είναι μερικές από τις πιο γνωστές πόλεις με ισχυρή παρουσία Ελλήνων (Καρκαλέτσης, 2019, 13). Και οι δύο ταινίες αναφέρονται μονάχα στους Έλληνες της Σμύρνης. Στη «Σμύρνη μου αγαπημένη» γίνεται αναφορά στους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν ο παππούς Πολύκαρπος αναφέρεται στις σφαγές που διαπράττουν οι Τούρκοι στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας εις βάρος των εκεί Ρωμιών και όταν βλέπουμε κάποιους Ρωμιούς να καταφτάνουν στη

Σμύρνη για να γλιτώσουν από τις τουρκικές θηριωδίες μετά την πτώση του μετώπου. Ωστόσο, δεν δίνονται σαφείς πληροφορίες για τον αριθμό και την προέλευσή τους. Ειδική αναφορά γίνεται στην ελληνική παρουσία στην πόλη του Κορδελιού, στην οποία η οικογένεια Μπαλτατζή διατηρεί εξοχική κατοικία, και στη Φώκαια. Γενικότερα η πρόσληψη του μικρασιατικού ελληνισμού γίνεται μέσω εικόνων που προβάλλονται από τη ζωή στη Σμύρνη (Καραντινάκης, 2021).

Στην πόλη της Σμύρνης κατοικούσαν Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι και Ευρωπαίοι (Κοντογιάννης, 1921, 53). Η πόλη ήταν χωρισμένη σε δύο μέρη, στον άνω και κάτω μαχαλά, δηλαδή στην άνω και κάτω πόλη. Στον κάτω μαχαλά που έρχονταν σε επαφή με τη θάλασσα διέμεναν Έλληνες, Ευρωπαίοι και Αρμένιοι (Καρζής, Θ., 2002a, 67-68). Στον άνω μαχαλά διέμεναν κυρίως Τούρκοι, Εβραίοι και λίγοι Έλληνες (Θεοδοπούλου, Αργυροπούλου & Καρδάσης, 2004, 106). Στη «Σμύρνη» διαφαίνονται οι παραπάνω πληροφορίες (Καραντινάκης, 2021), ενώ στο «1922» γίνεται αναφορά μόνο στις εθniko-θρησκευτικές κοινότητες που διαβιούσαν στην πόλη (Κούνδρουρος, 1978).

Σε γενικές γραμμές η συνύπαρξη των εθniko-θρησκευτικών κοινοτήτων ήταν αρμονική, με τον ανταγωνισμό να επικεντρώνεται στον επαγγελματικό τομέα (Θεοδοπούλου, Αργυροπούλου & Καρδάσης, 2004, 80-81). Εξάιρεση αποτελούσαν οι Νεότουρκοι (Τούρκοι εθνικιστές), οι οποίοι προχωρούσαν σε εγκλήματα εις βάρος των θρησκευτικών μειονοτήτων της Αυτοκρατορίας (Φιλιππίδου, 2014, 272). Στη «Σμύρνη», η καλή σχέση μεταξύ των κατοίκων της πόλης διαφαίνεται όταν η Φιλιώ ψωνίζει από όλα τα μαγαζιά της αγοράς, ακόμα και από τα τούρκικα. Η εχθρική στάση των Νεότουρκων φαίνεται όταν αποπειράθηκαν να δολοφονήσουν τον σύζυγό της, Δημήτρη (Καραντινάκης, 2021).

Οι Ρωμιοί είχαν καλές σχέσεις με τους Ευρωπαίους κατοίκους της Σμύρνης, κυρίως με τους Βρετανούς, τους Γάλλους, τους Ιταλούς και τους Αμερικάνους. Δεν ήταν άλλωστε λίγες οι φορές που συνεργάζονταν επαγγελματικά (Βερέμης & Κωστής, 1984, 34, 50). Στο «1922» και στη «Σμύρνη» προβάλλονται εικόνες Ρωμιών αστών να συνομιλούν σε φιλικούς τόνους με Ευρωπαίους ή να συχνάζουν σε κοινά κέντρα εστίασης και σε δεξιώσεις (Κούνδρουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021). Στη «Σμύρνη» φαίνεται η αποστροφή στο πρόσωπο του Γερμανού αξιωματικού, όταν εκείνος προσπαθεί να κλείσει μια συμφωνία μαζί του για να προμηθευτεί ελαιόλαδο για τον γερμανικό στρατό (Καραντινάκης, 2021). Η στάση αυτή εκ μέρους του Δημήτρη δικαιολογείται καθώς η Γερμανία ήταν σύμμαχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (Quataert, 2006, 97-98).

Μεγάλος αριθμός Ρωμιών, τόσο στη Σμύρνη όσο και σε άλλες πόλεις (στη συντριπτική τους πλειοψηφία παραθαλάσσιες) απασχολούνταν επαγγελματικά ως βιομήχανοι, έμποροι και τραπεζίτες. Ακολουθούσαν τα επαγγέλματα του ιατρού, του δικηγόρου και του ναυλωτή πλοίων. Βέβαια μεγάλο ποσοστό εργάζονταν και ως αγρότες (γεωργοί και κτηνοτρόφοι) (Τρακάκης, 1994, 55). Στη «Σμύρνη», ωστόσο προβάλλεται μόνο το επάγγελμα του βιομήχανου. Ο Δημήτρης είναι ιδιοκτήτης ελαιοτριβείου και ο αδερφός του, Σπύρος, βιομήχανος παραγωγής ρούχων (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922», ο σύζυγος της Λουκίας είναι μεγάλέμπορος (Κούνδρουρος, 1978).

Είναι διαδεδομένη η άποψη ότι η ενασχόληση των Ρωμιών με το εμπόριο συνέβαλε στην οικονομική τους άνθηση και στην εξέλιξή τους σε μια ισχυρή αστική τάξη. Ωστόσο, η πλειοψηφία της ελληνικής κοινότητας άνηκε στη μεσαία τάξη, αφού απασχολούνταν ως έμμισθο ειδικευμένο ή ανειδίκευτο προσωπικό (Ανδρεάδη, 2020, 74). Στο «1922» όλοι οι Ρωμιοί παρουσιάζονται ως εύποροι αστοί (Κούνδρουρος, 1978). Αντίθετα στη «Σμύρνη», εκτός από τους πλούσιους Ρωμιούς, φαίνεται στα πρόσωπα των τριών οικιακών βοηθών της οικογένειας Μπαλτατζή ότι υπήρχε μέρος του ελληνικού πληθυσμού που διαβιούσε από την έμμισθη εργασία (Καραντινάκης, 2021). Κοινό σημείο και στις δύο ταινίες είναι η προβολή των Ρωμιών ως ευπόρων, ντυμένων με ευρωπαϊκά ρούχα (π.χ. οι άνδρες φοράνε κοστούμια και οι γυναίκες φορέματα με ακριβά κοσμήματα, καπέλα και ομπρέλινα), ενώ στην πλειοψηφία τους διαμένουν σε μεγάλα και πολυτελή νεοκλασικά σπίτια (Κούνδρουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021).

Οι Τούρκοι εργάζονταν κυρίως στον αγροτικό και κτηνοτροφικό τομέα και διοχέτευαν τα προϊόντα τους στην αγορά της Σμύρνης. Κάποιοι γαιοκτήμονες είχαν καταφέρει να συσσωρεύσουν πλούτο. Επίσης απασχολούνταν στους κλάδους της βυρσοδεψίας, της σαπωνοποιίας, της αμαξοποιίας και της σιδηρουργίας. Τα επαγγέλματα αυτά δεν τους απέφεραν ιδιαίτερα κέρδη. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που δούλευαν ως έμποροι, γιατροί και δικηγόροι (Θεμοπούλου, Αργυροπούλου & Καρδάσης, 2004, 90-91). Στη «Σμύρνη» οι Τούρκοι προβάλλονται ως πλανόδιοι πωλητές οπωροκηπευτικών, γανωτήδες, αχθοφόροι και λούστροι. Πέραν του διοικητή της πόλης, Ραχμί μπέη, δεν εμφανίζεται στην ταινία κανένας εύπορος Τούρκος. Στην οικία Μπαλτατζή, δύο Τούρκοι, ο Οσμάν και ο γιός του Χαλίλ, εργάζονταν ως οικιακοί βοηθοί. Ο Χαλίλ ήταν επίσης ο σοφέρ του Δημήτρη (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922» φαίνεται μια Τουρκάλα που εργάζονταν ως υπηρέτρια στο σπίτι της Αντιγόνης (Κούνδρουρος, 1978).

Αρκετοί από τους Ρωμιούς, ιδίως η πλούσια αστική τάξη, ήταν μορφωμένοι και μιλούσαν ξένες γλώσσες. Στη πόλη λειτουργούσαν πολλά ελληνικά σχολεία. Τα πιο γνωστά ήταν η «Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης» (1773) (Σολδάτος, 1991, 108-109), το «Κεντρικόν Παρθεναγωγείον» (1837) (Σολομωνίδης, 1962, 227-228) και το «Ομήρειον Ανώτατο Ελληνικό Παρθεναγωγείον» (1881) (Καμούζης, 2015, 115). Στη «Σμύρνη», αυτό διαφαίνεται όταν και τα δύο παιδιά της οικογένειας Μπαλτατζή πηγαίνουν στο σχολείο και διαθέτουν όλα τα φόντα για να σπουδάσουν στο πανεπιστήμιο. Εξαιρετικό δείγμα πολύγλωσσου Έλληνα στην ταινία είναι η Φιλιά που φαίνεται να μιλά εκτός από τα ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά και τουρκικά, ενώ και ο Δημήτρης φαίνεται πως κατέχει την αγγλική σε μια συνομιλία του με Γερμανό αξιωματικό (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922» ο Ηλίας παρακολουθεί ιδιαίτερα μαθήματα γαλλικών από την Αντιγόνη (Κούνδρουρος, 1978).

Αξιόλογη υπήρξε και η ανάπτυξη του ελληνικού Τύπου και της δημοσιογραφίας στη Σμύρνη. Η «Αμάλθεια», η «Ιωνία», η «Πρόοδος», η «Ιωνικός Παρατηρητής» και η «Ιωνική Μέλισσα» ήταν μερικές από τις ελληνικές εφημερίδες που κυκλοφορούσαν την περίοδο αυτή (Γιαννακόπουλος, 2002, 108-114). Στη «Σμύρνη» βλέπουμε ότι ο Βασίλης διαβάζει την εφημερίδα «Αμάλθεια» για να πληροφορηθεί για την εξέλιξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Επίσης η οικογένεια Μπαλτατζή φαίνεται ότι μαθαίνει τα νέα για την συνθηκολόγηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Ανακωχή του Μούδρου) από την ελληνική εφημερίδα «Πατρίς» (Καραντινάκης, 2021). Επίσης οι Έλληνες αστοί της Σμύρνη παρακολουθούσαν θεατρικές παραστάσεις (Ανεστίδης, 2002, 98-102). Τόσο στο «1922» όσο και στη «Σμύρνη» βλέπουμε τους πρωταγωνιστές να παρακολουθούν θέατρο (Κούνδρουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021).

8. Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918)

Το 1914, ξέσπασε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, με αφορμή τη δολοφονία του διαδόχου του θρόνου της Αυστροουγγαρίας, Φραγκίσκου Φερδινάνδου και της συζύγου του, κατά τη διάρκεια επίσκεψής τους στο Σεράγεβο από Σέρβο εθνικιστή (Jelavich, 2006, 181-182). Οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί που διαμορφώθηκαν ήταν η Τριπλή Συνεννόηση (Αντάντ) και οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες. Τον πρώτο συνασπισμό αποτελούσαν η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία και τον δεύτερο η Γερμανική, η Αψβουργική και η Οθωμανική Αυτοκρατορία (Miller, 2018, 471-473). Την εποχή εκείνη βασιλιάς της Ελλάδας ήταν ο Κωνσταντίνος Α΄ και πρωθυπουργός ο Ελευθέριος Βενιζέλος (Κλάψης, 2019, 270).

Ήταν η εποχή που η χάραξη της ελληνικής εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής γινόταν με βάση την εξυπηρέτηση της ελληνικής Μεγάλης Ιδέας, η οποία ως όρος εκφράστηκε για πρώτη φορά από τον αρχηγό του Γαλλικού Κόμματος, Ιωάννη Κωλέττη, κατά τη διάρκεια της Συντακτικής Συνέλευσης του 1843-1844 (Κορασίδου, 2010, 28). Η Μεγάλη Ιδέα είχε την έννοια της εδαφικής επέκτασης του ελληνικού βασιλείου σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της προσάρτησης των -αλύτρωτων- Ελλήνων που κατοικούσαν στα εδάφη της (Πλουμίδης, 2018, 556). Στις ταινίες «1922» και «Σμύρνη» φαίνεται ότι μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Μικράς Ασίας είχε υιοθετήσει τη Μεγάλη Ιδέα και περίμενε την απελευθέρωση τους από την Ελλάδα (Κούνδουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021).

Ο Βενιζέλος, επειδή ήθελε να υλοποιήσει τη Μεγάλη Ιδέα, πίστευε ότι η χώρα έπρεπε να συμμετέχει στον Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Θεωρούσε ότι ήταν ο μοναδικός τρόπος ώστε η Ελλάδα να εξασφαλίσει εδαφικά κέρδη (π.χ. στη Μικρά Ασία) και να προσαρτήσει ελληνικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίοι κινδύνευαν να εξοντωθούν από τους Νεότουρκους (Μαυρογορδάτος, 2003, 17). Επιπλέον, η Πύλη δεν είχε παραιτηθεί από την κυριαρχία της στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου υπέρ της Ελλάδας (Λιάκος, 2020, 69). Επιπρόσθετα, ο πρωθυπουργός θεωρούσε ότι η γεωπολιτική θέση της χώρας την υποχρέωνε να διατηρεί φιλικές σχέσεις με τις χώρες που έλεγχαν τις θάλασσες, όπως η Βρετανία (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2006, 335). Τέλος, ο Βενιζέλος επιθυμούσε να τηρήσει τους όρους της ελληνοσερβικής Συνθήκης Ειρήνης, Φιλίας και Αμοιβαίας Συνεργασίας του 1913 που όριζε πως η Αθήνα όφειλε να συνδράμει

στρατιωτικά το Βελιγράδι αν δέχονταν επίθεση από τρίτη χώρα (Τούντα-Φεργάδη, 1996, 37-40).

Όμως, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, το Γενικό Επιτελείο και οι δυνάμεις που συνασπίστηκαν γύρω του θεωρούσαν ότι η καλύτερη οδός για να διαφυλάξει η Ελλάδα τα εδαφικά της κέρδη από τους Βαλκανικούς Πολέμους (Μακεδονία, Ήπειρος και Κρήτη) ήταν να παραμείνει ουδέτερη. Προέτασσαν το επιχείρημα ότι το κράτος όφειλε απερίσπαστο να ασχοληθεί με την ενσωμάτωση των νέων εδαφών. Παράλληλα, είχαν την πεποίθηση ότι οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες θα κέρδιζαν τον Πόλεμο (Σφέτας, 2009, 524). Επίσης, ο βασιλιάς έκρινε ότι η Ελλάδα δεν δεσμεύονταν να συνδράμει στρατιωτικά τη Σερβία, από τη στιγμή που η τελευταία δεν ήταν σε θέση να παρατάξει 150.000 άνδρες στο μέτωπο με τη Βουλγαρία, όπως όριζε η Συνθήκη (Τσιριγώτης, 2013, 287). Η σύγκρουση του βασιλιά με τον Βενιζέλο ανάγκασε τον δεύτερο να παραιτηθεί δύο φορές από την πρωθυπουργία (στις 6 Μαρτίου και 5 Οκτωβρίου 1915). Από τις 6 Οκτωβρίου 1915 έως τις 15 Ιουνίου 1917, την εξουσία ασκούσαν κυβερνήσεις φίλα προσκείμενες στο Παλάτι. Το 1915 είναι το έτος που η Ελλάδα χωρίστηκε σε δύο ιδεολογικά στρατόπεδα, τους βενιζελικούς/αντιβασιλικούς και τους βασιλικούς/αντιβενιζελικούς (Εθνικός Διχασμός) (Hering, 2006, 872).

Στη «Σμύρνη» ο Εθνικός Διχασμός διαφαίνεται στους πρωταγωνιστές με κύριους εκφραστές, τους κατοίκους της Σμύρνης Δημήτρη και Σπύρο Μπαλτατζή. Ο Δημήτρης, όπως και οι περισσότεροι Ρωμιοί, τάσσονταν υπέρ του Βενιζέλου, ενώ ως εύπορος στήριζε κρυφά οικονομικά τον τελευταίο, ώστε να μην τους διώξουν οι Νεότουρκοι που επιθυμούσαν ουδέτερη την Ελλάδα στον Πόλεμο. Η μεγάλη μερίδα πίστευε ότι μόνο με την πολιτική του Βενιζέλου θα απελευθερωνόντουσαν. Από την άλλη, ο Σπύρος, υποστήριζε τον βασιλιά υιοθετώντας την άποψή του, ότι δηλαδή τον Πόλεμο θα τον κέρδιζαν οι Γερμανοί και οι σύμμαχοί τους. Επίσης, φοβόταν ότι η ανοικτή στήριξη στον Βενιζέλο εκ μέρους των Ρωμιών θα όργιζε τους Τούρκους, οι οποίοι θα προέβαιναν σε βιαιοπραγίες εις βάρος τους. Μάλιστα, τα δύο αδέλφια ήρθαν σε σοβαρή σύγκρουση εξαιτίας του Διχασμού, το οποίο αποτελεί δείγμα της έντονης πόλωσης που επικρατούσε τότε στην Ελλάδα, πόλωση που επηρέαζε και τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας (Καραντινάκης, 2021). Στο «1992» ο Διχασμός διαφαίνεται όταν ένας Έλληνας αξιωματικός σπάει το κάδρο του βασιλιά Κωνσταντίνου πριν αποχωρίσει η ελληνική διοίκηση από τη Σμύρνη, επειδή τον θεωρεί υπεύθυνο για την ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο (Κούνδουρος, 1978).

Στις 17 Αυγούστου 1916, εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη το Κίνημα της Εθνικής Άμυνας που αξίωνε, μεταξύ άλλων, την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο στο στρατόπεδο της Αντάντ (Παπαδημητρίου, 2010, 211). Στις 5 Οκτωβρίου, ο Βενίζελος έφτασε στη Θεσσαλονίκη, όπου σχημάτισε «προσωρινή κυβέρνηση» με την αρωγή του ναύαρχου Παύλου Κουντουριώτη και του στρατηγού Παναγιώτη Δαγκλή (τριανδρία). Στόχος της προσωρινής κυβέρνησης ήταν η ικανοποίηση των αιτημάτων του Κινήματος. Έτσι η Ελλάδα διαιρέθηκε πολιτικά, ψυχολογικά και γεωγραφικά στο βασιλικό «κράτος των Αθηνών» και στο βενιζελικό «κράτος της Θεσσαλονίκης» (Κλάψης, 2019, 283-286). Τόσο η βασιλική όσο και η βενιζελική παράταξη άσκησαν ωμή βία εναντίον των πολιτικών τους αντιπάλων (Μαυρογορδάτος, 2003, 20). Στη «Σμύρνη μου αγαπημένη», τα παραπάνω γεγονότα, πλην του Κινήματος, παρουσιάζονται ως διήγηση από τα χείλη του Δημήτρη προς την οικογένειά του (Καραντινάκης, 2021).

Τον Νοέμβριο του 1916, ο βρετανικός και γαλλικός στόλος απέκλεισαν τα ελληνικά λιμάνια, ως απάντηση στην παρέκκλιση της ουδετερότητας της χώρας εκ μέρους του Στέμματος (Διβάνη, 2014, 76), καθώς παρέδωσε την περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας στα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα (Νικολάου, 2021, 32). Στις 11 Ιουνίου 1917, η Γαλλία αξίωσε από τον βασιλιά Κωνσταντίνο να παραιτηθεί. Ο τελευταίος, υπό την πίεση του ναυτικού αποκλεισμού, παραιτήθηκε υπέρ του δευτερότοκου γιού του, Αλέξανδρου Α', και αποχώρισε από τη χώρα, χωρίς όμως να παραιτηθεί από τα δικαιώματά του στον θρόνο (Μπαρμπής, 2009a, 126-128). Στις 14 Ιουνίου 1917, ο Βενιζέλος επέστρεψε στην Αθήνα και επανέφερε στα βουλευτικά έδρανα τους βουλευτές που είχαν εκλεγεί στις εκλογές της 13^{ης} Ιουνίου 1915 («Βουλή των Λαζάρων»). Ήταν η κοινοβουλευτική σύνθεση που υπήρχε πριν παραιτηθεί για δεύτερη φορά εξαιτίας της άρνησης του Κωνσταντίνου να εφαρμόσει την εξωτερική του πολιτική (Αλιβιζάτος, 2011, 233-234). Λίγο αργότερα ο πρωθυπουργός έβαλε την Ελλάδα στον Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ (Μουρέλος, 1982, 185-186).

Το νέο για την έξωση του Κωνσταντίνου από τον ελληνικό θρόνο, της επανόδου του Βενιζέλου στην εξουσία και της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο φαίνεται στη «Σμύρνη» ότι έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινότητας. Μάλιστα ο Δημήτρης μαζί με τον Πολύκαρπο παρουσιάζονται να τραγουδούν αγκαλιασμένοι το βενιζελικό σύνθημα «Βενιζέλε μας πατέρα της πατρίδας, Βενιζέλε μας πατέρα της φυλής». Εξαίρεση αποτελούν οι βασιλικοί, όπως ο Σπύρος και η Αγγέλα, οι οποίοι απογοητεύονται από τις εξελίξεις, φοβούμενοι πως θα αντιμετωπίσουν το μένος

των Τούρκων. Τον ίδιο φόβο φαίνεται ότι συμμερίζονταν και κάποιοι βενιζελικοί. Η Ζαχαρούλα είναι μια από αυτούς που εκφράζει τον φόβο της ότι θα τους έκαιγαν ζωντανούς οι Τούρκοι. Δεν δίνονται περαιτέρω πληροφορίες για τις συνθήκες κάτω υπό τις οποίες συνέβησαν οι παραπάνω πολιτικές αλλαγές (Καραντινάκης, 2021).

9. Η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών

Μετά την είσοδο της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1917, τα ελληνικά στρατεύματα επιχειρούσαν από κοινού με τα συμμαχικά στο Μακεδονικό Μέτωπο. Τελικά η συνεισφορά του ελληνικού στρατού στα πεδία των μαχών ήταν καταλυτική, ώστε να ηττηθούν τα γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα. Συγκεκριμένα, πολύ σημαντική κρίνεται η συνεισφορά των Ελλήνων στρατιωτών στη νίκη στη μάχη Σκρα ντι Λέγκεν (Λεονταρίτης, 2005, 229-230). Ήταν η νίκη που ώθησε τους Συμμάχους να εξαπολύσουν εκ νέου προώθηση στο Μακεδονικό Μέτωπο με αποτέλεσμα τη συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας, η οποία είχε ταχθεί στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών το 1915 (Σβολόπουλος, 1997/2001, 136-137).

Η ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918) υπογράφηκε μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αντάντ. Η Πύλη υποχρεώθηκε να αποστρατεύσει τις ένοπλες δυνάμεις της και να παραχωρήσει τον έλεγχο των Στενών των Δαρδανελίων, του Βοσπόρου και του σιδηροδρομικού της δικτύου στους Συμμάχους (Μισκέτης, 2020, 35). Στη «Σμύρνη» φαίνεται ότι η είδηση της υπογραφής της Ανακωχής έγινε δεκτή με ενθουσιασμό από την ελληνική κοινότητα της πόλης, αντίθετα οι Τούρκοι, όπως ο Χαλίλ, δυσανεστήθηκαν στο άκουσμά της (Καραντινάκης, 2021).

Επειδή ο Βενιζέλος ανησυχούσε ότι θα αλλοιωνόταν η δημογραφική σύνθεση των παραλίων της Μικράς Ασίας υπέρ των Τούρκων μέσω διαφόρων τακτικών που εφαρμόζαν οι Τούρκοι εις βάρος των μειονοτήτων της Αυτοκρατορίας (π.χ. υποχρεωτικές μεταναστεύσεις στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας), ζήτησε από τους Συμμάχους να αποστείλει ελληνικό στρατό στη Σμύρνη και στο βιλαέτι του Αϊδινίου (Δερτιλής, 2019, 721). Εξάλλου, η παρουσία ελληνορθόδοξων πληθυσμών στην περιοχή αποτελούσε το βασικό επιχείρημα του Έλληνα πρωθυπουργού για τη διεκδίκησή της στη Σύνοδο Ειρήνης του Παρισιού (Ριζάς, 2015, 55-56). Τον Απρίλιο του 1919, οι Σύμμαχοι έκαναν δεκτό το αίτημά του (Διώγος, 2003, 129).

Στις 15 Μαΐου 1919, ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στο λιμάνι της Σμύρνης. Από τις πρώτες πρωινές ώρες οι Ρωμιοί είχαν ξεχυθεί στους δρόμους και περίμεναν να τον υποδεχθούν κρατώντας ελληνικές σημαίες και λουλούδια. Την ώρα που ο ελληνικός στρατός παρέλαυνε στην προκυμαία της Σμύρνης ακούστηκαν οι πρώτοι πυροβολισμοί με κάποιους στρατιώτες και πολίτες να πέφτουν νεκροί από τα πυρά. Υπαίτιοι της πράξης

αυτής ήταν Τούρκοι στρατιώτες και άτακτοι. Κατά τη διάρκεια της μέρας και μέχρι την έλευση του Υπατού Αρμιοστή στη Σμύρνη ξέσπασαν πολλές ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ του ελληνικού στρατού και Τούρκων ενόπλων (Τζανακάρης, 2021, 88-90). Οι τελευταίοι ήθελαν να εκθέσουν την Ελλάδα στα μάτια των Συμμάχων, αποδεικνύοντας ότι δεν μπορούσαν να επιβάλουν την τάξη στην πόλη, στόχο που εν μέρει πέτυχαν (Παπαδάκης, 2020, 68). Στη «Σμύρνη» η σκηνή της παρέλασης και της υποδοχής του στρατού εκ μέρους των Ρωμιών παρουσιάζεται με γλαφυρό τρόπο, όπως και τα αιματηρά επεισόδια που εξελίχθηκαν στην προκυμαία. Το γεγονός της αμαύρωσης της εικόνας της Ελλάδας στη διεθνή κοινότητα εξαιτίας των γεγονότων οι θεατές το πληροφορούνται από τη Φιλιώ που το γράφει στο ημερολόγιό της (Καραντινάκης, 2021).

Στις 19 Μαΐου, κατέφτασε στη Σμύρνη ο Αριστείδης Στεργιάδης που ανέλαβε τα καθήκοντα του Υπατού Αρμιοστή (Τζανακάρης, 2008, 98). Ο Στεργιάδης προσπάθησε να αντιμετωπίσει όλους τους κατοίκους της πόλης ισότιμα, χωρίς διακρίσεις εις βάρος των Τούρκων ή υπέρ των Ρωμιών. Τούτο τον έκανε αντιπαθή στους Ρωμιούς, οι οποίοι περίμεναν ότι θα γινόντουσαν εκείνοι η κυρίαρχη κοινότητα της πόλης (Πλουμίδης, 2016, 220-221). Η αδιαλλαξία του Αρμιοστή τον έκανε να έρθει αρκετές φορές σε αντιπαράθεση με τον μητροπολίτη Σμύρνης, Χρυσόστομο, ο οποίος ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στους Ρωμιούς εξαιτίας της θερμής φιλοπατρίας του (Τζανακάρης, 2022, 426-427). Διαφωνία είχε σε αρκετές περιπτώσεις και με τους αρχηγούς του ελληνικού στρατεύματος. Αντίθετα με τους Ρωμιούς, ο Στεργιάδης έχαιρε της εκτίμησης των Συμμάχων για την πολιτική ίσων αποστάσεων που έχει υιοθετήσει απέναντι στις εθνικο-θρησκευτικές ομάδες της Σμύρνης (Γιαννουλόπουλος, 2003, 85, 259).

Στη «Σμύρνη» παρουσιάζονται μερικές πληροφορίες γύρω από τον Στεργιάδη. Η πολιτική των ίσων αποστάσεων εκφράζεται από το στόμα του ιδίου, όταν ξεκαθαρίζει στον Χρυσόστομο και στον Δημήτρη να μην περιμένουν «χατίρια» από αυτόν και ότι για εκείνον «Έλληνες και Τούρκοι είναι το ίδιο». Η θετική άποψη εκ μέρους των Συμμάχων φαίνεται σε μια συνάντηση που είχαν ο Αμερικάνος πρόξενος και υποπρόξενος με τον Δημήτρη και τη Φιλιώ σε μια χοροεσπερίδα. Οι δύο διπλωμάτες εκφράζουν την εκτίμησή τους στο πρόσωπο του Αρμιοστή. Η δημοφιλία του Χρυσόστομου και η αντιδημοτικότητα του Αρμιοστή στους Ρωμιούς παρουσιάζεται στην ίδια σκηνή, όταν ο Δημήτρης τους απαντά σε τόνο οξύ ότι ο μητροπολίτης είναι πατριώτης και ενεργεί προς όφελος των Ελλήνων, σε αντίθεση με τον Στεργιάδη. Μάλιστα αποχωρεί φανερά εκνευρισμένος από το τραπέζι (Καραντινάκης, 2021). Καμία αναφορά δεν γίνεται στις ταινίες για το έργο του

Αρμοστή στη Σμύρνη, όπως για παράδειγμα τη συγκρότηση στρατοδικείων που απένεμαν δικαιοσύνη, την εγκατάσταση μικροβιολογικού εργαστηρίου για την καταπολέμηση των ασθενειών (Llewellyn-Smith, 2022, 190, 197) ή την ίδρυση του Ιωνικού Πανεπιστημίου (Γεωργιάδου, 2007, 341).

Στις 29 Ιουλίου 1919, υπογράφηκε το Σύμφωνο Βενιζέλου-Τιτόνι το οποίο προέβλεπε ότι η Ιταλία θα παραχωρούσε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα (τη Ρόδο εφόσον έπραττε το ίδιο η Βρετανία με την Κύπρο) και θα υποστήριζε τις αξιώσεις της Αθήνας για τη Βόρειο Ήπειρο. Η Ελλάδα, σε αντάλλαγμα, θα στεκόταν αρωγός στη Ρώμη, ώστε εκείνη να καταστήσει την Αλβανία προτεκτοράτο της (Παρτσαλάς, 2022, 41). Στις 10 Αυγούστου 1920, υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών μεταξύ της Αντάντ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σύμφωνα με αυτήν, εκχωρούνταν στο ελληνικό κράτος η Ανατολική Θράκη (μέχρι την Τσατάλτζα) και τα νησιά της Ίμβρου και της Τενέδου. Ο σουλτάνος επίσης θα αναγνώριζε την κυριαρχία της Ελλάδας επί των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου (Κυμιωνής, 2013, 20-25). Παράλληλα οι Σύμμαχοι εκχώρησαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα επί της Δυτικής Θράκης στην Ελλάδα. Τα δικαιώματα αυτά τα είχαν αποσπάσει με τη Συνθήκη του Νεϊγύ από τη Βουλγαρία ως ηττημένη χώρα του Πολέμου (27 Νοεμβρίου 1919) (Burns, 2006, 837).

Η πόλη της Σμύρνης μαζί με τα περίχωρά της αποφασίστηκε να περάσουν σε ελληνικό διοικητικό έλεγχο, με τον σουλτάνο να διατηρεί την ονομαστική επικυριαρχία. Το ελληνικό κράτος είχε δικαίωμα να διατηρήσει στρατό στην περιοχή για να εξασφαλίσει την έννομη τάξη. Επίσης, προβλέπονταν η διενέργεια εκλογών, ώστε οι πολίτες να εκλέξουν τους αντιπροσώπους που θα τους εκπροσωπούσαν στο τοπικό κοινοβούλιο που θα συστήνονταν. Οι κάτοικοι της περιοχής είχαν το δικαίωμα, κατόπιν διεξαγωγής δημοψηφίσματος, ύστερα από πέντε χρόνια, να αποφασίσουν την πλήρη ένταξη της περιοχής στην Ελλάδα (Dakin, 2012, 340).

Στη «Σμύρνη» φαίνεται ότι οι Ρωμιοί πληροφορούνται από τις εφημερίδες ότι η Ελλάδα θα προσαρτήσει με τη Συνθήκη των Σεβρών τη Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου, τα Δωδεκάνησα και τη Σμύρνη. Δεν διευκρινίζονται οι όροι της Συνθήκης του Νεϊγύ και του Συμφώνου Βενιζέλου-Τιτόνι. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο δημοψήφισμα, καθώς ο Δημήτρης και άλλοι δύο Ρωμιοί θεωρούν βέβαιο ότι το αποτέλεσμα θα ήταν υπέρ της ενώσεως με την Ελλάδα, αντίθετα με τον Σπύρο και τον Σωκράτη Ωνάση (πατέρα του Αριστοτέλη Ωνάση) που φαίνονται να μην συνερίζονται τη σιγουριά τους (Καραντινάκης, 2021).

Την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών διαδέχθηκε η απόπειρα δολοφονίας εναντίον του Βενιζέλου στο Παρίσι (30 Ιουλίου 1920) από δύο φανατικούς βασιλικούς. Την επόμενη ημέρα, ως αντίποινα, ένθερμοι υποστηρικτές του Βενιζέλου δολοφόνησαν στην Αθήνα τον Ίωνα Δραγούμη, έναν από τους βασικότερους υποστηρικτές της αντιβενιζελικής παράταξης (Μαυρογορδάτος, 2017, 130-133). Στη «Σμύρνη» έχουμε αναφορά στα παραπάνω γεγονότα, όταν η Φιλιά τα διηγείται με θλίψη στην οικιακή της βοηθό, Ευταλία (Καραντινάκης, 2021).

10. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος (1919-1922)

Πριν ακόμα υπογραφεί η Συνθήκη των Σεβρών, τούρκικες άτακτες ένοπλες ομάδες (τσέτες) είχαν συσταθεί και πραγματοποιούσαν χτυπήματα στους μειονοτικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στα συμμαχικά στρατεύματα που στάθμευαν στην επικράτειά της (Λιάκος, 2019, 88-90). Οι τσέτες ήταν Τούρκοι ένοπλοι μουσουλμάνοι άτακτοι, οι οποίοι διέπραξαν αμέτρητα εγκλήματα, όπως δολοφονίες, ληστείες, βιασμούς, λεηλασίες, πριν αλλά και κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1919-1922 (Shirinian, 2017, 51-54). Ο Βενιζέλος εξασφάλισε τη συγκατάθεση των Συμμάχων, προκειμένου ο ελληνικός στρατός που βρίσκονταν στη Σμύρνη να καταλάμβανε περιοχές της βορειοδυτικής Μικράς Ασίας για να προστατέψει τους εκεί πληθυσμούς (Ριζάς, 2015, 95). Στο «1922» και στη «Σμύρνη» βλέπουμε αναλυτικά τη δράση των τσετών, όταν εισέρχονται στη Σμύρνη μετά τη φυγή του ελληνικού στρατού και της διοίκησης από την πόλη (Κούνδουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021)

Οι μουσουλμάνοι που είχαν δυσανεστηθεί από τα επερχόμενα της ήττας της Αυτοκρατορίας στον Μεγάλο Πόλεμο επάνδρωσαν τις ένοπλες τάξεις του Μουσταφά Κεμάλ. Ο τελευταίος ήταν αξιωματικός του οθωμανικού στρατού που στάλθηκε από τον σουλτάνο στον Πόντο για να εποπτεύσει την εκεί αποστράτευση. Ωστόσο, αρνήθηκε να υπακούσει στις εντολές που του δόθηκαν και οργάνωσε το τουρκικό εθνικό κίνημα. Στόχος του κινήματος ήταν η εκδίωξη των ξένων στρατευμάτων από τα εδάφη της Αυτοκρατορίας, η ανατροπή της εξουσίας του σουλτάνου και η δημιουργία ανεξάρτητου τουρκικού κράτους (Gingeras, 2016, 106-107). Στη «Σμύρνη», βλέπουμε την ανταπόκριση των Τούρκων στις ιδέες του Κεμάλ, όταν ο Χαλίλ, όπως και όλοι του οι φίλοι, έσπευσαν να επανδρώσουν τον στρατό του (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922», ο Τούρκος αξιωματικός μιλά με θέρμη στον σύζυγο της Λουκίας για τον Κεμάλ και τους στόχους του για τη δημιουργία τουρκικού κράτους (Κούνδουρος, 1978). Επίσης, η κακή φήμη του Κεμάλ στους Έλληνες της Σμύρνης φαίνεται όταν ο Πολύκαρπος λέει στον Οσμάν, ότι ο γιός του κακώς πήγε να πολεμήσει στο πλευρό του Κεμάλ, γιατί είναι εθνικιστής και θέλει να σκοτώσει όλους τους Ρωμιούς της Αυτοκρατορίας (Καραντινάκης, 2021).

Ο Κεμάλ αρνήθηκε να αναγνωρίσει τα συμφωνηθέντα της Συνθήκης των Σεβρών, επειδή τη θεωρούσε ατιμωτική και προέβαλε ένοπλη αντίσταση προκειμένου να την ανατρέψει (Κούτσης, 1992, 106). Ο Βενιζέλος απέσπασε την άδεια των Συμμάχων ώστε ο ελληνικός στρατός να προελάσει στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας για να καθυποτάξει τις δυνάμεις του Κεμάλ (Κωστόπουλος, 2018). Έχει υποστηριχθεί ότι οι Σύμμαχοι, ιδίως η Βρετανία, μέσω της πίεσης που θα ασκούσε το ελληνικό στράτευμα στον κεμαλικό στρατό, προσδοκούσαν να αναγκάσουν τον Κεμάλ να υποχωρήσει σε ζητήματα που αφορούσαν τα δικά τους κέρδη επί των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς οι ίδιοι να έχουν απώλειες σε έμψυχο υλικό και προμήθειες (Καμούζης & Γιαννακόπουλος, 2022, 62-63). Στη «Σμύρνη», η εργαλειοποίηση αυτή του ελληνικού στρατού εκ μέρους των Συμμάχων παρουσιάζεται από τα στόματα του Σωκράτη και του Σπύρου στον Δημήτρη και σε κάποιους άλλους Ρωμιούς που βρίσκονται στο Sporting Club και παρακολουθούν κινηματογραφικά επίκαιρα από τις διεθνείς διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό του Πολέμου (Κεραυνινάκης, 2021).

Ένας αριθμός Ρωμιών έσπευσαν να καταταχθούν εθελοντικά στον ελληνικό στρατό. Αυτοί προσδοκούσαν να καταστήσουν την ελληνική Μεγάλη Ιδέα πραγματικότητα επί του εδάφους, να επεκτείνουν την ελληνική στρατιωτική και διοικητική παρουσία στις ιδιαίτερες πατρίδες τους ή να εξασφαλίσουν τη διατήρηση της σε αυτές και να εκδικηθούν τους Τούρκους για τις διώξεις του είχαν υποστεί τα προηγούμενα χρόνια. Δεν έχουμε ακριβή στοιχεία για τον αριθμό Ρωμιών εθελοντών. Κάποιοι άλλοι θέλησαν να συμμετέχουν στις τοπικές παραστρατιωτικές ομάδες, οι οποίες εξυπηρετούσαν σκοπούς στα μετόπισθεν, όπως η διατήρηση της τάξης σε κάποιο κατακτημένο χωριό (Μηνασίδης, 2022, 136-137) ή σε αντάρτικες ομάδες κυρίως στην περιοχή του Πόντου (Σταμπουλίδης, 2018, 262).

Ωστόσο, υπήρχαν και πολλοί που δεν θέλησαν να υπηρετήσουν ενόπλιως την Ελλάδα. Ήταν άνθρωποι που είχαν κουραστεί από το πολύχρονο στρατιωτικό κλίμα που επικρατούσε, ή άλλοι που δεν τους το επέτρεπαν οι οικονομικές τους συνθήκες, επειδή οι οικογένειές τους είχαν φτωχύνει κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Δεν έλειπαν εκείνοι που φοβόντουσαν να χάσουν τη ζωή τους στο μέτωπο. Αξίζει να σημειωθεί πως στη Σμύρνη υπήρχε μεγάλο ποσοστό άρνησης στην εθελοντική κατάταξη εκ μέρους της ελληνικής κοινότητας (Μηνασίδης, 2022, 123-124). Στη «Σμύρνη» φανερώνεται η όψη της μαζικής στράτευσης των Ρωμιών. Τόσο ο γιός της οικογένειας Μπαλτατζή, Βασίλης, όσο και όλοι του οι φίλοι έσπευσαν να καταταχθούν εθελοντικά

στον ελληνικό στρατό, με κίνητρο την κατατρόπωση του κεμαλικού στρατού στα πεδία των μαχών και την εξασφάλιση της ελληνικής παρουσίας στη Δυτική Μικρά Ασία (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922», ο σύζυγος της Αντιγόνης κατατάχθηκε εθελοντικά στον ελληνικό στρατό. Το ίδιο είχαν πράξει και τα δύο της αδέρφια, ο Πέτρος και ο Γιώργος, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους στις μάχες (Κούνδουρος, 1978).

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, ο Βενιζέλος προκήρυξε εκλογές οι οποίες έμελλαν να πραγματοποιηθούν στις 7 Νοεμβρίου 1920 (Κλάψης, 2019, 332-333). Ωστόσο, ο βασιλιάς Αλέξανδρος δέχθηκε δάγκωμα στο πόδι από μια μαϊμού και πέθανε αιφνιδίως από σηψαιμία (Μπαρμπής, 2009b, 298) και έτσι οι εκλογές μετατέθηκαν στις 14 Νοεμβρίου. Τις εκλογές κέρδισε η Ηνωμένη Αντιπολίτευση των αντιβενιζελικών κομμάτων με τον Βενιζέλο να μην εκλέγεται ούτε βουλευτής (Μπότσιου, 2022, 52).

Η αποτυχία των Φιλελευθέρων στην εκλογική αναμέτρηση οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Η δημοτικότητα του εξόριστου βασιλιά Κωνσταντίνου, του οποίου την επαναφορά στον θρόνο υπόσχονταν προεκλογικά η Ηνωμένη Αντιπολίτευση, ο απολυταρχικός τρόπος διακυβέρνησης των Φιλελευθέρων όταν ήταν στην εξουσία, ο εμπλουτισμός του εκλογικού σώματος με μειονοτικές ομάδες (μουσουλμάνοι, σλαβόφωνοι, εβραίοι) που διαβιούσαν στις Νέες Χώρες και στη συντριπτική τους πλειοψηφία άνηκαν στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022, 129-131), η συρρίκνωση της δημοτικότητας του Βενιζέλου στη νότια Ελλάδα εξαιτίας του Εθνικού Διχασμού και η κούραση του ελληνικού λαού από την πολύχρονη πολεμική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα και την οποία η Αντιπολίτευση άφηνε να εννοηθεί ότι θα τερμάτιζε (Hering, 2006, 945).

Στη «Σμύρνη» παρουσιάζεται ως μοναδική αιτία για την ήττα των Φιλελευθέρων η απροθυμία του ελληνικού λαού να συνεχίσει τον πόλεμο κατά του Κεμάλ για την απελευθέρωση των εκεί Ελλήνων. Ο Δημήτρης, έχοντας πάει στην Αθήνα για επαγγελματικούς λόγους, συναντά σε ένα καφέ ένα ζευγάρι Ελλήνων, το ζεύγος Αγγέλου. Τόσο ο άνδρας όσο και η γυναίκα του εκδηλώνουν ανοικτά πως δεν επιθυμούν να συνεχίσουν τον πολυδάπανο πόλεμο που διεξάγει ο Βενιζέλος στη Μικρά Ασία. Αιτιολογούν την άποψή τους, λέγοντας ότι η Μικρά Ασία είναι άγνωστος τόπος γι' αυτούς και πως εκεί σκοτώνονται τα παιδιά τους. Επιθυμούν τις εκλογές να τις κερδίσουν οι φιλοβασιλικοί για να σταματήσει ο πόλεμος. Μάλιστα, στους δρόμους μαίνονται πορείες κατά του πολέμου και ακούγεται το γνωστό βασιλικό σύνθημα «Ζήτω ο Κώτσος, ζήτω η Σοφία, δεν θέλουμε τη Θράκη και τη Μικρά Ασία» (Καραντινάκης, 2021).

11. Οι εκλογές του 1920 και η πτώση του μετώπου

Η Ηνωμένη Αντιπολίτευση, μετά την επικράτησή της στις εκλογές της 14^{ης} Νοεμβρίου 1920, διεξήγαγε -νόθο- δημοψήφισμα το αποτέλεσμα του οποίου τασσόταν υπέρ της επανόδου του βασιλιά Κωνσταντίνου στον θρόνο (Μελετόπουλος, 1994, 78-79). Την περίοδο αυτή απολύθηκαν πολλοί βενιζελικοί κρατικοί υπάλληλοι και στελέχη των ενόπλων δυνάμεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αντικατάσταση των βενιζελικών αξιωματικών από βασιλικούς οι οποίοι δεν είχαν γνώση του πολεμικού πεδίου στη Μικρά Ασία (Ερμής, 2020, 18). Η επάνοδος του Κωνσταντίνου και η αντικατάσταση των στρατηγών που είχαν αναλάβει να ηγηθούν του ελληνικού στρατού στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922 διαφαίνεται στη «Σμύρνη» όταν η Φιλιώ αναφέρεται στα γεγονότα αυτά στο ημερολόγιό της (Καραντινάκης, 2021).

Αμέσως μετά, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε τη συνέχιση των πολεμικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία και διέταξε τις δυνάμεις της να προελάσουν μέχρι την Άγκυρα που αποτελούσε το κέντρο του κεμαλικού κινήματος (Λούβη, 2022, 41-42). Παρά τις αντιξοότητες, ο ελληνικός στρατός κατάφερε μέχρι τον Αύγουστο του 1921 να φτάσει λίγα χιλιόμετρα έξω από την Άγκυρα, μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο. Ωστόσο, επειδή δεν μπόρεσε να κάμψει την τουρκική άμυνα, οπισθοχώρησε στη γραμμή που ορίζονταν από τις πόλεις Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια-Αφιόν Καραχισάρ, όπου και καθηλώθηκε για έναν χρόνο (Παπακωνσταντίνου, 2021, 43-46). Στη «Σμύρνη», η τακτική της προέλασης του ελληνικού στρατού μέχρι τον Σαγγάριο φαίνεται από τον Βασίλη, ο οποίος, αφού έχει γυρίσει από το μέτωπο, λέει στη Ζαχαρούλα ότι ήταν λάθος εκ μέρους των Ελλήνων να κυνηγήσουν τις κεμαλικές δυνάμεις ως εκεί (Καραντινάκης, 2021).

Στο μεταξύ η Σοβιετική Ένωση και ο Κεμάλ συμφώνησαν η πρώτη να του προμηθεύσει όπλα και ο δεύτερος να στηρίξει τις επεκτατικές της κινήσεις στο Αφγανιστάν και στην Περσία. Το παράδειγμα της Μόσχας ακολούθησαν η Γαλλία και η Ιταλία, καθώς διαπίστωναν τη δυναμική του κεμαλικού στρατού έναντι του ελληνικού. Επειδή θεωρούσαν επιζήμια τη σύγκρουσή τους με τον Κεμάλ, διαπραγματεύτηκαν μαζί του νέους όρους ειρήνης από αυτούς που είχαν συμφωνηθεί στη Συνθήκη των Σεβρών, με αποτέλεσμα να κερδίσουν οικονομικά ανταλλάγματα από τους Τούρκους. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν η εκχώρηση των βαμβακοπαραγωγικών εκτάσεων της Κιλικίας

στον γαλλικό οίκο Venduvre de Lesseps και η εκμετάλλευση των μεταλλείων της Ηράκλειας από ιταλική εταιρεία. Σε αντάλλαγμα, ο Κεμάλ εξασφάλισε από τις παραπάνω χώρες οπλισμό και εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που είχαν καταλάβει (Μουρέλος, 2021). Μόνο η Βρετανία συνέχισε να στηρίζει σε διπλωματικό επίπεδο την Ελλάδα μετά την επάνοδο του Κωνσταντίνου στον θρόνο (Βακαλόπουλος, 2005, 367).

Και στις δύο ταινίες γίνεται αναφορά για τη στήριξη που παρείχαν η Μόσχα, το Παρίσι και η Ρώμη στον Κεμάλ. Στη «Σμύρνη», ο Σπύρος λέει στον αδερφό του ότι οι Γάλλοι, οι Ιταλοί και οι Σοβιετικοί προμηθεύουν με όπλα τον κεμαλικό στρατό, το οποίο θα έχει ως αποτέλεσμα ο ελληνικός στρατός να ηττηθεί, γιατί πολεμάει χωρίς υλική βοήθεια από τους Συμμάχους (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922», η βοήθεια της Γαλλίας και της Ιταλίας προς τον Κεμάλ αναφέρεται δια στόματος των ηθοποιών στη θεατρική παράσταση που παρακολουθούν οι Ρωμιοί. Επίσης, ένας από τους αιχμαλώτους του τουρκικού στρατού αναφέρει, κοιτώντας στην κάμερα, τη βοήθεια που του προσέφεραν και οι Σοβιετικοί (Κούνδρουρος, 1978).

Στις 26 Αυγούστου 1922, ο ανασυγκροτημένος και καλύτερα εξοπλισμένος Κεμάλ διέταξε τις δυνάμεις του να πραγματοποιήσουν γενική επίθεση εναντίον των ελληνικών στρατιωτικών θέσεων στη Μικρά Ασία (Ηλιομάνης, 2022, 34). Ο ελληνικός στρατός προέταξε σθεναρή άμυνα, όμως δεν κατάφερε να αποκρούσει τις επιθέσεις των κεμαλικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστεί σε υποχώρηση -πολλές φορές άτακτη- προς τα μικρασιατικά παράλια με τελικό προορισμό την Ελλάδα (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022, 174-175). Στο «1922», παρουσιάζεται η άτακτη υποχώρηση από μια ομάδα Ελλήνων στρατιωτών που εισέρχεται στη Σμύρνη σε άσχημη κατάσταση (οι περισσότεροι είναι τραυματισμένοι με σκισμένες στολές) (Κούνδρουρος, 1978). Στη «Σμύρνη», ο Βασίλης φτάνει στο σπίτι του το βράδυ τραυματισμένος, με αίματα στο σώμα και στη στολή του. Εκεί πληροφορεί τη Ζαχαρούλα ότι οι τουρκικές δυνάμεις διαπέρασαν τις γραμμές άμυνας του ελληνικού στρατού και προελαύνουν προς τη Σμύρνη και πως όλοι του οι φίλοι που πήγαν να πολεμήσουν μαζί με τον ελληνικό στρατό είναι νεκροί. Ακολουθούν και άλλες σκηνές με Έλληνες στρατιώτες να φτάνουν άτακτα και σε άσχημη κατάσταση στη Σμύρνη (Καραντινάκης, 2021).

Αξίζει να σημειωθεί πως εκδηλώθηκαν έκτροπα εις βάρος των Τούρκων κατοίκων από μέρος του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της προέλασής του στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και κυρίως κατά την υποχώρηση. Πυρπολήσεις τούρκικων χωριών και κωμοπόλεων, ληστείες, βιασμοί και λεηλασίες διαπράχθηκαν από Έλληνες στρατιώτες

(Τατίδου, 2022, 172-173). Η μοναδική αναφορά για τις βιαιότητες του ελληνικού στρατού εις βάρος των Τούρκων φαίνεται στη «Σμύρνη», όταν ο Οσμάν κατηγορεί τον Πολύκαρπο για τις παραπάνω απάνθρωπες πράξεις. Ο τελευταίος δικαιολογεί τις πράξεις του ελληνικού στρατού λέγοντας ότι τα πράττει αυτά ως αντίποινα για τους Ρωμιούς που βρίσκει σφαγμένους από τους Τούρκους στο πέρασμά του (Καραντινάκης, 2021).

Όταν οι Ρωμιοί της Σμύρνης πληροφορήθηκαν τα νέα για την κατάρρευση του μετώπου, προσπάθησαν να διαφύγουν στην Ελλάδα για να γλυτώσουν από τις τουρκικές θηριωδίες. Ωστόσο, τον Ιούλιο του 1922, είχε υπογραφεί ο νόμος 2870 (ΦΕΚ Α 119/1922) που απαγόρευε να εισέλθουν στο ελληνικό κράτος όσοι δεν διέθεταν ελληνικά διαβατήρια. Ο νόμος αυτός είχε ως αποτέλεσμα οι περισσότεροι Ρωμιοί να μην καταφέρνουν να διαφύγουν, επειδή διέθεταν οθωμανικά διαβατήρια (Αγτζίδης, 2020). Βέβαια, υπήρχαν και εκείνοι οι Ρωμιοί που είχαν εγκαταλείψει από τα προηγούμενα κιόλας χρόνια την Οθωμανική Αυτοκρατορία με προορισμό την Ευρώπη και τις Η.Π.Α., επειδή φοβόντουσαν για τη σωματική τους ακεραιότητα που απειλούνταν από την εμπόλεμη κατάσταση (Κορμά, 2013, 171-172).

Στο «1922», η Λουκία με τον σύζυγό της, όπως και άλλοι Ρωμιοί, είχαν μαζευτεί μπροστά από ένα ταξιδιωτικό πρακτορείο για να προμηθευτούν εισιτήρια, με στόχο να διεκπεραιωθούν στην Ελλάδα, με τον πράκτορα να τους απαντά πως μπορούσαν να αγοράσουν εισιτήρια μόνο όσοι είχαν ελληνικά διαβατήρια (Κούνδουρος, 1978). Στη «Σμύρνη», ο Δημήτρης και ο Σπύρος έχουν την ίδια αντιμετώπιση από τον ταξιδιωτικό πράκτορα. Αμέσως πάνε στο κτίριο που στεγάζει την Ύπατη Αρμοστεία για να ζητήσουν εξηγήσεις από τον Στεργιάδη. Εκείνος τους ενημερώνει για τον παραπάνω νόμο ο οποίος ψηφίστηκε στις 16 Ιουλίου 1922, μόλις έναν μήνα πριν μπει ο τουρκικός στρατός στη Σμύρνη (Καραντινάκης, 2021).

Στις 26 Αυγούστου 1922, ο ελληνικός στρατός εγκατέλειψε τη Σμύρνη. Μαζί του αποχώρησε και το προσωπικό της Ύπατης Αρμοστείας. Ο Αριστείδης Στεργιάδης, πριν αναχωρήσει, προσπάθησε να πείσει τον μητροπολίτη Χρυσόστομο να τον ακολουθήσει στην Ελλάδα, όμως εκείνος αρνήθηκε να εγκαταλείψει το ποίμνιό του (Χατζαντώνη-Παπανικολάου, 2017, 6). Μόλις μερικοί Ρωμιοί αντιλήφθηκαν την έξοδό του Στεργιάδη από το κτίριο της Αρμοστείας, του επιτέθηκαν φραστικά, ενώ κάποιοι προσπάθησαν να τον χτυπήσουν. Επειδή δεν κατάφερε να απομακρυνθεί από το διοικητήριο, ειδοποίησε Βρετανούς αξιωματούχους να του παράσχουν βοήθεια, ώστε να διαφύγει. Έτσι λοιπόν,

υπό τη συνοδεία Βρετανών πεζοναυτών, επιβιβάστηκε σε βρετανικό πλοίο και αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη (Βλάσσης, 2022, 67-68).

Στο «1922» παρουσιάζεται η ταχεία αναχώρηση του ελληνικού στρατού και του προσωπικού της Αρμοστείας από τη Σμύρνη. Προβάλλονται εικόνες με Έλληνες στρατιώτες και πολιτικό προσωπικό της Αρμοστείας να τρέχουν προς τα ελληνικά πλοία, άλλοι να κουβαλάνε κρατικά έγγραφα και άλλα να τα καίνε για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων (Κούνδουρος, 1978). Στη «Σμύρνη», εκτός από τις παραπάνω εικόνες, προβάλλεται η συζήτηση του Στεργιάδη με τον Χρυσόστομο, όταν τον καλεί να αναχωρήσει μαζί του από την πόλη. Επίσης, φαίνεται και η σκηνή που ο Στεργιάδης έντρομος βγαίνει από το κτίριο της Αρμοστείας με το εκνευρισμένο πλήθος να τον φωνάζει «προδότη» και να προσπαθεί να του επιτεθεί (Καραντινάκης, 2021).

12. Η καταστροφή της Σμύρνης

Λίγο μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού και της διοίκησης εισήλθαν στη Σμύρνη ομάδες τσετών. Οι βιαιοπραγίες ξεκίνησαν από την αρμένικη συνοικία και στη συνέχεια επεκτάθηκαν στην ελληνική. Ληστείες, δολοφονίες, βιασμοί, αρπαγές γυναικών και λεηλασίες έγιναν η νέα καθημερινότητα στη Σμύρνη, ακόμα και μετά την είσοδο του τουρκικού στρατού στις 27 Αυγούστου 1922 (Σολομωνίδου, 1983, 302). Τα παραπάνω εγκλήματα εις βάρος της ελληνικής και αρμενικής κοινότητας της πόλης αναπαριστούνται αναλυτικά και στις δύο ταινίες. Στο «1922» φαίνεται ότι μια ομάδα έφιππων τσετών κατευθύνθηκε στην αρμένικη συνοικία και άρχισε να φωνάζει ονόματα ανθρώπων που κατοικούσαν εκεί. Μόλις εκείνοι βρήκαν από τα σπίτια τους, δέχθηκαν πυροβολισμούς και σκοτώθηκαν όλοι, μαζί με τις οικογένειές τους, ανάμεσά τους ηλικιωμένοι, γυναίκες και παιδιά. Σε μια άλλη σκηνή, πάλι στην αρμένικη συνοικία, παρουσιάζεται μια ομάδα πεζών Τούρκων ατάκτων να λεηλατούν το εμπορικό κατάστημα ενός Αρμένιου και να του συνθλίβουν το κεφάλι στην πόρτα του μαγαζιού του (Κούνδουρος, 1978). Στη «Σμύρνη» παρουσιάζονται σκηνές λεηλασίας και ληστειών στην αρμένικη συνοικία (Καραντινάκης, 2021).

Στο «1922» οι βιαιοπραγίες εις βάρος των Ελλήνων φαίνονται όταν, κατά την επιστροφή στην οικία τους από το ταξιδιωτικό γραφείο, η Λουκία και ο σύζυγός της συναντούν τρεις Τούρκους άτακτους. Αρχικά τον χλευάζουν παίρνοντάς του το καπέλο και ρίχνοντάς του ένα χαστούκι στο πρόσωπο. Έπειτα οι δύο Τούρκοι του βάζουν ένα τσουβάλι στο κεφάλι, τον ρίχνουν κάτω και κάθονται πάνω του. Την ίδια στιγμή ο τρίτος βιάζει τη Λουκία δίπλα του. Ένας Ρωμιός στρατιώτης εμφανίζεται να πηγαίνει τρέχοντας στο σπίτι μιας φιλικής του οικογένειας. Φτάνοντας εκεί βρίσκει την πόρτα του σπιτιού παραβιασμένη, τους άνδρες δολοφονημένους και την κόρη της οικογένειας γυμνή και νεκρή (Κούνδουρος, 1978). Στη «Σμύρνη» βλέπουμε Τούρκους άτακτους να δολοφονούν Ρωμιούς που κυκλοφορούν στους δρόμους, αφού πρώτα τους ληστέψουν. Μερικοί βγάζουν και φωτογραφίες με τα άψυχα σώματά τους ως ενθύμια για να θυμούνται τη νίκη τους (Καραντινάκης, 2021). Και στις δύο ταινίες οι Ρωμιοί παρουσιάζονται να κρύβονται στα σπίτια τους και να μην κυκλοφορούν στους δρόμους της πόλης, από φόβο μήπως δολοφονηθούν από τους Τούρκους (Κούνδουρος, 1978, Καραντινάκης, 2021).

Ο μητροπολίτης Σμύρνης, Χρυσόστομος, τέλεσε την τελευταία θεία λειτουργία στον ναό της Αγίας Φωτεινής, προσπαθώντας να ενθαρρύνει τους εκεί παρευρισκόμενους Ρωμιούς. Στη συνέχεια, Τούρκοι στρατιώτες τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν ενώπιον του Τούρκου στρατιωτικού διοικητή της πόλης, Νουρεντίν πασά. Ο τελευταίος του απήγγειλε κατηγορίες για εχθρικές ενέργειες εναντίον του τουρκικού έθνους και τον καταδίκασε επί τόπου. Αμέσως μετά τον παρέδωσε στον τουρκικό όχλο που περίμενε έξω από το διοικητήριο. Ο όχλος τον βασάνισε την ώρα που τον περιπλανούσε στην πόλη, τον τύφλωσε και διαμέλισε το σώμα του (Σολομωνίδης, 1993, 443).

Στη «Σμύρνη» παρουσιάζεται μια διαφορετική εκδοχή. Δείχνει τον μητροπολίτη να συλλαμβάνεται την ώρα της θείας λειτουργίας από Τούρκους άτακτους, οι οποίοι τον σέρνουν έξω από τον ναό, όπου του βγάζουν τα ράσα, τον χτυπούν, του κόβουν το αφτί και του προσφέρουν πολλαπλά χτυπήματα με μαχαίρια (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922» δεν γίνεται καμία αναφορά στο πρόσωπο του Χρυσοστόμου. Το μένος των Τούρκων προς τους ελληνορθόδοξους ιερείς παρουσιάζεται μέσω ενός ιερέα που οι τσέτες έχουν βασανίσει και τον σέρνουν προς διαπόμπευση πάνω σε ένα γαϊδούρι. Δίπλα του βρίσκεται μια γυμνόστηθη γυναίκα που πιθανόν είναι η σύζυγός του (Κούνδουρος, 1978).

Για την εξόντωση των μη μουσουλμάνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχαν συσταθεί τα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπορού). Σε αυτά εντάσσονταν μη μουσουλμάνοι άνδρες συνήθως ηλικίας από 18 έως 45 ετών (Μεχτίδης, 2006, 185). Στα τάγματα αυτά ανάγκαζαν τους τροφίμους να εργάζονται σε δύσκολες εργασίες (π.χ. οδοποιία, μεταλλεία), με εξαντλητικά ωράρια, ελάχιστο φαγητό και νερό και παντελή έλλειψη συνθηκών υγιεινής. Οι περισσότεροι από αυτούς πέθαναν εξαιτίας των κακουχιών, της πείνας και των ασθενειών. Όσοι αρνούνταν να καταταγούν τους συλλαμβάνε ο τουρκικός στρατός και τους εκτελούσε (Καρατζά, 1985, 296).

Στο «1922» ο πατέρας του Ηλία πληροφορεί την οικογένειά του για την υποχρεωτική στράτευση των Ρωμιών ηλικίας από 18 έως 45 ετών, με τον Ηλία να απαντά ότι θα πάει να παραδοθεί για να αποφύγει τις συνέπειες της φυγοστρατίας. Την επόμενη μέρα το πρωί, την ώρα που τον συνοδεύουν μαζί με άλλους νεαρούς Ρωμιούς σε ένα κέντρο κράτησης εντός της Σμύρνης, βλέπουν μερικούς Τούρκους στρατιώτες να συλλαμβάνουν και να τουφεκίζουν έναν Ρωμιό που προσπάθησε να αποφύγει τη στράτευση μεταμφιεσμένος σε γυναίκα. Στο κέντρο κράτησης που τον πήγαν κάθε βράδυ Τούρκοι στρατιώτες δολοφονούσαν μερικούς από τους αιχμάλωτους (Κούνδουρος, 1978). Στη «Σμύρνη», καθώς ο Βασίλης με την Ζαχαρούλα τρέχουν στην προκυμαία για να

επιβιβαστούν σε κάποια βάρκα ώστε να διαφύγουν στην Ελλάδα, συλλαμβάνεται από Τούρκους στρατιώτες, οι οποίοι τον βάζουν σε μια σειρά με άλλους Ρωμιούς άνδρες και τους απομακρύνουν (Καραντινάκης, 2021).

Πολλές φορές οι μετακινήσεις προς τα τάγματα εργασίας, όπως και οι υποχρεωτικές μετακινήσεις μη μουσουλμανικού πληθυσμού στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, γινόταν με τα πόδια κάτω υπό αντίξοες συνθήκες (Georgelin, 2007, 314). Στο «1922» παρουσιάζονται με μεγάλη λεπτομέρεια οι συνθήκες της μετακίνησης. Παρουσιάζονται Ρωμιοί της Σμύρνης να βαδίζουν στοιχισμένοι σε σειρά κάτω υπό τον καυτό ήλιο, με ελάχιστες στάσεις για ξεκούραση. Το φαγητό τους ήταν ελάχιστο, για την ακρίβεια μια μπουκιά ψωμί, ενώ υφίσταντο παντελή έλλειψη νερού. Μάλιστα, όσοι πήγαν να πιούν νερό από ένα πηγάδι που βρήκαν στην πορεία τους, παρά τη ρητή απαγόρευση από τους Τούρκους φρουρούς, εκτελέστηκαν επί τόπου. Παρότι στα τάγματα εργασίας δεν γνωρίζουμε να κατατάσσονταν γυναίκες, βλέπουμε στην ταινία ότι υπήρχαν τρεις γυναίκες που ακολουθούσαν τους αιχμαλώτους, προς σεξουαλική εκμετάλλευση των Τούρκων στρατιωτών και των τσετών που συνάντησαν στον δρόμο. Επίσης, οι τσέτες λήστεψαν πράγματα που είχαν πάνω τους οι αιχμάλωτοι και έναν τον δολοφόνησαν. Τέλος, ο τουρκικός στρατός που τους συνόδευε πραγματοποίησε σκοποβολή χρησιμοποιώντας τους Ρωμιούς ως στόχους (Κούνδουρος, 1978).

Αρκετοί χιλιάδες ήταν οι Έλληνες αιχμάλωτοι πολέμου από τον τουρκικό στρατό, με ελάχιστους από αυτούς να καταφέρνουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα μετά την υπογραφή στη Λοζάννη Συμφωνίας περί Ανταλλαγής Αιχμαλώτων (30 Ιανουαρίου 1923) που προέβλεπε την ανταλλαγή των αιχμαλώτων ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία (Φωτοπούλου, 2021). Κάποιοι από αυτούς κατόρθωναν να δραπετεύσουν και να διαφύγουν στην Ελλάδα ή σε συμμαχικά κατεχόμενες περιοχές, όπως η Συρία. Οι περισσότεροι όμως από αυτούς πέθαναν εξαιτίας των άθλιων συνθηκών διαβίωσης (Γκλαβίνας, 2022, 328-330). Στη «Σμύρνη» ο Βασίλης φαίνεται ότι κατάφερε να επιβιώσει, μιας και η γιαγιά Φιλιά διηγείται μνήμες στην εγγονή της από τον πατέρα της, Βασίλη, και τη μητέρα της, Ζαχαρούλα (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922», το τέλος του Ηλία και της Λουκίας, που είναι οι μοναδικοί από τους πρωταγωνιστές που επιβιώνουν στην ταινία, παραμένει μετέωρο (Κούνδουρος, 1978).

Στις 13 Σεπτεμβρίου 1922, Τούρκοι στρατιώτες και τσέτες τοποθέτησαν εύφλεκτες ύλες στην αρμένικη συνοικία και την πυρπόλησαν (Γιαννακόπουλος, 2002a, 160). Μετά από κάποιες ώρες η φωτιά επεκτάθηκε στην ελληνική συνοικία και σταδιακά κατέκαψε

σχεδόν ολόκληρη την πόλη με ελάχιστες εξαιρέσεις, κυρίως στην τούρκικη συνοικία. Αμέσως ο κόσμος έσπευσε έντρομος να καταφύγει στην προκυμαία για να επιβιβαστεί σε κάποια βάρκα ώστε να προσεγγίσει τα συμμαχικά πλοία που ήταν αγκυροβολημένα εντός του λιμανιού ή να καταφύγει στα ελληνικά νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Η κατάσταση στους δρόμους ήταν απελπιστική. Οι Τούρκοι προέβαιναν σε δολοphonίες, ληστείες, απαγωγές και βιασμούς (Richter, 2020, 269-270).

Στη «Σμύρνη» παρουσιάζεται με γλαφυρότητα η πυρπόληση της πόλης και ο αναστατωμένος όχλος που προσπαθεί να φτάσει στην προκυμαία. Ο Δημήτρης και η Ευταλία δολοφονούνται στον δρόμο από τσέτες, η Ισμήνη πέφτει θύμα απαγωγής και η Λευκοθέα βιάζεται στον οδόστρωμα και έπειτα αυτοκτονεί. Γύρω στους δρόμους υπάρχουν πτώματα με την ατμόσφαιρα να είναι αποπνικτική λόγω του καπνού. Η βάρκα που έχουν καταφέρει να επιβιβαστούν ο Σπύρος και η Αγγέλα αναποδογυρίζει υπό το βάρος των υπεράριθμων ατόμων που βρίσκονται πάνω της, με τους πρωταγωνιστές να βρίσκουν τραγικό θάνατο από πνιγμό (Καραντινάκης, 2021).

Οι Ευρωπαίοι και Αμερικανοί πολίτες που διαβιούσαν στη Σμύρνη δεν αντιμετώπισαν τις βιαιοπραγίες των Τούρκων. Ενώ μεγάλο μέρος από τις περιουσίες τους καταστράφηκε εξαιτίας της πυρκαγιάς, οι ανθρώπινες απώλειές τους φαίνεται να ήταν ελάχιστες (Δεσποτόπουλος, 1978, 236). Πράγματι, στη «Σμύρνη» φαίνεται ότι οι Δυτικοί επιβιβάστηκαν χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα στα πλοία που είχαν καταπλεύσει στο λιμάνι για να τους απομακρύνουν από την πόλη. Μάλιστα, σε δύο αμερικανούς υπηκόους, μίας γυναίκας και του διευθυντή του παραρτήματος της Χριστιανικής Αδελφότητας Νέων (X.A.N.-Young Men's Christian Association), Άισα Τζένινγκς, τους επιτρέπεται να περάσουν προς τα συμμαχικά πλοία με την επίδειξη των διαβατηρίων. Στις υλικές απώλειες γίνεται αναφορά, όταν ένας Βρετανός υπήκοος, την ώρα που βλέπει από το καράβι την πόλη να καίγεται, αναφέρει ότι κάηκαν οι βιομηχανίες τους και τα χρήματα που είχαν στα σπίτια τους (Καραντινάκης, 2021). Στο «1922» φαίνεται μια ομάδα Τούρκων άτακτων να προσπαθούν να ληστέψουν μια γαλλική τράπεζα, ωστόσο εμποδίζονται από Γάλλους ναύτες (Κούνδουρος, 1978).

Οι Σύμμαχοι παραμένουν άπραγοι απέναντι στις βιαιοπραγίες των Τούρκων εις βάρος όχι μόνο των Ρωμιών, αλλά και των άλλων μειονοτήτων της Σμύρνης, εξαιτίας της διαταγής που είχαν λάβει από τις κυβερνήσεις τους να μην προασπίσουν καμία από τις εμπόλεμες πλευρές, για να μη θιχτούν τα συμφέροντά τους στο νέο τουρκικό κράτος. Ακόμα και την ώρα της πυρπόλησης της Σμύρνης, κοιτούσαν από τα καράβια τους τον

κόσμο να προσπαθεί μάταια να ξεφύγει από τους Τούρκους, χωρίς να προβαίνουν σε οποιαδήποτε κίνηση προς βοήθεια (Hale-Bierstadt, 1997, 71, 83). Στη «Σμύρνη» βλέπουμε έναν Γάλλο στρατιώτη να κατευθύνεται προς τον όχλο για να προστατέψει τον μητροπολίτη Χρυσόστομο, τον οποίο όμως σταματά υπό την απειλή όπλου ο αξιωματικός που τους συνοδεύει. Επίσης, παρουσιάζεται η στιγμή που οι συμμαχικοί στόλοι κοιτούν άπραγοι τις θηριωδίες των Τούρκων, την ώρα που η πόλη έχει τυλιχθεί στις φλόγες.

Στο «1922», ο Βρετανός πρόξενος στη Σμύρνη, την ώρα που περιδιαβαίνει στην πόλη, βλέπει μερικούς τσέτες να έχουν πιάσει δύο Ρωμιούς. Ο ένας από αυτούς του ζητάει βοήθεια επικαλούμενος την όμοια θρησκεία τους ενώ τον δεύτερο τον σκοτώνουν. Ο πρόξενος δεν ανταποκρίνεται στην έκκληση για βοήθεια και διατάζει τον οδηγό να γυρίσει πίσω και να πάρει άλλο δρόμο. Λίγο αργότερα μερικοί Γάλλοι ναύτες βλέπουν έναν τουρκικό όχλο να έχει πιάσει έναν νεαρό Ρωμιό. Ένας από αυτούς του κόβει τα γεννητικά όργανα με τον νέο να σπαράζει από τον πόνο. Οι Γάλλοι κοιτούν με αποτροπιασμό, ωστόσο δεν σπεύδουν να τον βοηθήσουν (Κούνδουρος, 1978).

Βέβαια, υπάρχουν και μεμονωμένοι δυτικοί που προσπάθησαν να βοηθήσουν τους Ρωμιούς. Ο Άισα Τζένινγκς εξασφάλισε την άδεια των τουρκικών αρχών ώστε να έρθουν πλοία από την Ελλάδα για να παραλάβουν τους πρόσφυγες και έτσι διασώθηκαν χιλιάδες Ρωμιοί (Συρίγος & Χατζηβασιλείου, 2022, 207-208). Επίσης, ο Ιάπωνας ναυτικός, Σάτζο Χίμπι, φαίνεται να πέταξε το εμπόρευμα που είχε στα αμπάρια του πλοίου του για να διασώσει πρόσφυγες που είχαν συνωστιστεί στην προκυμαία της Σμύρνης (Ζώης, 2022). Στη «Σμύρνη» παρουσιάζονται οι προσπάθειες του Τζένινγκς να φέρει καράβια στη Σμύρνη για να επιβιβαστούν οι πρόσφυγες και να αναχωρήσουν για την Ελλάδα, όπως επίσης παρουσιάζεται, ως αληθινό περιστατικό, η βοήθεια που προσέφερε ο Ιάπωνας ναυτικός στους πρόσφυγες. Επίσης, βλέπουμε και τη βοήθεια που προσφέρουν δύο Τούρκοι στους Ρωμιούς. Ο Οσμάν παραμένει με τον Πολύκαρπο στο σπίτι, επειδή ο τελευταίος δεν μπορεί να περπατήσει, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν και οι δύο από τους τσέτες. Ο Χαλίλ βρίσκει μόνη της στην προκυμαία τη Φιλιώ και διατάζει, ως αξιωματικός πια του τουρκικού στρατού, έναν Τούρκο στρατιώτη να την επιβιβάσει σε μια βάρκα (Καραντινάκης, 2021).

Στις 24 Ιουλίου 1923, υπογράφεται μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας η Συνθήκη της Λωζάννης που προέβλεπε την προσάρτηση της Ανατολικής Θράκης, της περιοχής της Σμύρνης, της Ίμβρου και της Τενέδου στην Άγκυρα (Κλάψης, 2006, 9-10). Επίσης, στην υπάρχουσα Συνθήκη ενσωματώθηκε η Σύμβαση για την Ανταλλαγή των πληθυσμών που

καθόριζε ότι όλοι οι χριστιανοί ορθόδοξοι της Τουρκίας, πλην της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, θα μετοικούσαν υποχρεωτικά στην Ελλάδα. Στον αντίποδα όλοι οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας, πλην της Δυτικής Θράκης, θα αποχωρούσαν για την Τουρκία (Συρίγος & Κλάψης, 2023b, 8). Στη συνέχεια η ελληνική κυβέρνηση αφοσιώθηκε στο δαιδαλώδες έργο της αποκατάστασης περίπου 1.500.000 εκατομμυρίων προσφύγων που κατέφτασαν στη χώρα (Ιωαννίδου, 2006, 202-203). Η μοναδική εικόνα που έχουμε για την προσφυγική αποκατάσταση στην Ελλάδα είναι στη «Σμύρνη», όταν βλέπουμε τη Φιλιά με τη Ζαχαρούλα και μερικούς άλλους πρόσφυγες να διαμένουν σε έναν προσφυγικό καταυλισμό στη Μυτιλήνη στις 26 Αυγούστου 1923 (Καραντινάκης, 2021).

Συμπεράσματα

Με τη ραγδαία ανάπτυξη του κινηματογράφου τον 20^ο αιώνα, ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι άρχισαν να ψυχαγωγούνται στις κινηματογραφικές αίθουσες. Σταδιακά, οι κινηματογραφικές ταινίες έγιναν το μέσο με το οποίο μεγάλο μέρος του κοινού προσέγγιζε ιστορικά γεγονότα της εθνικής και της παγκόσμιας ιστορίας, με αποτέλεσμα να διαμορφώνει άποψη γι' αυτά. Συχνά οι ταινίες ιστορικού περιεχομένου προβάλλουν πτυχές τραυματικών περιόδων της ιστορίας. Μέσω των ταινιών αυτών «εμφυτεύονται» μνήμες στο κοινό, πληροφορίες για μια εποχή που πιθανόν δεν έχει ζήσει. Για τον λόγο αυτό, οι ταινίες θεωρούνται βασικός φορέας διαμόρφωσης προσθετικής και πολιτισμικής μνήμης της κοινωνίας. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι ταινίες «1922» και «Σμύρνη μου αγαπημένη» που μελετάει η παρούσα εργασία και αναφέρονται στην εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής (ελληνοτουρκικού πολέμου 1919-1922). Οι ταινίες αυτές, που παρουσιάστηκαν στο κοινό με απόσταση σαράντα χρόνων μεταξύ τους, πραγματεύονται μία από τις πιο τραυματικές περιόδους της ιστορίας του ελληνικού κράτους. Η ενδελεχής ανάγνωση των ταινιών οδηγεί σε μια σειρά συμπερασμάτων.

Αρχικά, το τελικό αποτέλεσμα των ταινιών συνδέεται με τις προθέσεις των δημιουργών τους. Στα 1978, ο σκηνοθέτης της ταινίας «1922», Νίκος Κούνδουρος, επιδίωκε μέσα από την ταινία του να σπάσει τη σιωπή σχετικά με την εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής που είχε επιβληθεί από τις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι τελευταίες δεν επιθυμούσαν να διαταραχθούν περαιτέρω οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, μετά τα επεισόδια που είχαν προηγηθεί στην Κύπρο το 1974. Επιπλέον, ο Κούνδουρος, προβάλλοντας πιθανόν τις αριστερές του πεποιθήσεις, θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει ότι προσπάθησε μέσω της ταινίας να στηλιτεύσει τους ιμπεριαλιστικού τύπου πολέμους και τις τραγικές συνέπειες που έχουν για τους λαούς. Αυτό διαφαίνεται κυρίως στην κριτική που ασκείται στην ελληνική κυβέρνηση για την εμπλοκή της στον μικρασιατικό πόλεμο. Βέβαια, την ίδια στιγμή στον Κούνδουρο ασκήθηκε δριμεία κριτική από εκπροσώπους της αριστεράς για ακραίο εθνικισμό και σοβινισμό. Επομένως η αναγνώριση της ταινίας, αναφορικά με τις προθέσεις του δημιουργού, μπορεί να γίνει σε δύο επίπεδα, ωστόσο οι πηγές δεν κρίνονται επαρκείς ώστε να εξαχθεί ένα ασφαλές συμπέρασμα. Ανεξάρτητα όμως από ιδεολογικά κίνητρα, είναι βάσιμο να υποθέσει κανείς ότι προσδοκούσε να γίνει

η ταινία εισπρακτική επιτυχία, και για τον λόγο αυτό βασίστηκε στο best seller βιβλίο του Ηλία Βενέζη «Το Νούμερο 31328».

Από την άλλη πλευρά η Μιμή Ντενίση, ως η σεναριογράφος της ταινίας «Σμύρνη μου αγαπημένη», όπως και όλοι οι συντελεστές, επιθυμούσαν η ταινία να αναδείξει όλους τους παράγοντες που οδήγησαν στην Καταστροφή, όμως, τα κίνητρα στην περίπτωση αυτή φαίνεται να ήταν κυρίως οικονομικά. Προσδοκούσαν να δημιουργήσουν μια ταινία εμπορική, την οποία το κοινό θα προσέρχονταν να παρακολουθήσει στους κινηματογράφους και επομένως θα έφερνε στα ταμεία ικανοποιητικά κέρδη. Τα τελευταία δέκα χρόνια, το ενδιαφέρον του κοινού για την εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής έχει αναζωπυρωθεί. Για την κάλυψη αυτής της έντονης επιθυμίας του κοινού κυκλοφόρησαν αρκετά λογοτεχνικά βιβλία, ανέβηκαν θεατρικές παραστάσεις και προβλήθηκαν τηλεοπτικές σειρές με το συγκεκριμένο θέμα. Η «Σμύρνη» εγγράφεται στη σειρά των δημιουργημάτων της εποχής με θέμα την Καταστροφή.

Το ενδιαφέρον αυτό από μέρος του κόσμου πηγάζει από το γεγονός ότι τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής και η συνέπειά τους, η ανταλλαγή των πληθυσμών, επέδρασαν καταλυτικά στην ελληνική κοινωνία και τους συσχετισμούς της, συνέπειες των οποίων ο απόηχός τους φτάνει ως τις μέρες μας. Εξάλλου το ενδιαφέρον του κοινού σχετίζεται με την αναζωπύρωση τα τελευταία χρόνια της έντασης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για μια σειρά από ζητήματα/διαφορές. Ο πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, επιζητεί την αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης, η οποία ήρθε ως αποτέλεσμα της ήττας της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922 και διαμόρφωσε το σύγχρονο συνοριακό καθεστώς ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Από τη μεριά της η Ελλάδα επιμένει να ζητά από τη διεθνή κοινότητα και ιδίως από την Τουρκία την αναγνώριση της γενοκτονίας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και διάφορα ελληνικά λόμπι που πιέζουν προς την ίδια κατεύθυνση. Μάλιστα, η παραγωγή ιστορικών ταινιών με θέμα την Καταστροφή εξυπηρετούν την προπαγάνδισή των ελληνικών θέσεων, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στη διεθνή κοινότητα.

Επιπρόσθετα, οι δημιουργοί της «Σμύρνης» επιθυμούσαν να θίξουν το θέμα της προσφυγικής κρίσης που προβληματίζει τις κυβερνήσεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, συνδέοντας τα τότε προσφυγικά ρεύματα με τα πρόσφατα. Τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργηθεί μείζον ζήτημα σχετικά με τις προσφυγικές ροές από τις ασιατικές και αφρικανικές χώρες προς την Ευρώπη. Μέσω της ταινίας οι συντελεστές προσδοκούσαν να

αναδείξουν τα προβλήματα που πιθανώς αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες στις πατρίδες τους, ώστε να πείσει τη διεθνή κοινότητα και κυρίως την Ευρωπαϊκή Ένωση να υιοθετήσει μια κοινή πολιτική για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Καθώς τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει δεχθεί χιλιάδες πρόσφυγες, οι συντελεστές προσδοκούσαν επίσης να πείσουν μέρος του ελληνικού κοινού που διατείνονταν αρνητικά απέναντί τους να μεταβάλλει τη στάση του και να σταματήσει τη ρατσιστική αντιμετώπισή τους.

Το διεθνές διπλωματικό σκηνικό που επικρατούσε την εποχή που παρήχθησαν οι ταινίες ανάμεσα στην Ελλάδα με την Τουρκία, την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.) είναι δυνατόν να διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση των ταινιών. Το «1922», δημιουργήθηκε το 1978, σε μια εποχή κατά την οποία οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν τεταμένες, εξαιτίας της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο τέσσερα χρόνια πριν, με συνέπεια ένα μέρος του νησιού να καταληφθεί από την Άγκυρα, ενώ Έλληνες και Ελληνοκύπριοι έχασαν τη ζωή τους στα πεδία των μαχών. Τα αρνητικά συναισθήματα του ελληνικού λαού την εποχή εκείνη απέναντι στην Τουρκία αποτυπώνονται στην ταινία, μιας και αυτή εστιάζει στις βιαιοπραγίες των Τούρκων εις βάρος των Ρωμιών της Σμύρνης.

Όταν γυρίστηκε η «Σμύρνη», το 2021, οι σχέσεις της Αθήνας με την Άγκυρα είχαν εξομαλυνθεί σε μεγάλο βαθμό. Ωστόσο, οι δύο χώρες συνέχιζαν να συγκρούονται για μια σειρά από ζητήματα, όπως αυτό της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο ανατολικό Αιγαίο Πέλαγος, η αποστρατικοποίηση των νησιών και το κυπριακό. Η βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων αποτυπώνονται στην ταινία, η οποία φαίνεται να προσπαθεί να προσεγγίσει με πιο ψύχραιμη ματιά την εποχή και να προσπαθεί να αναδείξει και την τουρκική ερμηνεία των γεγονότων. Ωστόσο, αυτό δεν επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό, καθώς βλέπουμε τελικά και πάλι μια μονομέρεια υπέρ της ελληνικής οπτικής. Η προσπάθεια ανάδειξης της τουρκικής θέσης σχετικά με τους διωγμούς των Ρωμιών από τους Τούρκους, αν και σημαντική, ωστόσο παραμένει σε ένα πρώτο επίπεδο και μπορεί να χαρακτηριστεί τουλάχιστον ως αφελής. Ερμηνεύεται με την ανάγκη διατήρησης του ελέγχου της Μικράς Ασίας από την Τουρκία, καθώς αποτελούσε τον τελευταίο τόπο που απέμενε στους Τούρκους για να ζήσουν, ενώ οι Ρωμιοί είχαν τη δυνατότητα να μετοικήσουν στο ελληνικό κράτος. Παρατηρείται συνεπώς ότι στην ταινία δεν αποτυπώνεται μια αντικειμενική ματιά της εθνικής πολιτικής και στάσης της Τουρκίας αλλά και των διεθνών σχέσεων της εποχής γενικότερα.

Το «1922» προβλήθηκε για πρώτη φορά το 1978 στο 19^ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Η ταινία λογοκρίθηκε από την ελληνική κυβέρνηση για τον τρόπο που παρουσίαζε τα γεγονότα, ενώ η κυκλοφορία της απαγορεύτηκε έως το 1982. Ωστόσο, ακόμη και τότε η απαγόρευση συνέχισε να υφίσταται για τη Θράκη, εξαιτίας της παρουσίας της μουσουλμανικής μειονότητας στην περιοχή. Από το παράδειγμα αυτό διακρίνουμε ότι, παρότι είχε καταρρεύσει το δικτατορικό καθεστώς στην Ελλάδα από το 1974, στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης συνεχίζει να υφίσταται κρατικός λογοκριτικός μηχανισμός, αν και λειτουργούσε σαφώς λιγότερο παρεμβατικά σε σχέση με την περίοδο της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974). Αντίθετα, το 2021 που κυκλοφόρησε η «Σμύρνη», οι λογοκριτικοί θεσμοί είχαν εξαλειφτεί και οι δημιουργοί μπορούσαν ανενόχλητοι να κοινοποιούν τα καλλιτεχνικά τους έργα.

Οι κριτικοί του κινηματογράφου προχώρησαν σε ένα δριμύ κατηγορώ απέναντι στο «1922», το οποίο κατάγγειλαν, μεταξύ άλλων, για σοβινισμό και έξαλλο εθνικισμό, με ελάχιστες αναφορές στην τεχνική επιμέλεια της ταινίας, όπως στο μοντάζ. Αντίθετα, στη «Σμύρνη» οι κριτικοί έκριναν κυρίως το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα της ταινίας, όπως τη σκηνοθεσία, με περιορισμένες αναφορές στον τρόπο αποτύπωσης της ιστορικής αλήθειας. Τα παραπάνω σχετίζονται με τον χρόνο που παρήχθησαν οι ταινίες. Το «1922» δημιουργήθηκε σε μια εποχή που το τραύμα της Καταστροφής ήταν ακόμη αρκετά έντονο στην ελληνική κοινωνία, ενώ το έτος που κυκλοφόρησε η «Σμύρνη» το τραύμα είχε αρχίσει να επουλώνεται. Δεν γνωρίζουμε αν οι κριτικές επηρεάζουν και σε ποιον βαθμό την άποψη του κοινού για τις ταινίες, καθώς και στις δύο σημειώθηκε μαζική προσέλευση στους κινηματογράφους, παρά τις αρνητικές κριτικές που δέχθηκαν.

Και οι δύο ταινίες αναπαράγουν το στερεότυπο της παρουσίας των Ρωμιών ως ευπόρων, γλωσσομαθών αστών, που εργάζονταν ως βιομήχανοι και μεγαλέμποροι, διέμεναν σε πολυτελή νεοκλασικά σπίτια και διατηρούσαν άριστες σχέσεις με τους ευρωπαίους κατοίκους της Σμύρνης. Μόνο στη «Σμύρνη» παρουσιάζεται ελάχιστα η μικρομεσαία ρωμαίικη κοινωνική τάξη που διαβιεί από τη μισθωτή εργασία. Στον αντίποδα οι Τούρκοι παρουσιάζονται ως φτωχοί που εργάζονταν ως πλανόδιοι πωλητές ή έμποροι μικρής εμβέλειας που τύγχαναν ευεργεσίας από τους φιλόανθρωπους Ρωμιούς, καθώς πολλές φορές τους προσλάμβαναν ως υπηρετικό προσωπικό στις οικίες τους.

Αναπαραγωγή των στερεοτύπων έχουμε για μια σειρά από προσωπικότητες που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο την εποχή εκείνη. Το πρόσωπο του Ύπατου Αρμοστή Σμύρνης, Αριστείδη Στεργιάδη, παρουσιάζεται μόνο μέσα από την «Σμύρνη».

Προβάλλεται ως ένας μισητός άνθρωπος από τη ρωμαϊκή κοινότητα της πόλης, ο οποίος λειτουργούσε προς όφελος των Τούρκων, τόσο με την ευνοϊκή στάση που υιοθέτησε απέναντι στους μουσουλμάνους που ήταν υπό την ευθύνη του, όσο και από τις παρεμβάσεις του σε στρατιωτικής φύσεως θέματα. Αντίθετα δεν γίνεται καμία αναφορά στο πολυεπίπεδο έργο που επέδειξε, όταν σύστησε εκ του μηδενός μια ελληνική διοικητική μηχανή στην περιοχή της Σμύρνης. Επιπρόσθετα, του επιρρίπτεται σημαντικό μέρος της ευθύνης για την μη έγκαιρη ενημέρωση των Ρωμιών για την πτώση του μετώπου, ώστε να μπορέσουν να διαφύγουν στην Ελλάδα.

Πράγματι ο Στεργιάδης, είναι μια προσωπικότητα που, ενώ ελάχιστα έχει μελετηθεί, έχει περάσει στη συλλογική συνείδηση ως προδοτική μορφή και ως τέτοια συνεχίζει να αναπαράγεται μέσα στις ταινίες, γεγονός που δείχνει τον μικρό βαθμό ωρίμανσης της ελληνικής κοινωνίας να αντιμετωπίσει πολυδιάστατα ένα τραυματικό γεγονός του παρελθόντος, ενώ την ίδια στιγμή αρέσκεται να επιρρίπτει ευθύνες και να βρίσκει αποδιοπομπαίους τράγους, ώστε να αποποιηθεί την οποιαδήποτε ευθύνη και ανάμειξη του ελληνικού κράτους και κοινωνίας. Το γεγονός ότι μια ταινία αναπαράγει τα πρότυπα αυτά για να είναι αρεστή και εμπορική είναι εξίσου ενδεικτικό της στάσης αυτής.

Στην ίδια γραμμή ο Μουσταφά Κεμάλ παρουσιάζεται και από τις δύο ταινίες ως βάνανσος Τούρκος εθνικιστής που ήθελε να εξαφανίσει με δόλια μέσα όλους τους Ρωμιούς από τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δεν γίνονται αναφορές στο σχέδιο και την προσωπικότητα του Κεμάλ, μόνο στην επιθυμία του να δημιουργήσει ένα νέο τουρκικό κράτος στη θέση της Αυτοκρατορίας. Ομοίως, δεν αναδεικνύονται οι οπτικές και οι διεργασίες που κατέστησαν τον Κεμάλ εθνοσωτήρα και εθνάρχη στη συνείδηση του τουρκικού λαού. Παρόμοια με τον Κεμάλ, απουσιάζει από τις ταινίες η οπτική των πραγμάτων εκ μέρους του βασιλιά Κωνσταντίνου Α' και της φιλοβασιλικής πολιτικής παράταξης. Οι ταινίες τους αναδεικνύουν ως υπεύθυνους για το ξέσπασμα του Εθνικού Διχασμού, για την ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο και την εγκατάλειψη των Ρωμιών στο έλεος των Τούρκων. Μοναδική νύξη για τυχόν επίρριψη ευθυνών στο πρόσωπο του Βενιζέλου γίνεται στη «Σμύρνη», όταν η Φιλιώ ρωτάει τον Δημήτρη για τον λόγο που ο Έλληνας πρωθυπουργός προκήρυξε εκλογές μέσα σε εμπόλεμη περίοδο, με εκείνον να τον δικαιολογεί ότι το έπραξε για να πάρει την έγκριση του λαού, ώστε να συνεχίσει τον πόλεμο.

Η προβολή της στάσης των Βρετανών, Αμερικάνων, Γάλλων, Ιταλών και Σοβιετικών είναι κοινή στις ταινίες. Συγκεκριμένα θίγεται το ζήτημα την παροχής πολεμικού υλικού

εκ μέρους του Παρισιού, της Ρώμης και της Μόσχας στον Κεμάλ για να εξασφαλίσουν εδαφικά και οικονομικά ανταλλάγματα στην ευρύτερη περιοχή. Ιδιαίτερα για τους δύο πρώτους, δίνεται έμφαση στην αλλαγή στάσης τους, καθώς υπήρξαν στο ίδιο στρατόπεδο με την Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για τη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία και τις Η.Π.Α. καταδεικνύεται η ουδέτερη στάση που διατήρησαν απέναντι στις βιοπραγίες που ξέσπασαν εις βάρος των μειονοτήτων της Σμύρνης κατά την είσοδο του τουρκικού στρατού σε αυτή. Και μέσα από τις παραπάνω αναφορές αναπαράγεται το στερεότυπο ότι για όλα τα δεινά που έπληξαν την Ελλάδα ευθύνονται οι ξένοι. Ωστόσο, σε αντίθεση με το «1922», στη «Σμύρνη» φαίνεται η βοήθεια που παρείχαν μεμονωμένοι ιδιώτες προς τους Ρωμιούς, παρά τις απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν από τις κυβερνήσεις τους. Η εμφάνιση τέτοιων περιπτώσεων είναι διακριτή σαν τάση τα τελευταία χρόνια και συνδέεται πιθανώς με μια τάση αναθεώρησης του τί πραγματικά συνέβη τις δραματικές εκείνες ώρες της Καταστροφής.

Συνοψίζοντας, η δημιουργία των ταινιών «1922» και «Σμύρνη μου αγαπημένη» εγγράφεται στην προσπάθεια των συντελεστών των ταινιών να δώσουν σε ένα ικανοποιητικό αριθμητικά κοινό που ενδιαφέρεται για την εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής, ένα προϊόν που θα αναφέρεται σε αυτή. Αρχικά, οι λόγοι του ενδιαφέροντος αυτού είναι κοινωνικοί. Μετά την Καταστροφή ήρθαν στην Ελλάδα ως πρόσφυγες περίπου 1.500.000 Ρωμοί, οι οποίοι επηρέασαν καθοριστικά την κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική φυσιογνωμία του ελληνικού κράτους. Ωστόσο υφίστανται και πολιτικοί λόγοι. Οι υψηλοί τόνοι με τους οποίους η Τουρκία προβάλλει τις διεκδικήσεις της εις βάρος της Ελλάδας και οι πιέσεις της ελληνικής διπλωματίας για αναγνώριση από την Άγκυρα και τη διεθνή κοινότητα της ελληνικής γενοκτονίας, με ευκαιρία και την εκατονταετία από τα γεγονότα, αναθερμαίνουν το ενδιαφέρον του κοινού για την υπό εξέταση περίοδο. Σαφώς, και οι δύο ταινίες δεν βοηθούν να επουλωθεί το τραύμα. Αντίθετα, συμβάλουν στη διαιώνισή του, καθώς αναμοχλεύουν στερεότυπα που επικρατούν στην ελληνική κοινή γνώμη, προπαγανδίζουν τις ελληνικές θέσεις σχετικά με την εποχή και τα όσα συνέβησαν, χωρίς να προωθούν μια αντικειμενική θέαση των γεγονότων που θα βοηθούσε σε μια σταδιακή εμπέδωση του ιστορικού γίνεσθαι, της πολυπλοκότητας των διεθνών σχέσεων και των πολυεπίπεδων συνεπειών που αυτές έχουν στις ανθρώπινες κοινωνίες.

Βιβλιογραφία

Αγγλόφωνη

Connor, J., 1988. «History in Images/History in Words: Reflections on Film and Television Study for an Understanding of the Past», *The American Historical Review*, 93 (5), σσ. 1173-1185. Διαθέσιμο από: <https://www.jstor.org/stable/i332151> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Fletcher, I.-Chr., 2002. «Film and History», *Radial History Review*, 83, σσ. 173-174. Διαθέσιμο από: <https://read.dukeupress.edu/radical-history-review/article-abstract/2002/83/173/29864/Film-and-History?redirectedFrom=fulltext> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Herlihy, D., 1988. «Am I Camera? Other Reflections on Film and History», *The American Historical Review*, 93 (5), σσ. 1186-1192. Διαθέσιμο από: <https://www.jstor.org/stable/1873533> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 2 Απριλίου 2023].

Hirsch, M., 2008. «The Generation of Postmemory», *Poetics Today*, 29 (1), σσ. 103-128. Διαθέσιμο από: <https://read.dukeupress.edu/poetics-today/article/29/1/103/20954/The-Generation-of-Postmemory> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Hoskins, And., 2001. «New Memory. Mediating History», *Historical Journal of Films, Radio and Television*, 21 (4), σσ. 333-346. Διαθέσιμο από: https://www.researchgate.net/publication/232878160_New_Memory_Mediating_History [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Kassimeris, Chr., 2008. «Greek Response to the Cyprus Invasion». *Small Wars and Insurgencies*, 19 (2), σσ. 256-273. Διαθέσιμο από: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592310802061398> [Τελευταία πρόσβαση στις 13 Μαΐου 2023].

Landsberg, A., 1995. «Prosthetic Memory: Total Recall and Blade Runner», *Body and Society*, 1 (3-4), σσ. 175-189. Διαθέσιμο από:

https://www.researchgate.net/publication/327127727_Prosthetic_memory [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Landy, M., 1996. *Cinematic Uses of the Past*. Λονδίνο: University of Minnesota.

Mitchell, Am., 2007. *Playing Patsy: Film as Public History and the Image of Enslaved African American Women in Post-Civil Rights Era Cinema*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ιντιάνα: Indiana University. Διαθέσιμο από: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/15327> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Rosenstone, R., 1995. *Visions of the Past: The Challenge of Film to Our Idea of History*. Κέμπριτζ: Harvard University Press.

Rosenstone, R., 2001. «October as History», *Rethinking History*, 5 (2), σσ. 255-274. Διαθέσιμο από: http://culturahistorica.org/wp-content/uploads/2020/02/rosenstone-october_as_history.pdf [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Rosenstone, R., 2002. «Does a Filmic Writing of History Exist», *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 41, σσ. 134-144. Διαθέσιμο από: https://www.academia.edu/26025305/Does_a_Filmic_Writing_of_History_Exist [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Shapiro, An.-L., 1997. «Whose (Which) History Is It anyway?», *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 36 (4), σσ. 1-3. Διαθέσιμο από: <http://ffp.math.utah.edu/pub/tex/bib/toc/shps-a.html> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 3 Απριλίου 2023].

Shirinian, G., 2017. «The background to the late ottoman genocides». Στο G. Shirinian, επιμ. *Genocide in the Ottoman Empire: Armenians, Assyrians, and Greeks, 1913-1923*. Νέα Υόρκη: Berghahn Press. σσ. 18-81.

Sorlin, P., 1980. *The Film in History: Restaging the Past*. Barnes and Noble Books. Διαθέσιμο από: https://openlibrary.org/works/OL2110715W/The_film_in_history?edition=key%3A/books/OL19622150M [Ημερομηνία πρόσβασης στις 3 Απριλίου 2023].

Sturken, M., 1997. «Reenactment, Fantasy and the Paranoia of History: Oliver Stone Docudramas», *History and Theory. Studies in the Philosophy of History*, 36 (4), σσ. 64-79. Διαθέσιμο από: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/0018-2656.00031> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Tudor, A., 1998. «Sociology and Film». Στο J. Hill & P. Gibson, επιμ. *The Oxford Guide to Film Studies*. Οξφόρδη: Oxford University Press. σσ. 190-194.

Ελληνόφωνη

Αλιβιζάτος, Ν., 2011. *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*. Αθήνα: Πόλις.

Ανδρεάδης, Μ., 2020. *Η οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, με έμφαση στη Σμύρνη, την περίοδο πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Χίος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο από: <https://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/21173> [Τελευταία πρόσβαση στις 16 Μαΐου 2023].

Ανδρίτσος, Γ., 2008. *Η Κατοχή και η Αντίσταση στις ελληνικές ταινίες μυθοπλασίας μεγάλου μήκους από το 1945 έως το 1981*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Διαθέσιμο στο: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/20831?lang=el#page/1/mode/2up> [Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2023].

Ανδρίτσος, Γ., 2022. *Η Μικρασιατική Καταστροφή στις ελληνικές ταινίες μυθοπλασίας μεγάλου μήκους από το 1945 μέχρι το 1981*. Απομαγνητοφώνηση ομιλίας στο συνέδριο «Οι πρόσφυγες του 1922» που διεξήχθη στη Θεσσαλονίκη 8-10 Δεκεμβρίου 2022. Φορέας διεξαγωγής: Ιστορικό αρχείο Alpha bank, Α.Π.Θ. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=--q25pjANs8&t=14932s> [Πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2023].

Ανεστίδης, Στ., 2002. *Η παιδεία και ο πολιτισμός. Στο Σμύρνη. Η μητρόπολη του μικρασιατικού ελληνισμού*. Αθήνα: Τα Νέα.

Αρχιμανδρίτου-Οικονόμου, Ε., 2013. *Η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1974*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Θεσσαλονίκη:

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο από:
https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15663/5/Archimandritou-OikonomouElena_PhD2013.pdf [Τελευταία πρόσβαση στις 14 Μαΐου 2023].

Βακαλόπουλος, Απ., 2005. *Νέα ελληνική ιστορία, 1204-1985*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Βαληνάκης, Γ., 2003. *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική, 1949-1988*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Βερέμης, Θ., & Κολιόπουλος, Γ., 2006. *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 ως σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Βερέμης, Θ., & Κωστής, Κ., 1984. *Η Εθνική τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Βλάσσης, Κ., 2022. *Οι τελευταίες ημέρες του Αρμωστή: Ο Αριστείδης Στεργιάδης και ο Αύγουστος του 1922*. Αθήνα: Οξύ.

Βόγλη, Ελ., 2015. *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του;*. (e-book) Κάλλιπος. Διαθέσιμο από:
<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/3821> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Jelavich, B., 2006. *Ιστορία των Βαλκανίων II, 20^{ός} αιώνας*. Μετάφραση από Στ. Γιαννοπούλου. Αθήνα: Πολύτροπον.

Γεωργιάδου, Μ., 2007. *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής. Ένας μαθηματικός υπό τη σκέπη της εξουσίας*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Γιαννακόπουλος, Γ., 2002a. Από τον θρίαμβο στην τραγωδία (1912-1922). Στο Γ. Μαλανδρής, επιμ. *Σμύρνη. Η μητρόπολη του μικρασιατικού ελληνισμού*. Αθήνα: Τα Νέα. σσ. 139-166.

Γιαννακόπουλος, Γ., 2002b. Η ελληνική εκδοτική δραστηριότητα στη Σμύρνη. Στο *Σμύρνη. Η μητρόπολη του μικρασιατικού ελληνισμού*. Αθήνα: Τα Νέα.

Γιανουλόπουλος, Γ., 2003. «*Η εύγενής μας τύφλωσις...*». *Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Γκλαβίνας, Γ., 2022. Οι Έλληνες στρατιώτες αιχμάλωτοι και αγνοούμενοι της Μικρασιατικής Εκστρατείας: Αιχμαλωσία, αναζήτηση, απελευθέρωση (1918-1924). Στο Δ. Καμούζης, επιστημονικός υπεύθυνος. *Έλληνες στρατιώτες και Μικρασιατική Εκστρατεία. Πτυχές μιας οδυνηρής εμπειρίας*. Αθήνα: Εστία. σσ. 313-343.

Goffman, Erv., 2006. *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Μετάφραση από Δ. Μακρυνιώτη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Δαφνής, Γ., 1997. *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940*. Αθήνα: Κάκτος.

Δερμεντζόπουλος, Χρ., & Καλούδη, Κ., 2022. «Σινεμά και ιστορία: η μνήμη μιας χώρας και οι χώρες της μνήμης. Θεάτρου Πόλις», *Διεπιστημονικό περιοδικό για το θέατρο και τις τέχνες*, 5-7, σσ. 9-13. Διαθέσιμο από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/theatrepolis/article/view/30794> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Δερμεντζόπουλος, Χρ., 2015. *Η επινόηση του τόπου. Νοσταλγία και μνήμη στην Πολίτικη κουζίνα*. Πάτρα: Opportuna.

Δεσποτόπουλος, Αλ., 1978. Η πυρπόληση της Σμύρνης. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεότερος ελληνισμός από το 1913-1941*. Τόμ. ΙΕ'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών. σσ. 236-239.

Δερτιλής, Γ., 2019. *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1750-2015*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Διβάνη, Λ., 2014. *Η «ύπουλος θωπεία. Ελλάδα και ξένοι, 1821-1940»*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Διώγος, Κ., 2003. Περί ανοήτου ταύτης εκστρατείας... Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία της Ουκρανίας (Νοέμβριος 1918-Απρίλιος 1919). *Βαλκανικά σύμμεικτα*, 14-15, σσ. 109-138. Διαθέσιμο από: <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/ValkanikaSymmeikta/article/view/1663> [Τελευταία πρόσβαση στις 18 Μαΐου 2023].

Δορδανάς, Ευ. 2014. «Τα φώτα σβήνουν σ' ολόκληρη την Ευρώπη»: Η διολίσθηση προς τη βαρβαρότητα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο». Στο Μ. Παπαδάκη, επιμ. *Διεπιστημονική ημερίδα 100 χρόνια από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ιδρύματος Κ. Κούφα. σσ. 24-32.

Δρουσιώτης, Μ., 2006. Εσωτερική κατάσταση 1960-2004. Στο Ν. Βαρδιαμπάσης, επιμ. *Ιστορία των Ελλήνων. Κύπρος*. Τόμ. 15^{ος}. Αθήνα: Δομή. σσ. 518-551.

Eagleton, T., 1989. *Εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας*. Μετάφραση από Δ. Τζιόβα. Αθήνα: Οδυσσέας.

Ερμής, Ν., 2020. *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος απέναντι στο πολιτειακό ζήτημα (1924-1935): Πολιτικές Πρακτικές και Κοινοβουλευτικοί Μέθοδοι*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/5704> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Ηλιομάνης, Ευ., 2022. *Η τουρκική αντεπίθεση στο μικρασιατικό μέτωπο (Αύγουστος 1922): Πολιτικές επιλογές και στρατιωτικές επιπτώσεις*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο από: <https://ikee.lib.auth.gr/record/340803> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Ηρακλείδης, Αλ., 2006. *Κυπριακό Πρόβλημα 1974-2004. Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*. Αθήνα: Σιδέρης.

Θεμοπούλου, Ε., Αργυροπούλου, Ρ., & Καρδάσης, Β., 2004. *Σμύρνη η μητρόπολη του Μικρασιατικού ελληνισμού*. Αθήνα: Έφεσος.

Ιωαννίδου, Ελ., 2006. Οι Πρόσφυγες. Στο Ν. Βαρδιαμπάσης, επιμ. *Ιστορία των Ελλήνων. Νεώτερος ελληνισμός 1910-1940*. Τόμ. 12^{ος}. Αθήνα: Δομή. σσ. 198-241.

Καλαμπάκας, Ευ. & Κυριακούλάκος, Π., 2015. *Η οπτικοακουστική κατασκευή*. (e-book) Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο από: <https://www.openbook.gr/i-optikoakoustiki-kataskevi/> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Καμούζης, Δ. & Γιαννακόπουλος, Γ., 2022. «Η σοφία της τοποθέτησης των Ελλήνων στη Σμύρνη -και πιο πέρα- αποδεικνύεται καθημερινά και βαθύτερα»: Βρετανικές (απ)όψεις της παρουσίας του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία. Στο Δ. Καμούζης, επιστημονικός υπεύθυνος. *Έλληνες στρατιώτες και Μικρασιατική Εκστρατεία. Πτυχές μιας οδυνηρής εμπειρίας*. Αθήνα: Εστία. σσ. 39-80.

Καμούζης, Δ., 2015. Η γυναικεία εκπαίδευση και ο γλωσσικός εξελληνισμός των Τουρκόφωνων της Μικράς Ασίας: Το Ομήρειο Παρθεναγωγείο Σμύρνης (1881-1922). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 19, σσ. 115-134. Διαθέσιμο από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/view/2703> [Τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2023].

Καρανίκα, Δ., 2014. *Βιβλιογραφία των αυτοτελών εκδόσεων του Ηλία Βενέζη (1928-2010)*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/135760?In=el> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Καρατζά, Σ., 1985. *Καπαδοκία-Ο τελευταίος ελληνισμός της περιφέρειας Ακσεράι Γκέλβερι (Καρβάλης)*. Αθήνα: Γνώση.

Καρζής, Θ., 2002a. *Οι πατρίδες των Ελλήνων. Μικρά Ασία-Πόντος*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Λιβάνη.

Καρζής, Θ., 2002b. *Οι πατρίδες των Ελλήνων. Κωνσταντινούπολη*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Λιβάνη.

Καρκαλέτσης, Στ., 2019. *Ο Πόντος στις φλόγες (1914-1924). Η Γενοκτονία και το Ποντιακό Αντάρτικο. Ένας αιώνας αγώνων δίχως δικαίωση...* Αθήνα: Πελασγός.

Κλάψης, Αντ., 2006. *Οι ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις μετά τη συνθήκη της Λωζάννης και το οικονομικό σύμφωνο της 10^{ης} Ιουνίου 1930*. Διδακτορική Διατριβή [Online]. Διαθέσιμο από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/15434> [Τελευταία πρόσβαση στις 26 Μαΐου 2023].

Κλάψης, Αντ., 2019. *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης, 1821-1923: «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι»*. Αθήνα: Πεδίο.

Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Αγτζίδης, Βλ., 2010. *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Κοντογιάννης, Π., 1921. *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας: φυσική σύστασις της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος*. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, Π. Α. Πετράκου.

Κορασίδου, Μ., 2010. Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19^ο αιώνα. Στο Αντ. Μουσιδής & Σπ. Σακελλαρόπουλος, επιμ. *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Τόπος. σσ. 23-48.

Κορμά, Λ., 2013. Οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας «πέραν των κρατικών συνόρων»: ζητήματα πολιτογράφησης και πολιτικές ενσωματώσεις. Στο Λ. Βεντούρα, & Λ. Μπαλτσιώτης, επιμ. *Το έθνος πέραν των συνόρων: «Ομογενειακές» πολιτικές του ελληνικού κράτους*. Αθήνα: Βιβλιόραμα. σσ. 171-192.

Quataert, D., 2006. *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*. Μετάφραση από Μ. Σαρηγιάννη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Κουμάντος, Π., 2021. *Ιστορία, μνήμη και ταυτότητα των Προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο στο: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/6134> [Τελευταία πρόσβαση στις 5 Απριλίου 2023].

Κούτσης, Αλ., 1992. *Μέση Ανατολή. Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική Ανάπτυξη*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Παπαζήση.

Κυμιωνής, Ι., 2013. *1920. Η Συνθήκη των Σεβρών*. Αθήνα: Κυριακάτικη Δημοκρατία.

Λάμπρου, Γ., 2008. *Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία, 1960-2008*. Λευκωσία: Πάργα.

Λε Γκοφ, Ζ., 1998. *Ιστορία και μνήμη*. Μετάφραση από Γ. Κουμπουρλή. Αθήνα: Νεφέλη.

Λεονταρίτης, Γ., 2005. *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Λιάκος, Αντ., 2007. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*. Αθήνα: Πόλις.

Λιάκος, Αντ., 2020. *Ο ελληνικός 20^{ός} αιώνας*. Αθήνα: Πόλις.

Llewellyn-Smith, M., 2009. *Το όραμα της Ιωνίας. Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία 1919-1922*. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Λούβη, Λ., 2022. Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Στο Χρ. Κουλούρη, επιμ. 1922. *Η Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Τα Νέα.

Μαντάκα, Ε., 2019. *Αλησμόνητες πατρίδες. Παράλια Μικράς Ασίας*. Αθήνα: Τα Νέα.

Μαυρογορδάτος, Γ., 1992. «Το ανεπανάληπτο επίτευγμα», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 9, σσ. 9-12. Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/view/2506/2271> [Τελευταία πρόσβαση στις 3 Απριλίου 2023].

Μαυρογορδάτος, Γ., 2003. Οι πολιτικές εξελίξεις από το Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή. Στο Β. Παναγιωτόπουλος, επιμ. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000. Από το Κίνημα στο Γουδί ως τη Μικρασιατική Καταστροφή*. Τόμ. 6^{ος}. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. σσ. 9-30.

Μαυρογορδάτος, Γ., 2017. *Μετά το 1922. Η παράταση του Εθνικού Διχασμού*. Αθήνα: Πατάκης.

Μελετόπουλος, Μ., 1994. *Η Βασιλεία στη Νεώτερη Ελληνική Ιστορία*. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνη.

Μεχτίδης, Π., 2006. *Χαμένες πατρίδες. Μικρά Ασία. Μνήμες Ελλήνων*. Αθήνα: Τα Νέα.

Μηνασίδης, Χ., 2022. «Αλλά μόλις επροφθάσαμε να διορθώσουμε το μαγαζί κ[αι] η Πατρίς μας εκάλεσε υπό τας ενδόξους σημαίας της»: Οι Ρωμιοί αντιμέτωποι με τις προκλήσεις της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Στο Δ. Καμούζης, επιστημονικός

υπεύθυνος. Έλληνες στρατιώτες και Μικρασιατική Εκστρατεία. Πτυχές μιας οδυνηρής εμπειρίας. Αθήνα: Εστία. σσ. 113-164.

Miller, St., 2018. *Νεότερη και σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία*. Μετάφραση από Σ. Παπαδάκη. Αθήνα: Gutenberg.

Μισκέτης, Ηλ., 2020. *Οι μουσουλμάνοι της Θεσσαλονίκης από την απελευθέρωση της πόλης έως τη Συνθήκη της Λωζάννης*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμο από: <http://dspace.uowm.gr/xmlui/handle/123456789/2160> [Τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2023].

Μουρέλος, Γ., 1982. «Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης και οι σχέσεις της με τους Συμμάχους (Σεπτέμβριος 1916-Ιούνιος 1917)». *Μνήμων*. Τόμ. 8, σσ. 150-188. Διαθέσιμο από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr> [Τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2023].

Μπαρμπαγιάννη, Χρ., 2022. *Η ιστορία της κινηματογραφικής βιομηχανίας και η συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου & Ε.Κ.Κ.Ε. Διαθέσιμο από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/7092> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 7 Απριλίου 2023].

Μπαρμπής, Κ., 2009a. *Αλέξανδρος Α΄. Ένας τραγικός εστεμμένος*. Τόμ. Α΄. Αθήνα: Πελασγός.

Μπαρμπής, Κ., 2009b. *Αλέξανδρος Α΄. Ένας τραγικός εστεμμένος*. Τόμ. Β΄. Αθήνα: Πελασγός.

Burns., E., 2006. *Ευρωπαϊκή ιστορία, Ο δυτικός πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*. Μετάφραση από Τ. Δαρβέρη. Αθήνα: Επίκεντρο.

Μπότσιου, Κ., 2022. «Γιατί οδηγηθήκαμε στη Μικρασιατική Καταστροφή;». *The books' journal*, 137, σσ. 51-53.

Νικολάου, Μ., 2021. *Το Κίνημα Εθνικής Άμυνας (1916) μέσα από τον Τύπο της εποχής*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Πάφος: Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου. Διαθέσιμο από: <https://hephaestus.nup.ac.cy/handle/11728/12039?show=full> [Τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2023].

Douglas, D., 2012. *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*. Μετάφραση από Αθ. Ξανθόπουλο. Αθήνα: MIET.

Παληκίδης, Άγγ., χ.χ. *Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα. Οδηγός για τους εκπαιδευτικούς* [Online]. Freie Universitat Berlin, Hellenic Republic National and Kapodistrian University of Athens. Διαθέσιμο από: <https://www.occupation-memories.org/downloads/MOG-odigos-gia-tous-ekpaidevtikous-gr.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 4 Απριλίου 2023].

Παπαδάκης, Ν., 2020. *Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Άνθρωπος, ο Ηγέτης, Διπλωματικοί θρίαμβοι-Εκλογική ήττα και εξορία (1917-1928)*. Τόμ. Γ'. Αθήνα: Η Καθημερινή.

Παπαδημητρίου, Δ., 2010. Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα. Στο Αντ. Μωυσίδης & Σπ. Σακελλαρόπουλος, επιμ. *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Τόπος. σσ. 209-238.

Παπακωνσταντίνου, Κ., 2021. *Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία και η τραγωδία της Σμύρνης (1919-1922)*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/6140> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Παπανδρέου, Ζ., 2018. *Τραυματική μνήμη και Δημόσια Ιστορία. Δίστομο 1944-2018*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Παρτσαλάς, Δ., 2022. *Το υπόμνημα (Δεκέμβριος 1918) του Ελευθερίου Βενιζέλου στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων και οι εδαφικές διεκδικήσεις του Ελληνισμού*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/6491> [Τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2023].

Παχατουρίδης, Ο., 2020. *Η έννοια της προσθετικής μνήμης. Κινηματογράφος και Δημόσια Ιστορία μέσα από τρεις μελέτες περίπτωσης για τον Α' ΠΠ*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο από:

<https://apothesis.eap.gr/archive/item/6607> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 7 Απριλίου 2023].

Πλουμίδης, Σπ., 2016. *Τα μυστήρια της Αιγηΐδος*. Αθήνα: Εστία.

Πλουμίδης, Σπ., 2018. Της μεγάλης ταύτης ιδέας. Οι αφετηρίες της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας. Στο Όλ. Κατσιαρδή-Hering, κ.ά., επιμ. *Έλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες*. Αθήνα: Ευρασία. σσ. 555-569.

Ριζάς, Σ., 2004. *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα 1967-1974*. Αθήνα: Πατάκη.

Ριζάς, Σ., 2015. *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Richter, H., 2020. *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος 1919-1922: Από το όνειρο της «Μεγάλης Ιδέας» στη Μικρασιατική Καταστροφή*. Μετάφραση από Π. Τσαλπατούρο. Αθήνα: Γκοβόστης.

Ροζάκης, Χρ., 2000. Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1981-1990. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Τόμ. ΙΣΤ΄. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Rosenstone, R., 2023. *Η Ιστορία στον Κινηματογράφο. Ο Κινηματογράφος στην Ιστορία*. Μετάφραση από Μ. Αθανασιάδη-Ντόνα. Αθήνα: Μώβ.

Σακκάς, Γ., χ.χ. *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004*. Χ.τ.: Χ.έ. Διαθέσιμο από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5108> [Τελευταία πρόσβαση στις 14 Μαΐου 2023].

Σβολόπουλος, Κ., 1997/2001. *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Εστία.

Σολδάτος, Χρ., 1991. *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας*. Τόμ. Α΄. Αθήνα: Αθήνα.

Σολομωνίδης, Σ., 1962. *Η παιδεία στη Σμύρνη*. Αθήνα: Τυπογραφία Μαυρίδη.

Σολομωνίδης, Χρ., 1993. *Ο Σμύρνης Χρυσόστομος*. Αθήνα: Ειρμός.

Σολομωνίδου, Β., 1983. «Ο Εφέσου Χρυσόστομος για την καταστροφή της Σμύρνης». *Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών*, 4, σσ. 301-322. Διαθέσιμο από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltiokms/article/view/2423> [Τελευταία πρόσβαση στις 24 Μαΐου 2023].

Σταμπουλίδης, Α., 2018. *Πόντος. Οι ρίζες μας. Μαρτυρίες γενοκτονίας*. Αθήνα: Ινφογνώμων.

Σταύρακας, Δ., 1975-1976. «Λογοκρισία: Μακροβιότητα της νοοτροπίας και Μακροβιότητα των προσώπων», *Φιλμ*, 8, σσ. 16-20. Διαθέσιμο από: <http://www.myfestival.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=19&id=67744> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Στεφανίδης, Ι., 2021. *Ψυχρός Πόλεμος*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου.

Συρίγος, Αγγ. & Κλάψης, Αντ., 2023a. *Συνθήκη Λωζάννης κ' ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Η Καθημερινή.

Συρίγος, Αγγ. & Κλάψης, Αντ., 2023b. *Συνθήκη Λωζάννης κ' ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Η Καθημερινή.

Συρίγος, Αγγ. & Χατζηβασιλείου, Ευ., 2022. *Μικρασιατική Καταστροφή. 50 ερωτήματα και απαντήσεις*. Αθήνα: Πατάκης.

Σφέτας, Σπ., 2009. *Εισαγωγή στη βαλκανική ιστορία. Από την οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1354-1918)*. Τόμ. Α'. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Τατίδου, Σ., 2022. «Ξύπνα βρε Μουσταφά Κεμάλ και κοίτα με το κιάλι να δεις τα χανουμάκια σου που τα' χουν οι φαντάροι»: Σεξουαλική βία κατά των γυναικών στο Μικρασιατικό Μέτωπο. Στο Δ. Καμούζης, επιστημονικός υπεύθυνος. *Έλληνες στρατιώτες και Μικρασιατική Εκστρατεία. Πτυχές μιας οδυνηρής εμπειρίας*. Αθήνα: Εστία. σσ. 165-192.

Τζανακάρης, Β., 2008. *Δακρυσμένη Μικρασία 1919-1922. Τα χρόνια που συντάραξαν την Ελλάδα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τζανακάρης, Β., 2021. *Εάλω η Σμύρνη: Δακρυσμένη Μικρασία 1919-1922*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τζανακάρης, Β., 2022. *Σμύρνη 1919-1922. Αριστείδης Στεργιάδης εναντίον Χρυσόστομου*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Judt, T., 2012. *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*. Μετάφραση από Ν. Σταματάκη & Ε. Αστερίου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Georgelin, H., 2007. *Σμύρνη. Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*. Μετάφραση από Μ. Μαλαφέκα. Αθήνα: Κέδρος.

Gingeras, R., 2016. *Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Ο «πατέρας των Τούρκων»*. Μετάφραση από Μ. Γραμματικοπούλου. Αθήνα: Πεδίο.

Τατά-Αρσέλ, Λ., 2014. *Με το Διωγμό στην ψυχή. Το τραύμα της Μικρασιατικής Καταστροφής σε τρεις γενιές*. Αθήνα: Κέδρος.

Τούντα-Φεργάδη, Α., 1996. *Θέματα ελληνικής διπλωματικής ιστορίας 1912-1941*. Αθήνα: Σιδέρης.

Τρακάκης, Γ., 1994. *Η βιομηχανία εν Σμύρνη και εν τη ελληνική Μικρασία*. Αθήνα: Τροχαλία.

Τσαρδανίδης, Χ., 2010. Η ελληνική εξωτερική πολιτική κατά τον 20^ο αιώνα. Στο Αντ. Μωυσίδης & Σπ. Σακελλαρόπουλος, επιμ. *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα: Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*. Αθήνα: Τόπος, σσ. 341-368.

Τσιριγώτης, Δ., 2013. *Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Διεθνείς σχέσεις & διπλωματία*. Αθήνα: Ποιότητα.

Ferro, M., 1998. Το φιλμ και οι κινηματογραφικές πηγές ως μέσα για την ανάλυση των κοινωνιών. Στο Γ. Νικολακάκης, επιμ. *Εθνογραφικός κινηματογράφος και ντοκιμαντέρ. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αιγόκερως, σσ. 29-37.

Φερρό, Μ., 2002. *Κινηματογράφος και ιστορία*. Μεταφράστηκε από Π. Μαρκέτου. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Φιλίππιδου, Ανθ., 2014. *Το κίνημα των Νεότουρκων και οι επιπτώσεις του στις ελληνικές κοινότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας (1908-1922)*. Διδακτορική διατριβή

[Online]. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/34997> [Τελευταία πρόσβαση στις 16 Μαΐου 2023].

Φίντζος, Σπ., 2021. *Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου. Ιστορική αναδρομή. Συγκριτική ανάλυση*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας & Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου. Διαθέσιμο από: <https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/26381> [Τελευταία πρόσβαση στις 16 Μαΐου 2023].

Hale-Bierstadt, Ed., 1997. *Η μεγάλη προδοσία. Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λωζάννης*. Μετάφραση από Ι.-Γρ. Κασσεσιάν. Αθήνα: Λιβάνη.

Χάλκου, Μ., 2018. 1922. Στο Π. Πετσίνη & Δ. Χριστόπουλος, επιμ. *Λεξικό Λογοκρισίας στην Ελλάδα: Καχεκτική Δημοκρατία, Δικτατορία, Μεταπολίτευση*. Αθήνα: Καστανιώτης. σσ. 530-534.

Χατζαντώνη-Παπανικολάου, Φ., 2017. *Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Κύπρο μέσα από τον κυπριακό Τύπο*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία [Online]. Πάφος: Πανεπιστήμιο Νεάπολις-Πάφου. Διαθέσιμο από: <http://hephaestus.nup.ac.cy/handle/11728/10589> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Hering, G., 2006. *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*. Τόμ. Β'. Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Ιστοσελίδες

Αγτζίδης, Βλ., 2017. «Νίκος Κούνδουρος: Μια ιστορία ντροπής για την ταινία “1922”». *ArmyNow*. [online] Διαθέσιμο από: <https://armynow.gr/nikos-koundouros-mia-agnwsti-istoria/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Αγτζίδης, Βλ., 2020. «Πώς ήρθαν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ελλάδα το 1922;». *tvxs. Ανεξάρτητη Ενημέρωση*. [online] Διαθέσιμο από: <https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/pos-irthan-oi-mikrasiates-prosfyges-stin-ellada-1922> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Athinorama team, 2022. «"Σμύρνη μου αγαπημένη" σε πρώτη διαδικτυακή προβολή αποκλειστικά στο ANT1+». *Αθηνόραμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.athinorama.gr/cinema/3004795/smurni-mou-agapimeni-se-proti-proboli-apokleistika-sto-ant1/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Αποθετήριο μεταπτυχιακών διπλωματικών εργασιών του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών «Δημόσια Ιστορία» της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Διαθέσιμο από: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/121> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Αποθετήριο πτυχιακών, μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμο από: <https://dspace.uowm.gr/xmlui/discover> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 5 Απριλίου 2023].

Γαζή, Εφ., 2022. «Συλλογική μνήμη και εθνική ταυτότητα». *Το Βήμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.tovima.gr/print/nees-epoxes/sylogiki-mnimi-kai-ethniki-taytotita/> [Τελευταία πρόσβαση στις 5 Απριλίου 2023].

Εκσιέλ, Ρ., 2022. «Ξέρουμε τι είδατε το τετράημερο που πέρασε | Ελληνικό box office 19-22/5/2022». *Flix*. [online] Διαθέσιμο από: <https://flix.gr/news/box-office-19-05-2022.html> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Έλλης, Αθ., 2014. «Ίσες αποστάσεις από το NATO για την κυπριακή ΑΟΖ». *Η Καθημερινή*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/politics/790006/ises-apostaseis-apo-to-nato-gia-tin-kypriaki-aoz/> [Τελευταία πρόσβαση στις 16 Μαΐου 2023].

Ευθυμίου, Αντ., 2019. «25 ταινίες για την 25^η Μαρτίου». *Maxmag*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.maxmag.gr/cinema/25-tainies-gia-tin-25i-martioy/> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Ζαλίγκας, Κ., 2022. «Βραβεία Ίρις: “Μαγνητικά Πεδία” τα μεγάλα βραβεία, στη “Σμύρνη” μου αγαπημένη» τα τεχνικά. *Ελεύθερος Τύπος*. [online] Διαθέσιμο από: <https://eleftherostypos.gr/politismos/vraveia-iris-sta-magnitika-pedia-ta-megala-vraveia-sti-smyrni-mou-agapimeni-ta-technika> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Ζώης, Ν., 2022. «Ιαπωνικό πλοίο στη Σμύρνη: Το μυστήριο και τα νέα στοιχεία για τον καπετάνιο». *Η Καθημερινή*. [online] Διαθέσιμο από:

<https://www.kathimerini.gr/culture/562057504/iaponiko-ploio-sti-smyrni-to-mystirio-kai-ta-nea-stoicheia-gia-ton-kapetanio/> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Καϊμάκης, Κ., 2021. «Κριτική ταινίας: Σμύρνη μου αγαπημένη». *AthensVoice*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.athensvoice.gr/politismos/kinimatografos/740085/kritiki-tainias-smyrni-moy-agapimeni/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Κανέλλης, Β., 2018. «Απελευθέρωση στρατιωτικών: Δεν είναι ξεκάθαρη η... νίκη της κυβέρνησης». *Το Βήμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.tovima.gr/2018/08/15/politics/apeleytherwsi-stratiwtikwn-den-einai-ksekathari-i-niki-tis-kybernis/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Κελεπούρη, Μ., 2022. «“1922”»: Η ιστορική και απαγορευμένη ταινία του Νίκου Κούνδουρου». *OfflinePost*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.offlinepost.gr/2022/09/20/h-istoriki-kai-apagoreymeni-tainia-tou-nikou-koundourou/> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Κομνηνού, Μ., 2020. «Το Ποτάμι». *Ταινιοθήκη της Ελλάδος*. [online] Διαθέσιμο από: <http://www.tainiothiki.gr/el/tainies/275-to-potami> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 7 Απριλίου 2023].

Κούνδουρος, Ν., 2017. «Το “1922” υπήρξε δημιούργημα οργής-Συνέντευξη του Νίκου Κούνδουρου στο περιοδικό “PATRIA”». *Ελληνικές Γραμμές*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.e-grammes.gr/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Κουτσογιαννόπουλος, Θ., 2021. «Σμύρνη μου αγαπημένη: Μια υπερπαραγωγή με ενδιαφέρουσες στιγμές και απώλειες στη διαδρομή». *lifo*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.lifo.gr/culture/cinema/smyrni-moy-agapimeni-mia-yperparagogi-me-endaferoysses-stigmes-kai-apoleies-sti> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Κράνιας, Π., 2023. «Δικαστήριο της Λιβύης αναστέλλει την εφαρμογή της συμφωνίας Τουρκίας-Λιβύης για υδρογονάνθρακες». *Capital.gr*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.capital.gr/diethni/3691728/dikastirio-tis-libuis-anastellei-tin-efarmogi-tis-sumfonias-tourkias-libuis-gia-udrogonanthrakes/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Κωστόπουλος, Τ., 2018. «Η μαύρη βίβλος του “Γιουνάν ασκέρ”». *Εφημερίδα των Συντακτών*. [online] Διαθέσιμο από: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/164388_i-mayri-biblos-toy-gioynan-asker [Ημερομηνία πρόσβασης στις 20 Μαΐου 2023].

Λεμοντζής, Π., 2021. «Είδαμε την ταινία “Σμύρνη μου αγαπημένη”». *Cityportal*. [online] Διαθέσιμο από: <https://cityportal.gr/eidame-tin-tainia-smyrni-moy-agapimeni/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Μάυρου, Ηρ., 2017. «Νίκος Κούνδουρος-22 Φεβρουαρίου 2017». *EPT*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.ert.gr/ert-arxio/nikos-koyndoyros-22-fevroyariou-2017/> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Μήτσης, Χρ., 2021. «Σμύρνη μου αγαπημένη». *Αθηνόραμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.athinorama.gr/cinema/cinema-reviews/3000305/smurni-mou-agapimeni/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Μιχαλακοπούλου, Ρ., 2022a. «Τηλεθέαση χθες 6/10: Σασμός ή Γη της Ελιάς; Καινούργιου, Ζήνα ή Λιάγκας;». *youfly.com* [online]. Διαθέσιμο από: <https://youfly.com/tileorasi/tiletheasi-chthes-6-10-sasmos-i-gi-tis-elias-kainourggiou-zina-i-liagkas/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Μιχαλακοπούλου, Ρ., 2022b. «Τηλεθέαση χθες 13/10: Ορχηστρική πρεμιέρα για Maestro». *youfly.com* [online]. Διαθέσιμο από: <https://youfly.com/tileorasi/tiletheasi-chthes-13-10-orchistriki-premiera-gia-maestro/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Μιχαλακοπούλου, Ρ., 2022c. «Τηλεθέαση χθες 22/9: Σασμός, Γη Ελιάς ή Σμύρνη; Πόσο ο Παράδεισος κι ο ANT1;». *youfly.com* [online]. Διαθέσιμο από: <https://youfly.com/tileorasi/tiletheasi-chthes-22-9-sasmos-gi-elias-i-smyrni-poso-o-paradeisos-ki-o-ant1/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Μιχαλακοπούλου, Ρ., 2022d. «Τηλεθέαση χθες 29/9: Σασμός ή Γη της Ελιάς; Αγάπησαν το love island;». *youfly.com* [online]. Διαθέσιμο από: <https://youfly.com/tileorasi/tiletheasi-chthes-29-9-sasmos-i-gi-tis-elias-agapisan-to-love-island/>

Μουρέλος, Γ., 2021. «Οι σχέσεις της Γαλλίας με την Κεμαλική Τουρκία. Οι επιπτώσεις τους στην έκβαση του Μικρασιατικού Ζητήματος». *Clio Turbata*. [online] Διαθέσιμο από: <https://clioturbata.com/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/turko-french-diplomacy/> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Νέδος, Β., 2019. «Μνημόνιο Τουρκίας με Λιβύη». *Η Καθημερινή*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/politics/1053976/mnimonio-toyrkias-me-livyi/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Νέδος, Β., 2022. «Ελληνοτουρκικά: “Casus belli” και για την Κρήτη-Πώς ερμηνεύει η Αθήνα τις απειλές της Άγκυρας». *Η Καθημερινή*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/politics/562207522/ellinotoyrkika-casus-belli-kai-gia-tin-kriti-pos-ermineyei-i-athina-tis-apeiles-tis-agkyras/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Τμήμα Κινηματογράφου. Καρτέλα «Μαθήματα» της Ιστοσελίδας του Τμήματος Κινηματογράφου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης [online]. Διαθέσιμο από: <https://www.film.auth.gr/μαθηματα/> [Ημερομηνία πρόσβασης στις 7 Απριλίου 2023].

Τριανταφυλλίδης, Ι., 2021. «Σμύρνη μου αγαπημένη: Η κριτική του Ιάσονα Τριανταφυλλίδη για την ταινία». *youfly.com*. [online] Διαθέσιμο από: <https://youfly.com/cinema/smyrni-mou-agapimeni-i-kritiki-tou-iasona-triantafyllidi-gia-tin-tainia/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Φραγκούλης, Γ., 2021. «Σμύρνη μου αγαπημένη». *film & theater*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.filmandtheater.gr/smyrni-agapimeni/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Φραγκούλης, Ηλ., 2022. «Η ζωή της οικογένειας Μπαλτατζή κλονίζεται τραγικά από τα γεγονότα που οδήγησαν στην καταστροφή της Σμύρνης από τον τουρκικό στρατό του Μουσταφά Κεμάλ, το 1922». *Free Cinema*. [online] Διαθέσιμο από: <https://freecinema.gr/movies/smyrna-summer-special-cut-re-issue/> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Φωτοπούλου, Ουρ., 2021. «Μικρασιατική εκστρατεία: το ζήτημα των Ελλήνων αιχμαλώτων πολέμου». *Clio Turbata*. [online] Διαθέσιμο από:

<https://clioturbata.com/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/fotopoulou-mikrasiatiki-aixmalotoi/> [Τελευταία πρόσβαση στις 25 Μαΐου 2023].

Χαραλαμπίκης, Μ., 2020. «Νέα τουρκική Navtex: Έρευνες Oruc Reis σε Καστελλόριζο και Ρόδο». *Το Βήμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.tovima.gr/2020/11/21/politics/nea-tourkiki-navtex-ereynes-oruc-reis-se-kastellorizo-kai-rodo/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Χασαπόλουπος, Ν., 2020. «2020: Η χρονιά των τουρκικών προκλήσεων». *Το Βήμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.tovima.gr/2020/12/22/politics/2020-i-xronia-ton-tourkikon-prokliseon-pinakes/> [Τελευταία πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2023].

Χατζηβασιλείου, Ευ., 2020. «Ο Αττίλας II και η στάση της Ελλάδας». *Η Καθημερινή*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/society/1068099/o-attilas-ii-kai-i-stasi-tis-elladas/> [Τελευταία πρόσβαση στις 13 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2017. «“1922”-ταινία του Νίκου Κούνδουρου». *Μικρασιατικά*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.mikrasiatwn.wordpress.com/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2019. «“1922”»: Μια ταινία του Νίκου Κούνδουρου που δεν πρέπει να χάσει κανείς». *Πολίτης*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.politischios.gr/politismos/1922-mia-tainia-tou-nikou-koundourou-pou-den-prepei-na-khasei-kaneis> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2021. «Σμύρνη μου Αγαπημένη: Το θεατρικό έργο της Μιμής Ντενίση μεταφέρεται στον κινηματογράφο». *culturenow.gr*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.culturenow.gr/smyrni-moy-agapimeni/> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2022a. «Maestro: Το Netflix αγόρασε τα δικαιώματα για τη σειρά του Χριστόφορου Παπακαλιάτη». *Εθνος*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.ethnos.gr/tv-media/article/231920/maestrotonetflixagorasetadikaimatagiathseiratoyxristoforoyypapakaliath> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2022b. «Νίκος Κούνδουρος: Οι εμβληματικές ταινίες, η Μακρόνησος και ο σαρωτικός χαρακτήρας του». *CNN Greece*. [online] Διαθέσιμο από:

<https://www.cnn.gr/focus/story/302174/pente-xronia-xoris-ton-niko-koyndoyro-to-arxontopoylo-tis-kritis-poy-eftase-mexri-ti-makroniso> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., 2023. «Στο Netflix η ταινία “Σμύρνη μου αγαπημένη” της Μιμής Ντενίση». *CNN Greece*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.cnn.gr/style/politismos/story/360315/sto-netflix-i-tainia-smyrni-mou-agapimeni-tis-mimis-denisi> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χ.α. «Άννα Καρένινα». *retroDB*. [online] Διαθέσιμο από: [https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%86%CE%BD%CE%BD%CE%B1_%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%AD%CE%BD%CE%B9%CE%BD%CE%B1_\(1995\)](https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%86%CE%BD%CE%BD%CE%B1_%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%AD%CE%BD%CE%B9%CE%BD%CE%B1_(1995)) [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χ.β. «200 χρόνια από την Επανάσταση». *Μεταίχμιο*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.metaixmio.gr/el/catalog/200-%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χ.γ. «Εγώ η Λασκαρίνα». *retroDB*. [online] Διαθέσιμο από: https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%95%CE%B3%CF%8E_%CE%B7_%CE%9B%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%B1 [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χ.δ. «Θεοδώρα, η αγία των φτωχών». *retroDB*. [online] Διαθέσιμο από: https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CF%8E_%CF%81%CE%B1_%CE%B7_%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CF%86%CF%84%CF%89%CF%87%CF%8E%CE%BD [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χ.ε. «Σμύρνη μου αγαπημένη». *Αθηνόραμα*. [online] Διαθέσιμο από: https://www.athinorama.gr/cinema/smurni_mou_agapimeni-10073225/ [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χf. «Σμύρνη μου αγαπημένη». *IMDb*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.imdb.com/title/tt11935566/> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χg. «1922». *Αθηνόραμα*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.athinorama.gr/cinema/movie/1922-1000997/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Χ.ό., χ.χh. «1922». *IMDb*. [online] Διαθέσιμο από: <https://www.imdb.com/title/tt0079643/> [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Βίντεο

ANT1⁺, 2022. Η «ΣΜΥΡΝΗ ΜΟΥ ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ» σε α' προβολή στο ANT1⁺. [online] Διαθέσιμο από: https://www.youtube.com/watch?v=_Ko57ZsVEJg [Τελευταία πρόσβαση στις 9 Μαΐου 2023].

Κωστίδης, Μ., 2022. Ρεπορτάζ του Μανώλη Κωστίδης για τους Δημήτρη Οικονόμου, Άκη Παυλόπουλο και Ντόρα Κουτροκώκη στην εκπομπή «Σήμερα» του τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ. Διαθέσιμο από: <https://www.youtube.com/watch?v=WckJyEAvZ5A> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2021a. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στον Γρηγόρη Αρναούτογλου στην εκπομπή «The 2night Show» του τηλεοπτικού σταθμού Ant1. Διαθέσιμο από: https://www.youtube.com/watch?v=nOn-JAvuFBQ&ab_channel=Znews [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2021b. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στον Τάσο Τρύφωνος στην εκπομπή «TET-A-TET» του τηλεοπτικού σταθμού AlphaCyprus. Διαθέσιμο από: <https://www.youtube.com/watch?v=mx3ev7cKYxE&t=351s> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2021c. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στους Νάνσυ Ζαμπέτογλου και Θανάση Αναγνωστόπουλο στην εκπομπή «Στούντιο 4» του τηλεοπτικού σταθμού EPT. Διαθέσιμο από: https://www.youtube.com/watch?v=SoZMRmecXHo&ab_channel=EPTA.E. [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2023a. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στη Φαίη Σκορδά στην εκπομπή «Πρωινό μας» του τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ. Διαθέσιμο από: <https://www.youtube.com/watch?v=7Qbi438VkLY&t=11s> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2023b. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στον Γιώργο Κουβαρά στην εκπομπή «Στο Κέντρο» του τηλεοπτικού σταθμού ΕΡΤ. Διαθέσιμο από: <https://www.youtube.com/watch?v=kbzOKzXLoZY> [Τελευταία πρόσβαση στις 10 Μαΐου 2023].

Ντενίση, Μ., 2023c. Συνέντευξη της Μιμής Ντενίση στον Γιώργο Λιάγκα στην εκπομπή «Πρωινό» του τηλεοπτικού σταθμού ANT1. Διαθέσιμο από: https://www.youtube.com/watch?v=7glY_XI7UiY&ab_channel=ANT1TV [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαΐου 2023].

Πρωτογενές υλικό

Ταινίες

Καραντινάκης, Γρ., 2021. *Σμύρνη μου αγαπημένη*. Tanweer. Διαθέσιμο από: <https://www.antenna.gr/smyrni-moy-agapimeni> (χρειάζεται ιδιωτική συνδρομή) [Τελευταία πρόσβαση στις 18 Μαρτίου 2023].

Κούνδουρος, Ν., 1978. *1922*. Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου. Διαθέσιμο από: <https://www.youtube.com/watch?v=iAK4n0kl0pM&t=31s> [Τελευταία πρόσβαση στις 11 Μαρτίου 2023].

Εφημερίδες

Χ.ό., 1978a. «Ο πυρετός του ενδιαφέροντος αυξάνει. Όλο και καλύτερες οι ταινίες του 19^{ου} ελληνικού φεστιβάλ Σημαντική η δουλειά του Κούνδουρου και του Λυκουρέση. - Δημόσια συζήτηση την Κυριακή του κοινού με τους συνθέτες, για όλες τις ταινίες. - Το σημερινό πρόγραμμα.-». *Μακεδονία*, 5/10/1978, σ. 3.

Χ.ό., 1978b. «Στο 19^ο φεστιβάλ κινηματογράφου. Η ταινία «1922» τιμήθηκε απ' την κριτική επιτροπή με τα περισσότερα βραβεία. Οι “Τεμπέλιδες” και “Τα δύο

φεγγάρια” οι δύο άλλες καλύτερες ταινίες. -Χρηματικά βραβεία 3.400.000 Διαπιστώθηκε άνοδος του ελληνικού κινηματογράφου». *Μακεδονία*, 10/10/1978, σ. 3.

Παράρτημα Α: Φιλμογραφία

1. «1922»

Παραγωγή: Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου

Είδος: Ιστορικό δράμα

Σκηνοθεσία: Νίκος Κούνδουρος

Σενάριο: Νίκος Κούνδουρος & Στρατής Καρράς

Πρωταγωνιστές: Αντιγόνη Αμανίτου, Ζαχαρίας Ρόχας, Ελεονώρα Σταθοπούλου, Όλγα Τουρνάκη, Όλια Λαζαρίδου, Νίκος Κάπιος, Βασίλης Λάγγος, Μηνάς Χατζησάββας, Μπέττυ Βαλάση, Βάσος Ανδρονίδης, Βασίλης Κολοβός, Κατερίνα Γώγου, Πέτρος Ζαρκάδης και Δημήτρης Κατσιμάνης

Διεύθυνση φωτογραφίας: Νίκος Καβουκίδης

Μοντάζ: Πάνος Παπακυριακόπουλος

Ήχος: Ανδρέας Αχλάδης, Νίκος Αχλάδης & Hans Kramski

Σκηνικά: Μικές Καραπιπέρης

Κοστούμια: Μικές Καραπιπέρης

Βασισμένο στο: Μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη, «Το Νούμερο 31328»

Πρώτη προβολή: 1978

Διάρκεια: 135΄

Γλώσσα: Ελληνικά

Χώρα προέλευσης: Ελλάδα

2. «Σμύρνη μου αγαπημένη»

Παραγωγή: Διονύσης Σαμιώτης

Διανομή: Tanweer

Είδος: Ιστορικό δράμα

Σκηνοθεσία: Γρηγόρης Καραντινάκης

Σενάριο: Μιμή Ντενίση & Μάρτιν Σέρμαν

Πρωταγωνιστές: Μιμή Ντενίση, Λεωνίδας Κακούρης, Μπουράκ Χακί, Κρατερός Κατσούλης, Ταμίλα Κουλίεβα, Γιάννης Βογιατζής, Χρήστος Στέργιογλου, Αναστασία Παντούση, Ντίνα Μιχαηλίδου, Νέδη Αντωνιάδου, Κατερίνα Γερονικολού, Κώστας Κορτίδης, Έφη Γούση και Γιάννης Εγγλέζος

Διεύθυνση φωτογραφίας: Σίμος Σαρκετζής

Μοντάζ: Λάμπης Χαραλαμπίδης

Μουσική: Ανδρέας Κατσιγιάννης

Σκηνικά: Ηλίας Λεδάκης, Γιάννης Παπαδόπουλος & Ηλίας Σαμιώτης

Κοστούμια: Φωτεινή Δήμου

Βασισμένο στο: Ομώνυμο θεατρικό έργο της Μιμής Ντενίση

Πρώτη προβολή: 2021

Διάρκεια: 141΄

Γλώσσα: Ελληνικά

Χώρα προέλευσης: Ελλάδα

Παράρτημα Β: Ερωτηματολόγιο

1) Φύλο

- ☐ Γυναίκα
- ☐ Άνδρας

2) Ηλικία

- ☐ 18-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-50
- ☐ 51-60
- ☐ 61-70
- ☐ <70

3) Μορφωτικό επίπεδο

- ☐ Απόφοιτος δημοτικού
- ☐ Απόφοιτος γυμνασίου
- ☐ Απόφοιτος λυκείου
- ☐ Απόφοιτος μεταλυκειακού επιπέδου (π.χ. Ι.Ε.Κ.)
- ☐ Απόφοιτος Α.Ε.Ι./Τ.Ε.Ι.
- ☐ Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου
- ☐ Κάτοχος διδακτορικού τίτλου

4) Επιλέγετε να λαμβάνετε πληροφορίες για ιστορικά θέματα από κινηματογραφικές ταινίες;

☐ Όχι

☐ Ναι

5) Αν στην προηγούμενη ερώτηση η απάντησή σας ήταν «Ναι», γιατί προτιμάτε αυτό το είδος πληροφόρησης για ιστορικά θέματα;

☐ Μου φαίνονται πιο ευκατανόητες οι πληροφορίες σε σχέση με άλλες πηγές πληροφόρησης

☐ Μου φαίνεται πιο ευχάριστη πηγή πληροφόρησης

☐ Δεν έχω χρόνο να πληροφορηθώ από ένα επιστημονικό ιστορικό βιβλίο

☐ Μου φαίνεται βαρετό-κουραστικό το διάβασμα

6) Θεωρείτε ότι η ταινία «1922» παρουσιάζει με ορθό τρόπο τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν την εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής;

☐ Καθόλου

☐ Λίγο

☐ Μέτρια

☐ Πολύ

☐ Πάρα πολύ

7) Θεωρείτε ότι η ταινία «Σμύρνη μου αγαπημένη» παρουσιάζει με ορθό τρόπο τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν την εποχή της Μικρασιατικής Καταστροφής;

☐ Καθόλου

☐ Λίγο

☐ Μέτρια

☐ Πολύ

☐ Πάρα πολύ

8) Θεωρείτε πως κάθε φορά που θα φέρνετε στο μυαλό σας την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής θα ανακαλούνται στη μνήμη σας εικόνες και πληροφορίες που προβλήθηκαν από τις συγκεκριμένες ταινίες;

☐ Όχι

☐ Ναι

9) Ποιο ήταν το κυρίαρχο συναισθήματα που σας γέννησαν οι συγκεκριμένες ταινίες όταν τις παρακολουθήσατε (μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες απαντήσεις από μία);

☐ Χαρά

☐ Ικανοποίηση

☐ Περηφάνια

☐ Οργή

☐ Θυμός

☐ Απογοήτευση

☐ Δεν μου γέννησαν κανένα συναίσθημα

10) Πιστεύετε ότι το συναίσθημα αυτό θα σας ακολουθεί κάθε φορά που θα θυμάστε την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής;

☐ Όχι

☐ Ναι

11) Θεωρείτε πως οι συγκεκριμένες ταινίες εμπλούτισαν τις γνώσεις που είχατε σχετικά με την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής;

☐ Καθόλου

☐ Λίγο

- ☐ Μέτρια
- ☐ Πολύ
- ☐ Πάρα πολύ

12) Θεωρείτε πως μεταβλήθηκε η οπτική σας για την περίοδο της Μικρασιατικής Καταστροφής αφού παρακολουθήσατε τις ταινίες;

- ☐ Καθόλου
- ☐ Λίγο
- ☐ Μέτρια
- ☐ Πολύ
- ☐ Πάρα πολύ

13) Θεωρείτε πως σας αρκούν οι πληροφορίες που λάβατε για τη Μικρασιατική Καταστροφή από τις συγκεκριμένες ταινίες ή θα επιθυμούσατε να ενημερωθείτε περαιτέρω;

- ☐ Μου αρκούν
- ☐ Θα ήθελα να ενημερωθώ περαιτέρω

14) Αν στην προηγούμενη ερώτηση η απάντησή σας ήταν «Θα ήθελα να ενημερωθώ περαιτέρω», ποια πηγή θα επιλέγατε για να το πράξετε αυτό;

- ☐ Κινηματογραφικές ταινίες
- ☐ Ντοκιμαντέρ
- ☐ Επιστημονικά ιστορικά βιβλία

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.